

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMANA

CUPRINSUL

Diac. Prof. OREST BUCEVSCHI: Invățătura creștină despre iubire și dreptate, ca virtuți sociale.

Pr. Prof. IOAN G. COMAN: Temeiuri biblice și patristice pentru folosirea în comun de către oameni a mijloacelor de trai.

Prof. N. MLADIN: Iisus Hristos în viața morală a credincioșilor.

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE: Cultul ortodox ca mijloc de povăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni.

Pr. Prof. PETRE VINTILESCU: Mirajul.

Magistrand GH. ALEXE: Maica Domnului în colindele religioase românești.

Pr. Conf. AL. I. CIUREA: Preoți Români în revoluțiile țărânimii, — cu specială privire asupra răscoalei din 1907.

9—10

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE UNIVERSITARE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

APAR 10 NUMERE PE AN // ABONAMENTUL ANUAL 20 LEI

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
STRADA ANTIM Nr. 29 — BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte:

I.P.S. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Redactor responsabil:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

Membri:

P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Profesor la Institutul
Teologic de grad Universitar din București

P. C. Pr. SPIRIDON CANDEA, Profesor la Institutul
Teologic de grad Universitar din Sibiu

P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, Profesor la Institutul
Teologic de grad Universitar din București

P. C. Diac. N. BALCA, Profesor la Institutul Teologic de
grad Universitar din București

Secretar de redacție:

DI. AL. CERNA-RADULESCU, Consilier de Presă al
Patriarhiei Române

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Eiscopi; Prea
Cucernicii Profesori dela Institutele Teologice Universitare;
candidații la titlul de doctor în Teologie sau magistru, studenții
Institutelor Teologice și Prea Cucernicii Preoți

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

CUPRINSUL

DIAC. PROF. OREST BUCEVSCI, Invățătura creștină despre iubire și dreptate, ca virtuți sociale	579
PR. PROF. IOAN GH. COMAN, Temeiuri biblice și patristice pentru folosirea în comun de către oameni a mijloacelor de trai . .	590
PROF. N. MLADIN, Iisus Hristos în viața morală a credincioșilor	605
PR. PROF. ENE BRANIȘTE, Cultul Ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni	626
PR. PROF. PETRE VINTILESCU, Miruitul	643
MAGISTRAND GH. ALEXE, Malca Domnului în colindele religioase românești	661
PR. CONF. AL. I. CIUREA, Preoți Ortodocși Români în revoluțiile țărănimii, cu specială privire asupra răscoalei din 1907 . .	677

SERIA II-a

9-10

ANUL V—1953

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
BUCUREȘTI, STRADA ANTIM Nr. 29 — RAIONUL NICOLAE BĂLCESCU

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte: *I.P.S. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

Redactor responsabil: *P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale*

Membri: *P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Profesor la Institutul Teologic din București; P. C. Pr. SPIRIDON CANDEA, Profesor la Institutul Teologic din Sibiu; P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, Profesor la Institutul Teologic din București; P. C. Diac. N. BALOA, Profesor la Institutul Teologic din București*

Secretar de redacție: *Dr. AL. CERNA-RADULESCU, Consilier de Presă al Patriarhiei Române*

INVĂȚĂTURA CREȘTINĂ DESPRE IUBIRE ȘI DREPTATE CA VIRTUȚI SOCIALE

Intrebarea: dacă și în ce măsură creștinismul are caracter social, a fost mereu formulată în decursul timpului. Reluarea întrebării e motivată de variația răspunsurilor date ei. Căci pe când o interpretare prezintă creștinismul ca un sistem de doctrină eminent socială, alta îi contestă orice contingentă cu problemele vieții sociale.

Nu intră în vederile acestor rânduri analiza detaliată a temeiurilor pe care se sprijină interpretările de felul acestora.

Menționăm totuși că, într'adevăr, contemporanii naționali ai Mântuitorului, Intemeietorul creștinismului, legau de persoana Lui realizarea unor deziderate de natură social-politică. Intenția Mântuitorului însă nu era să se ocupe și să rezolve astfel de chestiuni «Dați cele ce sunt ale Cezarului, Cezarului și cele ce sunt ale lui Dumnezeu, lui Dumnezeu» (Mt. XXII, 21) răspunde Mântuitorul celor ce căutau să-L prindă în cuvânt pentru a-L da judecății ca protivnic al legilor statului. Iar celui care-i cerea să intervină într-o chestiune de moștenire îi dă răspunsul: «Omule, cine m'a pus pe Mine judecător sau împărțitor peste voi?» (Luc. XII, 13).

Justifică aceasta afirmarea că Mântuitorul ignorează problemele sociale, care sunt fundamentale pentru viața omenirii?

Mântuitorul trăiește viața pământească în complexul relațiilor sociale. În lucrarea Sa pământească el aduce cuvinte de încurajare și fapte de binecuvântare celor umiliți, obidiți, suferinzi. El propoveduește iubirea divină, stăruie însă și asupra datoriilor sociale: «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși» (Mt. XXII, 38).

Nu se interesează Mântuitorul de problemele sociale?

Dar, răspund unii, alungând porcii în mare, nu s'a arătat El adversar al avuției? (Marcu V, 13). Alungând din templu pe schimbătorii de bani și pe vânzători nu s'a arătat adversar al negustorilor? (Mt. XXI, 12). Cât de frecvente sunt în gura Mântuitorului cuvintele: «Vai vouă bogaților...». Nu se îngrijește Mântuitorul de hrana mulțimilor care-L ascultau, flămânzind? În definitiv la judecata din urmă după ce alt criteriu va fi judecată lumea decât după atitudini și fapte față de cei flămânzi, însetați goi, bolnavi...?

Concluzia: Creștinismul este un sistem de doctrină eminent socială. Mântuitorul vine să restaureze omenirea sub aspect social. Această interpretare e dată creștinismului, dar e greșită, ca și cealaltă, care-i contestă orice caracter social. Deci? — Creștinismul nu-i sistem, nici politic, nici social, nici economic, ci religie revelată. Mântuitorul nu vine cu un program de reforme sociale, nu vrea să creeze un sistem social. Misiunea Sa e de ordin religios: desrobirea sufletelor din robia păcatului. El voe-

ște să lămurească sufletului uman adevărata sa legătură cu Tatăl ceresc. «Doamne, arată nouă pe Tatăl și ne va ajunge nouă». (Ioan, XIV, 8). Mântuitorul nu dă forma de viață socială, ci viață. «Am venit ca viață să aibă și mai mult să aibă» (Ioan, X, 10). Împărăția pe care o propovăduiește n'are să ia forma unei restaurări politice în care mulți din contemporanii Mântuitorului își concretizau obiectivul năzuințelor sociale. «Împărăția Mea nu este din lumea aceasta», (Ioan, XVIII, 36) accentuează Mântuitorul. Nu-i din lumea aceasta, dar e **pentru** și **în** lumea aceasta. Învățătura sa e dată să fie trăită aievea aici pe pământ. Deci creștinismul trebuie să sesizeze realitățile vieții pământești și nu poate lua atitudine de negație, de indiferență față de trebuințele și aspirațiile firești ale ființei umane. Problemele sociale nu-i pot fi străine, dar nu-i misiunea lui să se ocupe de ele direct și în amănunt. Creștinismul nu-i sistem social, dar are caracter și orizont social. În componența învățăturii sale sunt principii care, pătrunzând în viața socială; au răscolit-o adânc, înlocuind multe din ideile și valorile consacrate ale antichității cu valori, orientări și perspective noi. Să amintim învățătura despre egalitatea tuturor oamenilor în fața lui Dumnezeu, ceea ce nu putea rămâne fără rezonanță socială, reabilitarea umană și socială a femeii, condamnarea principială a sclaviei, concepția despre rostul bunurilor materiale, despre muncă, plata muncii, odihnă, datoriile față de colectivitate, ș. a.

Creștinismul nu se ocupă de organizarea exterioară a vieții sociale, dar e convins că problema unei mai bune ordine sociale implică și problema unui mai bun om, din punct de vedere moral. Ordinea exterioară cere disciplină interioară. Mântuitorul nu s'a adresat formelor de viață socială, ci conștiințelor individuale, căutând să le moralizeze, să le determine la însușirea și practicarea virtuților creștine, la realizarea în fiecare individ uman a plenitudinii conceptului uman. «Curățește întâi partea cea din lăuntru a paharului ca să fie și cea din afară curată». (Mat. XXIII, 26). Aceasta nu înseamnă că creștinismul ar ignora organizarea exterioară a vieții sociale. Dimpotrivă el o recunoaște ca necesară pentru înflorirea vieții umane. (Rom. XIII, 1 sq.). Iar principiile care — după concepția creștină — au să servească dezvoltarea vieții sociale, sunt cele oferite de **iubire** și **dreptate**, virtuți eminente sociale după conceptul creștin. Deci câteva considerații asupra acestor două virtuți.

IUBIREA.

Cei care s'au ocupat de analiza noțiunii iubire, au ajuns la concluzia că ea nu poate fi definită după esența ei. Conținutul iubirii nu poate fi redat autentic în formule raționale, fiindcă depășește rațiunea. Insuși Mântuitorul nu ne dă o definiție a iubirii față de aproapele, dar din pildele și aplicările în care-și tâlcuiește porunca, se înțelege sensul ei, redat minunat de Sf. Ap. Pavel, în acel imn al iubirii din I Corinteni cap. XIII. Din aceasta înțelegem că iubirea tinde la realizarea unei «unități spirituale» între persoane ca subiecți de valori, unitate care nu anulează specificul persoanelor, ci duce la îmbogățire și desăvârșire spirituală reciprocă.

Iubirea înseamnă dăruire reciprocă de bunuri personale — izvorâtă din adâncul ființei umane. Prin valorile proprii persoanelor, iubirea gă-

sege intrare spre «inexprimabilul» persoanei. Iubirea învăluie omul, ca om, așa cum este el cu însușiri bune și cu defecte, și nu cum ar trebui să fie. Evident, nu-i iubit păcatul, ci omul chiar în starea lui păcătoasă, — e iubită persoana în om, care-i aproapele fiecăruia și care este după chipul lui Dumnezeu».

Încercând totuși să circumscriem o definiție a iubirii creștine față de aproapele, spunem că este virtutea, în temeiul căreia dorim și voim a-proapelui binele său vremelnic și veșnic și ne străduim să-l realizăm.

Iubirea este o cerință a legii morale firești, dar și o poruncă a legii morale pozitive, primindu-și în legea morală a Noului Testament desă-vârșirea cea mai înaltă. Iubirea firească față de aproapele se întemeiază — după concepția creștină — pe aceeași natură și descendență fizică a tuturor oamenilor, la care se adaugă tendința firească după viața în colectivitate și după ajutorul reciproc. Creștinismul primește și desăvârșește această fundamentare, cerând să-l iubim pe aproapele și pentru faptul că toți suntem chemați — prin jertfa Fiului lui Dumnezeu — la comunitatea de viață veșnică, fericită cu Dumnezeu; să-l iubim pentru Dumnezeu. Prin urmare în creștinism iubirea primește o temelie nouă: comunitatea cu Dumnezeu prin chemarea la viață veșnică, fericită, — și un motiv nou: iubirea lui Dumnezeu.

Harul divin desăvârșește dragostea firească față de aproapele și-i fortifică puterea de realizare a scopului urmărit.

Însușirile iubirii creștine față de aproapele.

1. Iubirea creștină față de aproapele trebuie să fie în primul rând de caracter religios. Aceasta înseamnă că motivul și scopul ei trebuie să fie la Dumnezeu. «Cine are bogăția lumii acesteia și se uită la fratele său care este în nevoie și își închide inima despre el, cum rămâne în acela dragostea lui Dumnezeu? Fiii mei, să nu iubim cu vorba, numai din gură, ci cu fapta și cu adevărul». (I Ioan, III, 17-18).

2. Să fie universală, după cum a arătat Mântuitorul în parabola despre Samariteanul milostiv (Luca, X, 17 sq.) și Sf. Apostol Pavel, în textul dela Galat. III, 28. Iubirea trebuie să cuprindă pe toți oamenii, să privească toate trebuințele lor, spirituale și materiale deopotrivă.

3. Să fie activă, adică să nu se rezume numai la intenție sau să se exprime numai prin cuvinte, ci să se manifeste prin fapte.

Iubirea afectivă, care se manifestă în bucurie sau compătimire cu aproapele — când ea este adevărată — cu necesitate va deveni efectivă, se va arăta «în faptă și adevăr» (I Ioan, III, 18), în faptele îndurării sufletești și trupesti.

Iubirea creștină este activă și în sensul că ea pătrunde în interiorul cel mai intim al creștinului și-l înobilează atât pe cel ce ajută cât și pe cel ajutat. Iubirea creștină nu se rezumă la simpla evitare a răului și la practicarea de binefaceri exterioare, ci ea pretinde și atitudine interioară conformă. Chiar și numai mânia pe frate e considerată păcat de Mântuitorul (Mat. V, 22).

Iubirea creștină față de aproapele nu se prețuiește numai după bogăția manifestărilor exterioare, ci după atitudinea interioară, după intenția din care a pornit binefacerea. Cine dă unui însetat numai un pahar cu apă rece, în nume de ucenic... nu-și va pierde plata sa. (Mat. X, 42);

pe când, de altă parte, când lipsește ubirea, nu valorează nimic nici oferirea întregii averi, a vieții proprii chiar (I Cor. XIII, 3).

După învățătura creștină intenția bună trebuie tradusă în faptă, iar fapta să fie moralizată prin intenția curată.

4. Iubirea creștină față de aproapele să fie sinceră, cum suntem sinceri față de noi; să stea în ajutorul semenului spre bine, nu spre rău.

5. Să fie desinteresată. Căci dacă cineva îl iubește pe aproapele pentru un folos al său, propriu, atunci de fapt nu-l iubește pe aproapele, ci pe sine însuși. Ea este jertfelnică, fiindcă dă de bună voie și cu dragă inimă din ceea ce este «al meu».

Iubirea creștină unește oamenii în «marea familie a lui Dumnezeu» și rodește respectul reciproc al demnității umane, liniște, bună înțelegere, pace, spre înflorirea vieții pământești și câștigarea vieții veșnice.

DREPTATEA.

Este virtutea care cere să se dea fiecăruia ceea ce este «al său». În accepția largă a definiției, dreptatea însumează toate virtuțile și sub aspect religios-moral-creștin primește înțelesul de sfințenie. Căci cine dă, în orice privință, fiecăruia ce i se cuvine, evident, practică toate virtuțile, împlinește ordinea morală iar el însuși se perfecționează moral, îndreptându-se spre sfințenie. De fapt, în paginile Sfintei Scripturi cuvântul dreptate are adesea înțelesul de sfințenie: condiția necesară pentru dobândirea vieții veșnice. Astfel, Mântuitorul spune: «De nu va prisosi dreptatea voastră mai mult decât a cârturarilor și fariseilor, nu veți intra în împărăția cerurilor» (Mt. V, 20).

Dar pe lângă înțelesul larg de totalitatea virtuților, deci de virtute în general, dreptatea are și sens restrâns, de virtute specială, făcând parte din grupa virtuților morale, numite cardinale.

Ca virtute socială, dreptatea se manifestă în voința fermă și conștientă de a respecta și ocroti drepturile fiecăruia; a-i voi binele în măsura în care îi aparține de drept. Ca și iubirea față de aproapele, dreptatea ca virtute socială, se prezintă în primul rând ca o cerință a legii morale firești, întemeiată pe fraternitatea firească dintre oameni și pe menirea omului pentru viața în societate — dar este și o poruncă a legii morale pozitive, desăvârșite în morala Noului Testament. Căci creștinismul învățând că toți oamenii sunt chemați la moștenirea cerească, fiind frați ai Fiului întrupat al lui Dumnezeu și frați în Domnul nostru Iisus Hristos — dă dreptății o fundamentare nouă; egalitatea oamenilor ca fii ai lui Dumnezeu și moștenitori ai cerului, — și un motiv nou: fraternitatea în Hristos, și, prin aceasta fundamentează în mod desăvârșit afirmarea activității creștinului în complexul vieții sociale, pentru realizarea scopului vieții.

Ca orice virtute morală, dreptatea ancorează și ea în dispoziția interioră a ființei umane. Actele sale, pentru a fi cu adevărat morale după conceptul creștin, trebuie să pornească dintr'un interior sufletesc moralmente armonizat. Armonizarea morală a interiorului propriu, reglarea afectelor, perfecționarea morală a individului uman în sine însuși revine însă altor virtuți (cumpătare, bărbăție ș. a.). Dreptatea privește acțiuni exterioare raportate la aproapele; ea normează relațiile cu el și de aci însemnătatea ei socială.

Obiectul dreptății îl constituie dreptul aproapelui, pe care fiecare trebuie deoparte să nu-l lezeze, iar de altă parte să-l respecte și după posibilități să-l apere.

Principiul egalității este constitutiv dreptății. Desigur nu se poate susține că toți oamenii se nasc și sunt absolut egali dela natură; dar nici că sunt absolut inegali, ceea ce să poată justifica totală desconsiderare a unora din partea altora. Oamenii se deosebesc prin inteligență, posibilități morale, forță fizică, etc. Din acest punct de vedere dreptatea cere să se dea fiecăruia ce este «al său». Ea nu poate da, sub pretext de egalizare, neștiinței, vițiului sau lenei, ceea ce se cuvine științei, talentului, virtuții, muncii. Ființa dreptății se opune.

Privind însă esența ființei umane, care este una și aceeași la toți oamenii, caracterizată prin rațiune și voie liberă, atunci oamenii se nasc egali și sub acest aspect toți au drepturi egale. Pe acest temei dreptatea, după concepția creștină, tinde să realizeze egalizarea între oameni. Căci dreptatea nu se confundă, pur și simplu cu egalitatea. Dreptatea este o lege morală indispensabilă pentru buna funcționare a societății umane, iar egalitatea este justificată numai în limitele în care ea nu lezează legile dreptății.

În antichitate egalitatea avea sensul: egalitate între cei egali. Dar cum, după concepția de atunci, oamenii nu erau socotiți toți egali după esența ființei umane, urma cu necesitate că ideia egalității nu îmbrățișa principial pe toți oamenii. Creștinismul însă, cu învățătura sa despre identitatea esențială a firii tuturor oamenilor și despre aceeași demnitate morală cuvenită fiecăruia, aducând un nou concept, real, adevărat, despre om și o prețuire justă a valorii ființei umane — după criteriul religios-moral —, a înlesnit încetățenirea principiului că toți oamenii au anumite drepturi esențiale, care trebuie să le fi egal garantate — ceea ce este datoria dreptății.

Dar aplicarea dreptății — deși simțul de justiție este firesc omului, chiar unul din cele mai profunde și universale instincte omenești — întâmpină dificultăți, îndeosebi din partea egoismului omnesc, care vrea totul pentru sine.

De aceea realizarea dreptății, la nevoie, trebuie impusă prin constrângere. Firește, moralitatea interioară — de ea ține și dreptatea ca virtute — nu-i supusă niciunei constrângeri fizice. Numai acțiuni exterioare cad în afara ei. Dar actele dreptății ca virtute socială, sunt acte exterioare.

FELURILE DREPTĂȚII.

După relațiile de drept întemeiate între oameni prin ordinea socială, — relații care sunt de coordonare, subordonare și supraordonare — dreptatea este și ea de mai multe feluri.

Dreptatea comutativă (individuală, egalizatoare). Ca ființă rațională creată pentru un scop determinat, fiecare om este subiect de anumite drepturi, cuvenite fiecăruia în măsură egală. Prin faptul acesta subiecții de drepturi sunt precis delimitați unul de altul. Respectarea reciprocă a acestor drepturi individuale formează conținutul dreptății, numite comutative. Aceasta normează relațiile între persoanele fizice (sau morale), — componentele organismului social — după măsura egalității simple (aritmice). În temeiul egalității esențiale a oamenilor, ea cere adică re-

cunoașterea și respectarea drepturilor cuvenite fiecăruia, și anume strict atât drept cât îl are fiecare. Este numită comutativă sau de schimb, fiindcă datorile de justiție de acest fel se evidențiază pregnant în «acordurile mutuale», dintre care cel mai vechi este schimbul.

Principiul egalității se cuprinde în «egalitatea materială» a prestației și contra-prestației, între ceea ce se dă și între ceea ce se primește. De aci numirea ei și de dreptate egalizatoare; iar aritmetică, fiindcă unitatea de măsură între ceea ce se dă și între ceea ce se primește este egalitatea simplă (deplină egalitate materială).

La dreptatea comutativă stau față în față subiecți de drepturi pe plan de coordonare. Fiecare are să dea celui alt ceea ce-i datorează în sens strict. Obiectul dreptății comutative îl constituie dreptul individual.

Caracterul strict obligator al dreptății comutative se desprinde din necesitatea de a respecta și apăra drepturile individuale. Deaceia dreptatea comutativă e considerată ca cea mai perfectă formă a dreptății. Lezarea ei implică pe lângă vină morală și datoria restituțiunii, pentru a restabili egalitatea de drepturi între subiecții lor. De pildă un furt. Chiar dacă cel care l-a săvârșit, se căște, totuși cel care a fost furat, prin această căință nu ajunge în posesiunea obiectului său înstrăinat. Căci la dreptatea comutativă, chiar după lezarea, ei, obiectul există specific și numeric.

Funcția socială a dreptății comutative se cuprinde în păstrarea dreptății a relațiilor de justiție între membrii colectivității sociale. «Nimeni să nu nedreptățească în treburile și să nu ia mai mult dela fratele său, căci Domnul este răspunzător în toate acestea». (I Tes. IV, 6).

Dreptatea distributivă. Normează relațiile societății față de membrii ei. Ea cere autorității legale să împartă bunurile și sarcinile publice între membrii colectivității, după măsura egalității de proporționalitate (egalitate geometrică), adică în raport cu meritele și posibilitățile fiecăruia. «De se va ivi vreo pricină între oameni, să fie aduși la judecată și să fie judecați: cel drept să capete dreptate, iar cel vinovat osândă», (Deut. XXV, 1).

În toate aspectele ei, dreptatea se prezintă ca o virtute socială fundamentală. Principiul dreptății comutative desigur, poate aduce oarecare presiune în viața socială, dar care poate deveni dăunătoare numai când se ignorează celelalte feluri ale dreptății. Din acest punct de vedere dreptatea comutativă este subordonată dreptății legale, care, dacă exceptăm iubirea, este cea mai însemnată virtute socială.

Dreptatea legală are să direcționeze actele tuturor virtuților cetățenești la binele comun și să fixeze acțiunile cerute de el, neexceptând nici pe cele ale dreptății comutative.

Limitată numai la dreptatea legală, dreptatea socială pare a nu exprima tot ceea ce se înțelege prin ea. Trebuie însumat și conținutul dreptății distributive. Căci înlăturarea scăderilor și a nedreptăților de ordin material — economic și spiritual — moral existente în societate (suferințele sociale), adică rezolvarea «problemei sociale» și care, prin definiție revine dreptății sociale, — cere conlucrarea între dreptatea legală și între cea distributivă, fără a se ignora dreptatea comutativă.

Privită ca sinteză a normelor firești ale dreptății legale și distributive, contribuția dreptății sociale este fundamentală pentru rezolvarea «problemei sociale» și implicit pentru sănătatea vieții sociale. Căci de felul cum este ea concepută și mai ales aplicată în organismele sociale, depinde buna lor funcționare pentru crearea condițiilor unui trai demn de ființa umană.

Adevărata dreptate socială cere repartizarea echitabilă a bunurilor materiale, participarea justă a oamenilor muncii la beneficiul muncii lor, drepturi și datorii egale în viața publică și față de binele comun, care necesar se răsfrânge și asupra binelui individual.

Ea aduce ordine și siguranță, încredere și pace în viața colectivității umane. Crează premisele pentru dezvoltarea integrală a ființei umane, pentru activitate sistematică în vederea satisfacerii trebuințelor individuale și colective, pentru o viață socială roditoare de progres în diversele forme de manifestare ale spiritului uman.

Învățătura creștină nu limitează sfera de acțiune a dreptății sociale la problemele de ordin material-economic, ci o extinde și asupra laturii spirituale, religios-morale a vieții umane. Căci, după conceptul creștin, progresul social e în funcție de armonizarea factorului economic — apreciat la reală valoare — cu îmbunătățirea omului prin însușirea și practicarea virtuților morale.

Importanța dreptății, verificată de realitățile vieții, impune cu necesitate concluzia că dreptatea este virtute socială fundamentală.

Nesocotirea dreptății în structurarea organismelor sociale, înseamnă lezarea demnității umane și anularea de drepturi cuvenite fiecăruia în aceeași măsură, ceea ce nu poate duce la înflorirea vieții sociale.

Creștinismul, prețuind la reala ei valoare funcțiunea socială atât de esențială a dreptății, a intervenit — firește cu mijloacele de care dispune — pentru integrarea ei în substanța morală a creștinilor, pe temeiul dreptului la viață pe care-l are fiecare dela Dumnezeu; pe temeiul demnității morale specifice ființei umane și pe temeiul trebuințelor firești ale fiecăruia pentru realizarea scopului vieții.

Din întreaga învățătură creștină se desprinde un dinamism de înaltă dreptate socială (atitudinea față de sclavie, muncă, bunuri materiale, etc.).

Neîntemeiată este obiecțiunea că morala creștină ar nesocoti sau ar diminua, cel puțin ideologic, valoarea socială a dreptății în favorul iubirii creștine. Firește, iubirea constituie principiul central al concepției creștine, căci în porunca iubirii rezumă Mântuitorul întreaga morală creștină (Mt. XXII, 37-39) și porunca iubirii cuprinde esența tuturor datoriilor creștinești. «Orice altă poruncă ar mai fi, se cuprinde în acest cuvânt: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși.. drept aceea iubirea este împlinirea legii». (Rom. XIII, 9-10).

Dar nici dreptatea nu-i desconsiderată. În Vechiul Testament, Dumnezeu e preamărit ca Dumnezeul dreptății. «El va judeca lumea întru dreptate» (Ps. IX, 8); Decalogul în partea a doua stăruie asupra datoriilor de dreptate; profeții se ridică mereu în apărarea dreptății. («Faceți judecată și dreptate și scoateți pe cel jefuit din mâna celui ce-l năpăstuește pe el, și pe cel nemernic și pe cel sărac și pe văduvă să nu-i năpăstuiți». (Ier. XXII, 3).

Mântuitorul și Sfinții Apostoli cer alături și împreună cu iubire, dreptate (Mt. XIX, 18; Rom. XIII, 7; Tit. II, 12, ș. a.).

Obiecțiunea amintită nu se poate întemeia pe faptul că Mântuitorul cere iubirea vrăjmașilor, (Mt. V, 37 sq.), nici pe textul dela Rom. XII, 21: «Nu te birui de rău, ci biruește cu binele pe rău», ceea ce ar însemna — după obiecțiunea făcută — că morala creștină recomandă numai suportarea cu răbdare a nedreptății și nu cere luptă pentru biruința dreptății.

Dar Mântuitorul duce luptă continuă împotriva abuzurilor și nedreptății săvârșite de farisei și cărturari, după cum cetim îndeosebi la Matei, cap. XXIII.

Morala creștină nu nesocotește dreptatea, — cere însă rezolvarea neînțelegerilor prin dreptate cu iubire care șterge orice urmă de răzbunare — cere biruirea răului prin biruința binelui.

În concepția creștină, iubirea și dreptatea nu se anulează, dimpotrivă se completează și se desăvârșesc reciproc, afirmându-și împreună necesitatea socială.

Faptul se lămurește din prezentarea relațiilor dintre ele, care sunt de deosebire și de asemănare.

Deosebiri.

Dreptatea privește dreptul aproapelui, iubirea — persoana lui. În temeiul dreptății dăm aproapelui ceea ce este «al său»; ceea ce-i aparține lui de drept; prin iubire îi dăm de bună voie din «al nostru», din ceea ce ne aparține nouă, împlinindu-i lipsurile și promovând binele individual și colectiv.

Iubirea apare dela început cu caracter pozitiv, arătând ce trebuie făcut. Implicit însă, ea arată și ce nu trebuie făcut, dar negativul rămâne în subordine. Astfel conținutul iubirii este mai larg.

Dreptatea tinde să aducă o anumită egalizare în acțiuni și lucruri exterioare între diferiții subiecți de drepturi, delimitându-i întreolaltă chiar și atunci când nu sunt pe plan de coordonare, ea separă deci oarecum om de om. Pe când iubirea voadă să unească inimile și voințele, să stabilească armonie, să aducă oarecum o contopire între «eu» și «tu».

Dreptatea precizează drepturile fiecăruia, dar și obligațiile. Astfel cine împlinește cu exactitate normele dreptății se achită și de toate datoriile impuse de ea. Raza de acțiune a dreptății este limitată, a iubirii însă nelimitată. De obligațiile iubirii nimeni nu se poate scuti vreodată complet achitat, oricâte fapte de iubire ar săvârși. «Fiți desăvârșiți, precum este Tatăl vostru din ceruri», spune Mântuitorul; și cine poate afirma că a ajuns desăvârșirea lui Dumnezeu «care este iubire»?

Apoi împlinirea datoriilor de dreptate poate fi impusă prin constrângere. Dreptatea nu lasă la arbitrarul fiecăruia ce are să facă și cum să facă; ea este precisă în privința aceasta. Iar când dispozițiile ei nu sunt împlinite, urmează sancțiuni. Constrângerea e condiție esențială pentru realizarea dreptății.

Actele iubirii sunt de altă natură. O datorie de iubire pierde din valoare în măsura în care constrângerea duce la împlinirea ei. În actele iubirii contează dispoziția interioară, bunăvoința, libertatea. Firește, nici dreptatea, deși constrângerea îi aparține, nu încetează să fie virtute mo-

rală și să țină de ordinea morală. Constrângerea caracteristică dreptății, își are sprijin în legea morală. Ea trebuie aplicată — cum s'a spus — celor care se opun ordinii legale, deoparte pentru apărarea acesteia, iar de altă parte pentru îndreptarea infractorilor.

Dreptul, care-i obiectul dreptății, servește ordinea socială și nu poate fi separat de ea.

Asemănări.

Dar pe lângă deosebiri, rezumate mai sus, dreptatea și iubirea au și element comun, au relații foarte strânse, așa că ele, — în concepția creștină — nu se separă întreolaltă ci se completează și perfecționează reciproc.

Elementul comun ambelor virtuți îl oferă: voința de bine pentru aproapele. Pe acest suport se realizează conlucrarea, completarea și desăvârșirea lor reciprocă.

Astfel, dreptatea aplicând principiul: *suum cuique* (fiecăruia ce este «al său») prezintă un cerc restrâns de obligații morale; iubirea care «nu caută ale sale» lărgeste și completează cercul de obligații ale dreptății.

Desigur, cu principiul său, dreptatea pare ca expresia simțului firesc după adevăr. Dar viața socială — după concepția creștină — are nevoie de căldură, de cimentarea relațiilor dintre membri, de armonizarea aspirațiilor lor cu bună voință. Deaceia — după concepția creștină, dreptatea se completează și perfecționează pr'n căldura iubirii — altfel s'ar putea pietrifica în formule reci. Căci, după cum Dumnezeu nu aplică creștinilor dreptate lipsită de iubire, la fel nici creștinii să nu se conducă în faptele lor de dreptate lipsită de iubire.

Dreptatea creștină este dreptate cu iubire. Deci iubirea creștină nu voiește să anuleze dreptatea și s'o înlocuiască. Ea continuă numai lucrul ei și-l desăvârșește. Cere împlinirea pretențiilor ei cu atitudine interioară, corespunzătoare, de bună voie, cu dragă inimă, nu numai de teama sancțiunii. Căci cine-l iubește cu adevărat pe aproapele său, desigur îi va respecta și apără drepturile lui. Mai mult, se va strădui să treacă peste limita datoriei cerute de dreptate, va împlini cu drag lipsurile lui, va da din «al său», mergând chiar până la renunțarea asupra unor drepturi proprii, numai să-l ajute pe aproapele. Iubirea creștină este jertfelnică.

Dar, precum după morala creștină dreptatea are trebuință de căldura iubirii, la fel și iubirea are trebuință de luminile dreptății, pentru a nu deveni slăbiciune și lipsă de rezistență față de abaterile dela normele dreptului.

Iubirea zidește pe dreptate, care o ajută să-și îndeplinească misiunea. Dacă dreptatea fără iubire poate fi aspră, iubirea fără dreptate poate fi slabă. Iubirea înlesnește îndeplinirea dreptății, iar la rândul ei își realizează cu adevărat intențiile respectând dreptatea și beneficiind de scutul ei. Dreptatea poate înălțura asperități, dar nu reușește totdeauna să concilieze disensiunile dintre indivizi sau dintre colectivități umane. Rămân resentimente pe care le poate desrădăcina complet din suflet iubirea creștină, care nu caută «ale sale». După concepția creștină, dreptatea este manifestarea iubirii, iar aceasta sufletul dreptății, «Dacă dragoste nu am, nimic nu sunt» (I Cor. XIII, 2).

Dar în legătură cu concepția creștină despre iubirea și dreptatea ca virtuți sociale fundamentale, s'a pus — și cu tot dreptul — întrebarea: dacă real în viața societății organizate (stat), aceste virtuți pot fi aplicate util în același fel ca și în viața privată. Cu alte cuvinte: dacă principiul iubirii poate fi aplicat cu aceeași utilitate în «morala publică sau politică», ca și în «morala privată».

În analiza acestei probleme se pleacă de obicei dela: «predica de pe munte», ca expresia cea mai curată și înaltă a moralei creștine și căreia, sub aspect social, i se dau interpretări diferite.

Astfel, după o interpretare, «predica de pe munte» ar cuprinde o doctrină eminemantă socială care, impunând iubirea jertfelnică și răbdarea ca datorii, ar oferi direct și principiile pentru viața socială publică.

După altă interpretare, «predica de pe munte» ar fi străină de realitățile sociale și ar ține seamă de ele și ar pretinde lucruri practice imposibil de realizat cu folos. Ar fi dezastruos pentru ordinea socială, — se spune — dacă, de pildă, s'ar aplica principiul «Iar Eu zic vouă: să nu stați împotriva celui rău, ci de te va lovi peste fața obrazului cea dreaptă, întoarce-i lui și pe cealaltă; și celui ce vrea să se judece cu tine și să-ți ia haina, lasă-i lui și cămașa...» (Mt. V, 39 sq.).

O interpretare mediatoare prezintă principiile morale din «predica de pe munte», ca valabile pentru «morala personală», însă nicidecum pentru «morala publică».

Dar astfel de interpretări nu exprimă înțelesul autentic al învățăturii propovăduite de Mântuitorul.

După învățătura creștină, viața, în toate formele ei de manifestare, este supusă acelorași neschimbabile și necondiționate obligatorii norme morale generale. Fiind expresia vocii divine, legea morală creștină este în principiile ei universal-obligatorie. În aplicare însă la realitățile și împrejurările de viață, ea ține seama de specificul acestora și poate lua nuanțe îndreptățite, fără a motiva susținerea unei morale duble: morala publică (politică) și privată, fiecare cu principiile ei. De pildă, ceea ce pretinde dreptatea poate fi diferit în diversitatea cazurilor. Iar cine vrea să desprindă din învățătura Mântuitorului norme directe pentru «morala publică» a societății organizate, în speță statul, — acela nu ține seamă de faptul că pe Mântuitorul îl interesează direct mântuirea sufletului. Evident, învățătura Sa, având caracter social, implicit cuprinde principii generale pentru orice formă de viață socială, dar ea nu dă norme directe, speciale pentru «morala privată» și speciale pentru «morala publică» (politică), statală.

Deci nici «morala privată» — admitând că ar exista ea ca esențial deosebită de cea publică — nu clădește numai pe iubire, ci pe iubire și dreptate.

Deaceia, în viața socială a colectivității contează în primul rând dreptatea ca virtute socială, fără a renunța — după concepția creștină — la sprijinul iubirii, care continuă să rămână ideea centrală și ideal de viață creștină și care poruncește să dăm lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu și colectivității ce este al ei. Asemenea reținem că în caz de coliziune a datorilor de iubire și de justiție, întâietatea revine, după morala creștină, dreptății, pe care zidește și iubirea.

Dar nici «predica de pe munte», ale cărei principii sunt socotite de unii dezastruoase pentru viața socială publică, dacă ar fi aplicate, — nici ea nu oprește principal apărarea dreptății. Dacă ar fi așa, atunci de fapt, ea ar fi inutilizabilă nu numai pentru viața publică, dar nici pentru cea particulară. Dar ea nu trebuie interpretată după litera rece, ci în lumina învățaturii creștine generale, prin conexare cu celelalte principii creștine, lămurită și prin atitudinea personală a Mântuitorului în împrejurări similare. Interpretate principiile ei literal și sectar, atunci însuși Mântuitorul nu le-a aplicat în situații concrete, căci celui ce-L lovea, când era interogat, nu i-a oferit spre lovire și celălalt obraz, ci s'a apărut împotriva nedreptății ce i se făcea: «De am grăit rău, mărturisește de rău, iar de am grăit bine, de ce mă bați»? (Ioan XVIII, 23). Asemenea și Sf. Ap. Pavel și-a apărut dreptul său, cerând să fie dus la judecata cezarului (F. Ap. XXV, 11 sq.).

Evident, «predica de pe munte» se adresează, în primul rând, creștinului individual, dar ea nu oprește principal apărarea drepturilor care țin de primele datorii ale statului. Diriguirea vieții sociale în colectivitatea organizată stă sub tutela dreptății, dar a dreptății nu lipsite de sprijinul iubirii.

Viața socială, după învățătura creștină, să fie animată de iubire și diriguță de dreptate.

TEMEIURI BIBLICE ȘI PATRISTICE

PENTRU FOLOSIREA ÎN COMUN DE CĂTRE OAMENI A MIJLOACELOR DE TRAI

Toate lucrurile mari și durabile pe care, dela începutul lumii, le-au creiat mintea și mâna omului, au fost condiționate de existența materială a acestuia. Fără mijloace suficiente de trai, omul nu poate realiza nimic. Gândurile sale cele mai înalte și visurile sale cele mai îndrăznețe, nu pot fi traduse în realitate, rămânând simple proiecte în aer, fără pedestalul unei vieți materiale îndestulătoare.

Acest pedestal material elementar n'a fost și nu este asigurat oamenilor muncii dealungul cunoscutei stadii ale evoluției economice, dela sclavagism până la capitalism, pentru că interesul diferitelor categorii de exploatare s'a opus totdeauna bunului trai al celor exploatați. De aceea, pentru a garanta acest pedestal, pentru a asigura și îmbunătăți mijloacele de trai ale celor ce produc, pentru ei și pentru alții, tot ce e necesar pentru întreținerea și progresul existenței omeniești, geniul marilor frământați propune instituirea vieții de obște.

Viața de obște sau viața în colectiv urmărește, în ultimă analiză, fericirea oamenilor. Fericirea prin viața de obște e un vis vechi al omenirii. Concepută sub forme variate, în credințele, poezia, legendele și gândirea popoarelor, viața de obște a mângâiat și mângâie visul și nădejdea oamenilor. Ea e proiectată în vremurile bătrâne, la apariția omului, și poartă diferite nume: epocă sau generație de aur, paradis, Câmpiile Elizee, Insulele Fericirilor, republica filosofilor, etc. Ideea vieții de obște, imaginată, cel mai adesea laudată, în culturile precreștine sau necreștine, s'a menținut și se menține ca element al revelației naturale primitive, care a descoperit firi umane adevăruri fundamentale, dar pe care această fire le-a alterat sau deformat.

Lăsând laoparte alte culturi și mărginindu-ne la cea greco-latină, în cadrul căreia a apărut creștinismul și din care cultura europeană actuală își trage cele mai multe din forțele ei, notăm că ideea vieții de obște a preocupat poezi ca Hesiod, Pindar, Ovidiu, Tibul, Virgil, Horațiu și Colecțiile de cârți sibiline, istorici și literați ca Fabius Pictor, Justin, Macrobiu, filosofi ca: Platon, Dicerh, Seneca și alții. Departe de concepția strict materialistă pe care socialismul și comunismul modern o au despre viața de obște, toți acești reprezentanți ai culturii greco-latine doreau fie o revenire la starea de fericire inițială, din care cel mai adesea munca lipsea — potrivit mentalității sclavagiste în care scriau ei —, fie o organizare a unui stat ideal, în care această fericire să fie asigurată printr-o viață de obște minunată structurată. Platon a militat pentru crearea unui stat având la bază o viață de obște; neajunsul proiectului său era că această viață era prevăzută pentru clasele superioare ale societății, că muncitorii și sclavii erau excluși din cadrul acestei vieți și că se preconiza

comunismul femeilor, ceea ce i-a atras critici severe din partea lui Aris-totel, Lactanțiu, Sf. Ioan Gură de Aur ș. a. ¹⁾. Oricât de curios și criti-cabil, proiectul platonice pentru organizarea unui stat având la bază viața de obște, a lăsat un profund ecou dealungul veacurilor ²⁾. Ceva mai aproa-pe de era noastră, Cartea lui Enoh milita pentru o nouă împărțire a pământului, care va fi lucrat în întregime, nelăsându-se părloage. Pământul va fi împărțit numai dreptilor. Vestita sectă a Esenienilor practica real-mente viața de obște prin comunitatea bunurilor și prin munca în comun, pentru obște. Nimeni dintre ei n'avea proprietate personală. Aveau o casă comună din care casierul ales de ei le da fonduri pentru masa comună și îmbrăcăminte comună. Fondurile și le procurau din practicarea medi-cinei, din vânzarea plantelor medicinale și din fondurile aduse de bogații care intrau în comunitate. Ceea ce posedea fiecare aparținea tuturor și ceea ce posedau toți aparținea fiecăruia. Cărțile sibiline precizau că, în împărăția cerească sau în statul ideal pe care îl visează toți năpăstuiții, «pământul va fi deopotrivă al tuturor, nedespărțit prin ziduri sau închi-zături; el va produce atunci dela sine roadă mai bogată, viața va fi de obște și bogăția neîmpărțită. Nu va mai fi atunci nici sărac nici bogat, nici stăpân nici sclav, nici mare nici mic, nici rege nici domn, ci toți vor fi deobște» ³⁾.

În cadrul vieții dusă de revelația naturăii, ideia vieții de obște e pre-zentă fie ca o nostalgie după fericirea dela începutul umanității, fie ca un proiect de organizare statală cu mari deficiențe; ea e realizată aveau prin folosirea în comun a mijloacelor de trai procurate prin munca în comun de către membrii sectei eseniene.

Dacă ideia vieții de obște se păstrează sau promovează în cadrul vieții și revelației naturale prin puterea și eforturile rațiunii, această idee își face drum și se impune în mod deosebit sub revelația supranaturală, prin lumina și îndemnul Sf. Duh.

Sf. Scriptură a Vechiului Testament precizează că viața de obște era practică de comunitățile profetice din Ramma, Betel, Ierihon și Ghil-gal. Proorocii sau fiii Proorocilor, cum sunt deseori numiți, trăiau din munca lor și din daniile pe care le primeau. Ei aveau masă de obște, cum reiese din cuvintele lui Elisei către sluga sa Ghiezi: «Pune căldarea cea mare și fă fiertură pentru fiii Proorocilor» (IV Regi IV, 38). Aceștia erau ca la o sută de oameni (ibidem, v. 43). E interesant că Elisei reușește să sature pe acești o sută de oameni cu 20 de pâini și cu boabele de grâu dintr'un săcușor (ibidem, v. 43-44). Aceasta anticipează minunea Mân-tuitorului care satură cu cinci pâini și doi pești peste cinci mii de oameni (Mat. XIV, 14-21; Marcu VI, 35-44; Luca IX, 12-17; Ioan VI, 5-13). În ambele cazuri, înmulțirea pâinilor se face în obște și pentru obște. Comu-nitățile Proorocilor aveau nu numai masă de obște, ci și locuință de ob-ște, se caracterizau printr'o disciplină internă serioasă, prin re-

1. Aristotel, *Politicul*, II, 1, 12; II, 3, 9; II, 1, 15; Lactanțiu, *Dumnezeieștile instituții*, III, 21, 22; Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia IV*, 4 la *Faptele Apostolilor*.

2. Platon, *Republica*, III, 416 D-417 B; Alexandru Claudian, *Colectivismul în filosofia lui Platon*, Iași, 1936.

3. *Oracolele sibiline*, II, 320-324, în *Die Oracula Sibyllina*, bearb. von. Dr. Joh. Geffcken, Leipzig, 1902, p. 43.

cunoașterea oarbă a autorității supreme a conducătorului, prin atenuarea personalității individuale și prin sentimentul responsabilității colective. Practicarea vieții de obște aproximativ patru sute de ani, cât au durat comunitățile profetice, a însemnat mult sub raportul timpului, dar ea nu s'a putut întinde și la păturile laice ale societății, întrucât grupările acestea erau cercuri închise. Tot în cerc închis trăiau și Recabili, fiii lui Ionadab, fiul lui Recab, care nu beau vin, n'aveau proprietăți, nu-și construiau case, nu semănau cereale și nu cultivau vița, ci trăiau în corturi, adică duceau viață nomadă (Ier. XXXV, 6-19).

Comunitățile Proorocilor inaugurează, deci, era cea nouă a vieții de obște, în care își vor pune mijloacele de trai la un loc și vor avea locuință comună, așa cum vor avea animalele cele mai diferite. Corolarul acestei vieți de obște este pacea sigură și totală, căci oamenii «vor prefăce săbiile în fiare de pluguri și lăncile lor în seceri. Niciun neam nu va mai ridica sabie împotriva altuia și nu-și vor mai face războaie» (Isaia II, 4). Această umanitate ideală, care va cuprinde toate neamurile, va fi o societate uniformă, fără clase, din care bogații și cei puternici vor fi excluși. Această comunitate care va fi inaugurată de Mesia, Emanuel, Fiul lui Dumnezeu, este superioară aceleia a lui Platon, pentru că în timp ce din aceasta din urmă nu făceau parte — cum știm — decât clasele superioare, care nu munceau, ci erau întreținute de agricultori excluși din republica ideală, în împărăția mesianică sunt chemați toți oamenii pământului, cu excluderea celor răi. Proiectul lui Platon a rămas literă moartă pentru că el era doar opera rațiunii de clasă, în timp ce proorocia lui Isaia a căpătat un început de realizare prin venirea în lume a lui Mesia, a acestei mlădițe ieșite din tulpina lui Iesei, peste care s'a odihnit «Duhul lui Dumnezeu, Duhul înțelepciunii și al înțelegerii, Duhul sfatului și al tăriei, Duhul cunoștinței și al bunei credințe» (Isaia XI, 2).

Mântuitorul Iisus Hristos a dus împreună cu Ucenicii Săi viață de obște, cum știm din toate împrejurările vieții Sale relatate de Evangheliile. Ei aveau locuință comună și masă comună. Prin minunea înmulțirii pâinilor pentru tot poporul adunat în jurul Său, Mântuitorul arată că mijloacele de trai pot fi luate dela același izvor și folosite în comun. Înmulțirea pâinilor e roada muncii Mântuitorului, care spune: «Tatăl Meu lucrează și Eu lucrez». Lucrarea naturală a lui Iisus Hristos, ca Fiul al lui Dumnezeu și Dumnezeu, este minunea care sporește bunurile materiale și sufletești ale oamenilor. La propunerea Apostolilor de a da drumul gloatelor să se ducă prin sate și să-și cumpere de mâncare, Mântuitorul răspunde: «Nu trebuie să se ducă; dați-le voi de mâncare» (Mat. XIV, 16). Acest răspuns implică întâi viața de obște a Mântuitorului și a Apostolilor, dela care trebuia să pornească creierea și sprijinirea unei vieți de obște cu un număr mult mai mare de membri decât cercul apostolic. În al doilea rând, principiul că cei ce au lucrat împreună — în cazul de față ascultaseră împreună învățătura Domnului —, se cuvine să se hrănească împreună, pentru a nu se risipi atmosfera de frățietate și fericire, lucru care s'ar fi întâmplat dacă mulțimile ar fi fost lăsate să se ducă prin sate după mâncare. Mulțimile și-au dat seama că ele se pot hrăni de obște. Idee importantă care se va impune încetul cu încetul, mai ales că mulțimile au

verificat valoarea ei cu prilejul celei de a doua înmulțiri a pâinilor (Mat. XV, 32-38). Un alt element al vieții de obște la cele două înmulțiri ale pâinilor este grija de economie pe care Mântuitorul însuși o recomandă: «Adunați firimiturile ce au rămas, ca să nu se piardă ceva» (Ioan VI, 12). Și în adevăr, Apostolii au adunat 12 coșuri de frimituri la prima înmulțire a pâinilor și 7 coșuri la a doua înmulțire.

Intemeierea Bisericii, în ziua Cincizecimii, a inaugurat și viața de obște propriu zisă. **Faptele Apostolilor** ne relatează, în două pasagii, apariția acestei vieți de obște în prima comunitate creștină, cea dela Ierusalim, și felul ei de organizare. După botezul celor 3000 în ziua de Rusalii, se spune: «Iar toți cei ce credeau erau laolaltă și aveau toate de obște. Isă vindeau moșiile și averile și le împărțeau tuturor după cum avea nevoie fiecare» (cap. II, v. 44-45). Despre aceeași comunitate, care între timp se mărise, **Faptele Apostolilor** precizează: «Ci o singură inimă și un singur suflet era în mulțimea celor ce credeau și niciunul nu zicea că din averea sa este ceva al său, ci totul le era de obște... Și nimeni nu era între ei lipsit, fiindcă toți câți stăpâneau țărini sau case, le vindeau și aduceau prețul celor vândute și-l puneau la picioarele Apostolilor. Și se împărțea fiecăruia, după cum avea fiecare trebuință» (IV, 32, 34-35). Aceste texte, pe care exegeza le drămuiește și le cerne continuu, spun câteva lucruri precise: 1. prima comunitate creștină dela Ierusalim formată la început din 120 persoane, cărora în ziua Pogorîrii Sf. Duh li s'au adăugat, în urma botezului, încă 3000, ducea o viață de obște. Termenul «de obște» apare repetat și e sprijinit de amănuntul că membrii comunității primeau din depozitul comun după cum avea nevoie fiecare, și nimeni nu zicea că e ceva al său. E greu de admis că Luca s'a inspirat, pentru textele citate, din Iosif Flaviu, Filo, Isocrat, Aristotel, etc., cum pretinde o anumită critică⁴), deoarece elementele descrierii vieții de obște sunt precise, pitorești, și respiră o adâncă sinceritate; nu se vede nicăiri artificul literar; 2. pentru întreținerea acestei vieți de obște, credincioșii care dispuneau de averi, ca: pământ, case și alte proprietăți, le vindeau și depuneau prețul vânzării lor la dispoziția comunității. Metoda aceasta a procurării mijloacelor de trai pentru obște este exemplificată prin cazul lui Iosif numit de Apostoli, Barnaba, și prin acela al lui Anania și al Safirei. În ambele cazuri e vorba de vânzare de pământuri; 3. în textul din cap. II, credincioșii care-și vindeau averile împărțeau ei înșiși cele necesare membrilor comunității; în textul din cap. IV, prețul vânzărilor se depunea la picioarele Apostolilor; se constată deci o schimbare de metodă în administrarea fondurilor.

Viața de obște a comunității dela Ierusalim apare întâi ca o necesitate a credinței în Hristos cel înviat din morți, care trimițând Duhul Sfânt peste Apostoli și peste ceilalți, a unit pe cei botezați prin aceleași legături ale dragostei între ei și ale nădejdi în venirea Domnului. «Și stăruiau în învățătura Apostolilor și în comuniune, în frângerea pâinilor și în rugăciuni» (II, 42). «O singură inimă și un singur suflet era în mulțimea celor ce credeau» (IV, 32). Ca și în comunitățile profetice din Vechiul Testament, tot așa și în Biserica lui Hristos, Duhul Sfânt este acela

4. A. Loisy, *Les Actes des Apôtres*, Paris, E. Nourry, 1920, p. 259.

care produce și cimentează obștea credincioșilor. În al doilea rând, viața de obște era o necesitate economică a comunității dela Ierusalim. Galileenii erau oameni cu o situație materială modestă. Instalați în Ierusalim, ei nu puteau trăi decât punând totul de obște. Convertiții nu aparțineau claselor bogate și trebuiau să procedeze și ei la fel cu Apostolii, adică să pună la dispoziția comunității tot ce posedau. E greu de admis teoria lui Harnack, după care Apostolii, încoțâți de nevoi materiale, au organizat misiunea la păgâni pentru a face apel la capitalul acestora. Din scrisorile Sfântului Pavel știm că misionarii la neamuri erau obligați să trimită ajutoare «săracilor» dela Ierusalim (II Cor. VIII, 4; Gal. II, 10), dar aceasta nu însemna o înrobire față de capitalul păgân, ci «mângâieri», pe care misionarii le primeau dela frații dintre neamuri pentru frații lor în lipsă dela Biserica-mamă. Vânzarea averilor nu era absolut obligatorie, pentru cei ce se converteau, cum reiese din episodul Anania-Safira (F. Ap. V, 1-10). Erau creștini care nu-și vânduseră bunurile: Maria, mama lui Marcu, avea o casă la Ierusalim; la fel Mnason (F. Ap. XII, 12; XXI, 16). Din scrisoarea lui Iacob (II, 1-9; V, 1-5) reiese că în comunitatea dela Ierusalim erau bogați și săraci⁵⁾.

Viața de obște dela Ierusalim n'a putut, în general, să-și organizeze comunitatea de producție, cum ne-am aștepta noi cei de astăzi. Lucrul e explicabil dacă ne gândim că Apostolii, pescari galileeni, nu găseau de lucru la Ierusalim în bransa lor; diversitatea meseriilor și profesiunilor, într'un oraș mare, făcea imposibilă formarea de echipe care să lucreze în comun. Uneori se găseau câte doi sau trei credincioși, care să lucreze câțva timp împreună; dar aceasta dura puțin (F. Ap. IX, 43; I Cor. IX, 6). Deși, individual, frații și surorile dela Ierusalim puteau câștiga și depune câștigul lor la comunitate, aceasta, ca atare, nu era organizată să producă bunuri economice. Ea era orientată mai mult spre cer decât spre pământ.

Viața de obște nu însemna locuință comună pentru membrii primei comunități creștine. Dacă primul grup de o sută douăzeci de persoane și-ar fi putut găsi o locuință corespunzătoare, era mai greu pentru 3000 și apoi 5000 persoane, cifră care, de altfel, a fost depășită în curând. E greu de spus ce însemna, ca spațiu locativ, «încăperea de sus» în care locuiau Apostolii (F. Ap. I, 13). Grosul celorlalți locuiau, probabil, după împrejurări și provizoriu, la credincioși sau la simpatizanți⁶⁾.

Un element care caracterizează viața de obște este principiul **portării exemplare** a membrilor ei. Cazul Anania și Safira arată că în viața de obște se cuvenea să fie o corectitudine ireproșabilă. Apostolii nu puteau fi induși în eroare. Crima celor doi soți nu era de a fi reținut o parte din prețul vânzării, ci de a fi mințit. Și ei mințeau nu pe oameni, ci pe Dumnezeu. Ieronim zice că Anania și Safira au fost condamnați pentru că, după ce au făgăduit să dea totul Apostolilor, ei au oferit lucrurile lor ca și cum acestea continuau să le aparțină, deși ele intraseră în proprietatea acelorora cărora ei le făgăduiseră. Ei rețineau ceea ce era de drept proprietatea altora, adică a membrilor comunității⁷⁾. O altă neregulă:

5. E. Jacquier, *Les actes des Apôtres*, deuxième edit., Paris, V, Lecoffre, J. Gabalde, 1926, p. 157.

6. A. Loisy, *op. cit.*, p. 218.

7. E. Jacquier, *op. cit.*, pp. 151-152.

trecerea cu vederea a văduvelor eleniștilor a provocat o nouă reorganizare a vieții de obște prin alegerea diaconilor (F. Ap. VI, 1).

Lucrul cel mai important în viața de obște erau mesele în comun, «seninul și legătura vieții corporative» a comunității, după expresia lui Duchesne. Masa sau agapa e exprimată în textele din Faptele Apostolilor: «Și stăruiau în învățătura Apostolilor, în comuniune, în frângerea pâinilor și în rugăciuni» (v. 42); apoi: «Și în fiecare zi cu stăruință și într'un cuget, erau în templu și frângeau pâinea prin case și-și luau hrana cu bucurie și cu inimă nevinovată» (v. 46). Această agapă era împreună cu Sf. Euharistie, deși există încă discuție cu privire la acest lucru, între istoricii bisericești⁸⁾. Lucrul pare a fi confirmat în mod sigur încă de un text din F. Ap. XX, 7, și mai ales din textul din I Cor. XI, 20 și urm.: «Când vă adunați deci laolaltă, nu e chip să mâncați cina Domnului. Căci, șezând la masă, fiecare se grăbește să-și ia demâncarea lui, așa încât pe când unuia îi e foame, altul este beat... Disprețuiți Biserica lui Dumnezeu și vreți să rușinați pe cei ce n'au?... Astfel, frații mei, când vă adunați ca să mâncați, așteptați-vă unii pe alții. Dacă îi este cuiva foame, să mănânce acasă, ca să nu vă adunați spre osândă». Lăsând la o parte caracterul liturgic al agapei, pentru a ține seamă numai de aspectul ei economic, observăm că la această masă, pe care textele o numesc când «comuniune» (κοινωνία), când «frângerea pâinii» (κλάσις ἄρτου) când «cină» (δειπνον) participanții erau obligați să aducă ceva din propriile lor provizii pentru a completa masa oficială întreținută de comunitate. Unii dintre cei ce aduceau își consumau ei singuri cantitatea adusă, iar cei care nu putuseră aduce nimic, priveau neputincioși. De aceea, Sf. Pavel mustră această comportare până la a zice: «Dacă îi este cuiva foame, să mănânce acasă». Frugalitatea agapelor euharistice, la care converțiții aveau o ținută blândă și ireproșabilă, se datora nu vieții de obște în sine, ci lipsei de resurse abundente și scopului acestor reuniuni, care nu era sațiul, ci trăirea într'o înaltă atmosferă spirituală⁹⁾.

Viața de obște dela Ierusalim a fost o încercare excepțională pentru vremea sa. Ea era ceva cu totul nou chiar față de comunitățile profetice ale Vechiului Testament și față de Esenieni. Ea era mai mult decât aceste corporații limitate la cercuri rătăcite; ea urmărea, prin forța dragostei și a legăturilor tainice create de Sf. Duh, o reunire și o existență comună a cercurilor din ce în ce mai largi de credincioși, care, se spera, erau menite să cuprindă întreaga lume. Neputând organiza o producție în comun a mijloacelor de întreținere, neputând să generalizeze abolirea proprietății particulare pentru a o transforma în proprietate colectivă și neputând rămâne la Ierusalim decât până în preajma distrugerii acestui oraș (69-70), prima comunitate creștină a fost nevoită, după un timp, să renunțe parțial la stilul inițial al vieții de obște. Această viață de obște a rămas însă modelul ideal pe care-l invocau mereu generațiile creștine următoare. Dacă ea n'a reușit să contopească în întregime proprietățile particulare ale credincioșilor într'o obște din care aceștia să-și ia toată întreținerea lor materială, dacă ea nu le-a putut da o locuință comună,

8. H. Leclercq, *Agape*, în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, I, 1, 1924, col. 783 și urm.

9. A. Loisy, *op. cit.*, pp. 221, 261.

în schimb ea a izbutit să creeze o casă comună, alimentată din ofrandele benevole ale convertiților și ale simpatizanților, și să formeze convingerea în inimile adeptilor că, deși ei puteau rămâne proprietarii bunurilor lor, totuși ei le considerau ca aparținând tuturor și putând fi tratate în consecință¹⁰). Ea a concretizat această concepție în ceea ce noi numim astăzi asistența socială, adică ajutorarea tuturor celor lipsiți sub toate formele și mai ales în agape. Ea a creiat nu numai ideia, dar și realitatea vieții de obște în formele posibile ale primului secol al erei noastre.

Ideia și realitatea vieții de obște s'au continuat cu o fervoare ceva mai puțin intensă și după căderea Ierusalimului. Atmosfera vieții de obște, cu preocuparea ei centrală de a ajuta pe cei săraci, reiese, pentru sfârșitul sec. I și totalitatea sec. II și III, în deosebi din **Didahie**, sau **Învățătura celor 12 Apostoli**, din Scrisoarea lui **Pseudo-Barnaba**, din **Apologia I** a Sf. Justin Martirul și din **Apologeticum**-ul lui Tertulian. «Pune totul de obște cu fratele tău și nu vei mai spune că ai ceva propriu», sună mai radicalist ca textul din **Faptele Apostolilor**, dar în timp ce opera lui Luca vorbea de o realitate acceptată cu bucurie, **Didahia** exprimă frământări și avertisment celor care tulburau rânduiala vieții de obște¹⁷). Textul din **Didahie** și Scrisoarea lui **Pseudo-Barnaba**: «Tu vei pune la un loc toate cu aproapele tău și nu vei zice că posezi ceva propriu, căci dacă sunteți de obște în cele nepieritoare, cu cât mai mult în cele pieritoare», este o motivare a vieții de obște pământești prin obștea vieții nemuritoare din împărăția cerurilor¹⁸). Sf. Justin observă că înainte de convertire, păgânii țin la bani și la proprietăți, dar după convertire ei pun totul de obște și-l împart cu cel lipsit. Oameni care mai înainte se urau, se întreucideau și nu făceau cămin comun cu cei de alt neam, după convertire ei stau la aceeași masă, ducând viață comună¹⁹). Expresia «și suntem tot timpul împreună unii cu alții» (καὶ σύνεσμεν ἀλλήλοις αἰεὶ) evocă o situație asemănătoare cu aceea din **Faptele Apostolilor** (II, 42, 45); ea se referă la asistența continuă a săracilor, cum precizează cuvintele imediat anterioare: «Și cei care avem, ajutăm pe toți cei lipsiți»; se referă probabil și la agape; se referă mai puțin la o muncă de obște, deși **Didahia** prescrisese că cineva care venea din afară spre a predica Evanghelia, putea fi primit în comunitate, dar nu putea să rămână decât dacă cunoștea o meserie spre a-și câștiga existența²⁰). În **Apologeticum**, cap. XXXIX, Tertulian descrie amănunțit organizarea interioară a societății creștine din vremea lui. Comunitatea are o casă în care fiecare depune, într-o anumită zi din lună, o sumă, dacă poate și cât poate. Nimeni nu e constrâns, ci depune de bună voie. Sumele depuse nu se cheltuiesc pentru banchete sau beții, ci pentru hrănirea celor lipsiți și îngroparea lor, pentru creșterea băieților și fetelor orfani și lipsiți de mijloace, pentru servitorii bătrâni, pentru naufragiați, pentru cei din mine și închisori, dacă se aflau acolo din cauza credinței lor. Creștinii sunt frații păgânilor după aceeași mamă, care este natura. Spiritul de comunitate creștină nu e jucat în teatru, deoarece

16. E. Jacquier, *op. cit.*, pp. 90, 157-158.

17. *Didahie*, IV, 5-8, ed. F. X. Funk, 1901, vol. I, p. 12.

18. *Didahie*, IV, 8, vol. I, p. 12. *Scrisoarea lui Pseudo-Barnaba*, XIII, 8, ed. F. X. Funk, vol. I, p. 92.

19. *Apologia*, I, 14, 2-3.

20. *Didahie*, XII, 3-5, vol. I, p. 30.

creștinii sunt frați sub raportul averii, lucru care nu convine mentalității păgâne. «Cel care suntem uniți în suflet și simțire, suntem pentru comunitatea bunurilor. La noi toate sunt de obște, afară de soții»²¹⁾.

Viața de obște, în epoca post-apostolică, se manifesta mai ales prin **agape**, care îmbinau elementul economic cu cel duhovnicesc. Cu toate că unii învățați, ca de exemplu Batiffol, tăgăduesc existența agapelor atât în epoca apostolică, cât și după aceea, neadmitând-o decât în secolele III și IV, și deși documentele nu sunt de o siguranță și precizie ireproșabilă²²⁾, totuși textele din **Faptele Apostolilor** și din **I Cor. XI** deja citate, completate cu cel din **Iuda** (v. 12-13) și cu indicațiile sumare dar destul de sugestive din **Didahie**, **Sf. Ignatie Teoforul**, **Scrisoarea către Diognet** și **Minuciu Felix** garantează existența mesei comune creștine. Agapele sunt indiscutabil și formal atestate la sfârșitul sec. II (195-198) de **Canioanele lui Ipolit** (32, 33, 34, 35) și de **Apologeticum-ul** lui Tertulian. Ambele documente susțin că masa comună e luată într-o atmosferă de desăvârșită dragoste, deși păgânii o înfieriază ca rușinoasă și costisitoare. Ea își arată înțelesul după nume, care, la Greci, înseamnă iubire *ἀγάπη* - **agape**. Agapele sunt oferite fie de către particulari, fie de către comunitatea însăși. Cheltuielile pentru masă se fac în numele evlaviei, iar mângâierea care se aduce săracilor cu această masă nu se aseamănă cu ce li se dă paraziților păgâni, care-și înrobesc libertatea. Masa e prezidată de Episcop, în absența acestuia de preot, în absența preotului de diacon, iar în absența oricărui cleric, credincioșii să-și mănânce porția aducând mulțumiri lui Dumnezeu. Episcopul sau clericul care prezidează se roagă pentru toți și pentru cel care a dat agapa. Numai după această rugăciune, frații și surorile se așează la masă. Se mănâncă după măsura foamei fiecăruia. Se bea cât e de folos pentru oameni caști. Mesenii se satură în măsura în care știu că și în timpul nopții Dumnezeu trebuie adorat. Ei vorbesc ca unii cari știu că Dumnezeu ascultă și că păgânii sunt gata să-i batjocorească, dacă ar observa devieri. După ce s'au spălat cu apă pe mâini și s'au aprins luminile, fiecare e chemat la mijloc să cânte lui Dumnezeu fie din Scriptură, fie din proprie inspirație. Cu aceasta, se constată cât a băut fiecare. Masa se încheie cu rugăciuni. Se pleacă dela masă, pe cât posibil înainte de lăsarea nopții, separat, și nu în cete sau rânduri dezordonate, ci în ținută de smerenie și castitate²³⁾. În sec. IV, agapele sunt menționate de Canonul 11 al Sinodului dela Gangra, de Canioanele 27 și 28 ale Sinodului dela Laodiceea, și de Canonul 30 al Sinodului dela Cartagina. Cu timpul ele au fost oprite de Biserică, atât pentru unele neorânduiri care începuseră să se producă în sânul lor, cât și pentru că ele au fost absorbite de noile instituții de asistență socială — diaconii, xenodohii, orfanotrofii —, în care controlul putea fi exercitat mai efectiv²⁴⁾.

21. *Apologeticum*, 29, 10-11: «Itaque qui animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus. Omnia indiscreta sunt apud nos praeter uxores».

22. P. Batiffol, *Agapes*, în *Dictionnaire de théologie catholique*, I, 1, 1923, col. 551-556; H. Leclercq, *op. cit.*, loc. cit.

23. Tertulian, *Apologeticum*, 39, 14, 16-18; *Canioanele lui Ipolit*, 32-35, la H. Leclercq, *op. cit.*, col. 805-806.

24. P. Batiffol, *op. cit.*, col. 555.

Oricare ar fi caracterul lor inițial, agapele au avut un important rol economic în primele veacuri ale erei noastre. Ele au oferit hrană fie din partea particularilor, fie din partea Bisericii, la atâția desmoșteniți ai vieții, salvând existența atâtoro dintre ei și redându-i serviciului social. Atmosfera era cea de obște, adică de dragoste și frățietate.

Începând din sec. III și paralel cu agapele, dar continuând și după epoca acestora, Părinții mari ai Bisericii elaborează o interesantă teorie a vieții de obște pe care adesea o însoțesc de propuneri sau proiecte, unele cu totul îndrăznețe pentru vremea lor.

Viața de obște este o lege a naturii. Ea guvernează elementele naturale și cele trei regnuri: vegetal, animal și uman. În fața principiului egalității naturale, zice Sf. Ciprian, orice proprietar are datoria să împartă bunurile sale cu toți membrii comunității²⁵). Sf. Vasile, mare cosmolog, naturalist și sociolog, scrie într-una din **Regulele** pentru viața mănăstirească aceste rânduri care exprimă un adevăr valabil pentru întreaga societate umană: «Cine nu știe că omul e o ființă blândă și sociabilă, nu singurat că și sălbatică? Nimic nu e așa de propriu firii noastre, ca a fi în comuniune unii cu alții, a avea nevoie unii de alții și a ne iubi unii pe alții»²⁶). În altă lucrare, Sf. Vasile precizează că cei care «îmbrățișează viața și traiul de obște, se întorc la binele natural. Numesc cea mai desăvârșită comunitate a vieții pe aceea din care a fost eliminată proprietatea averii, din care a fost exclusă nepotrivirea de păreri, din care au fost înlăturate toată turburarea, rivalitatea și certurile, dar în care toate sunt comune: sufletele, părerile, trupurile și toate acelea prin care sunt hrănite și îngrijite trupurile, în care e comun Dumnezeu, mănuierea pietății, mântuirea, luptele, nevoințele, cununile, în care cei mulți sunt unul și unul nu singur, ci în mai mulți»²⁷). Nimic nu se compară cu fericirea vieții de obște, continuă Mitropolitul Capadociei: «Ce poate egala această viață? Ce fericire i se aseamănă? Ce e mai desăvârșit ca legătura și uniunea? Ce e mai plăcut ca unirea moravurilor și a sufletelor? Oameni plecați din diferite neamuri și țări s'au contopit într-o așa de desăvârșită identitate, încât se vede un singur suflet în mai multe trupuri, iar pluralitatea trupurilor se arată instrument al unei singure voințe. Cel care-i bolnav cu trupul are pe mulți care suferă sufletește împreună cu el. Cel care-i bolnav cu sufletul și cade, are pe mulți care să-l trateze și să-l ridice. Membrii vieții de obște sunt deopotrivă servitori și deopotrivă stăpâni unii altora; în libertate suverană ei își arată unii altora cea mai desăvârșită slujire pe care o produce nu forța împrejurărilor, care aduce multă tristețe prizonierilor ei, ci o creiază deplina libertate de voință cu bucurie. Iubirea supune pe oamenii liberi unii altora și păstrează voinței, libertatea. Dumnezeu a voit ca noi să fim așa, dela început, și spre aceasta (viața de obște) ne-a creiat. Membrii vieții de obște recheamă binele dela început, acoperind (prin acest fel de viață) păcatul strămoșului Adam. Dacă păcatul n'ar fi tăiat firea, n'ar exista între oameni împărțire, neînțelegere și război»²⁸). Sf. Vasile insistă asupra stilului de

25. Sf. Ciprian, *De opere et eleemosynis*, 25, la sfârșit.

26. Sf. Vasile, *Regule Mari*, III, 1, *Răspuns*, Migne P. G. XXXI, col. 917 A.

27. Idem, *Așezămintele monahale*, XVIII, 1, Migne P. G. XXXI, col. 1381 C.

28. Idem, *op. cit.*, XVIII, 2, *ibidem*, col. 1381 D, 1384 BC.

obște al vieții naturale, dela albine și lilieci până la oi, cai și boi, care trăiesc, muncesc, se hrănesc și se apără împreună²⁹). Toate animalele își cedează mutual folosirea hranei. Numai oamenii își însușesc și rețin ceea ce este comun. Sf. Ambrozie, care reproduce în mare parte pe Sf. Vasile, afirmă că natura a creiat dreptul comun, iar uzurparea pe cel particular. Pământul a fost creiat pentru toți, de obște. Natura nu cunoaște bogăți; «ea naște pe toți oamenii într-o sărăcie egală». Bogații care fac milostenie nu dau din bunul lor, ci numai restituie o părticică din ce-i al săracului. Ingerii nu-și împart cerul, păsările nu trasează granițe în aer, nici peștii în apă și nici turmele pe iamașuri. Numai omul refuză împărțirea bunurilor cu alții și-și întinde hotarele până nu mai găsește vecini³⁰).

Părinții Bisericii evocă cu emoție viața de obște dela începutul omenirii. Sf. Grigorie de Nazianz zice că atunci nu erau nici bogați, nici săraci, nici liberi, nici sclavi, ci toți erau egali între ei. El regretă această egalitate care făcea pe toți deopotrivă. Să imităm Legea supremă a lui Dumnezeu, care plouă peste cei drepti și peste cei păcătoși, care face să răsară soarele peste toți deopotrivă și care oferă resursele vieții tuturor, deobște, fără legi care să le restrângă sau să le limiteze. El cinstește egalitatea naturală prin egalitatea de daruri³¹). Proprietatea, zice Sf. Ioan Gură de Aur, e un rapt. Dumnezeu și natura oferă toate de obște; forma socială primitivă a bunurilor a fost comunitatea lor: «Spune-mi, de unde ești tu bogat? Dela cine ai primit? Iar acela dela care ai primit tu, el dela cine a luat? Dela tata (am primit eu), zici tu, iar el dela bunicul. Vei putea, urcându-te pe firul depărtat al neamului, să arăți că proprietatea este dreaptă? N'ai să poți, ci este necesar ca începutul și rădăcina ei să fie într-o nedreptate. Dece? Pentrucă Dumnezeu dela început n'a făcut pe unul bogat, iar pe altul sărac, în momentul când l-a creiat, nu a arătat acestuia comori bogate de aur, iar pe celălalt l-a lipsit de căutarea (acestor comori), ci El a dat tuturor același pământ. Dacă pământul e comun, dece tu ai atâtea jugăre, iar semenul tău nicio brazdă? Tata mi-a lăsat moștenire, zici tu. Dal el dela cine a primit? Dela înaintași. Dar e necesar să găsești începutul, dacă urci pe fir... Dacă toate sunt ale Domnului de obște, este evident că ele sunt și ale acelora ce slujesc împreună cu noi, căci toate ale Domnului sunt comune... Orașele, piețele, porticele sunt comune tuturor; toți participăm în mod egal la ele. Privește la iconomia lui Dumnezeu: El a făcut ca unele lucruri să fie comune, pentru ca neamul omenesc să se rușineze de acestea cum sunt: aerul, soarele, apa, pământul, cerul, marea, lumina, stelele, pe care ni le împarte pe toate ca unor frați, în mod egal. Ne-a făcut tuturor același ochi, același trup, același suflet, o constituție asemănătoare în toate; le-a făcut pe toate din pământ, pe toți dintr'un singur om, pe toți în aceeași casă. Dar nimic din acestea nu ne face să ne rușinăm. A făcut și alte lucruri de obște ca: băile, orașele, piețele, porticele. Privește cum în cele de obște nu

29. St. Giet, *Les idées et l'action sociales de Saint Basile*, Paris, 1941, p. 35 și notele.

30. Sf. Ambrozie, *De officiis ministrorum*, I, 28, 132, Migne P.L. XVI, col. 67 B; *De Nabuthe*, I, 2; III, 12.

31. Sf. Grigore de Nazianz, *Despre dragostea față de săraci*, 25, Migne P.G. XXXV, col. 889 CD, 892 A.

e luptă, ci toate sunt pașnice. Dacă cineva ar încerca să tragă ceva la el și să și-l însușească, atunci se naște neînțelegere, ca și cum natura însăși s'ar indigna că, în timp ce Dumnezeu ne adună de pretutindeni și ne unește, noi căutăm să ne divizăm, să ne însușim cele ce nu ne aparțin, și să zicem «al tău» și «al meu», acest cuvânt rece, atunci e luptă și dușmănie. Unde nu e așa ceva, nu se naște nici luptă, nici rivalitate. Incât ni s'a dat în comun mai mult viața de obște decât proprietatea; aceasta e conform naturii. Dece oamenii nu se judecă pentru o piață? Oare nu pentru că e a tuturor, de obște? Vedem pe toți judecându-se pentru case, pentru bani. Cele necesare ne stau la îndemână în chip obștească. Noi însă nu păstrăm comuniunea și în cele mai mici. Dumnezeu ne-a dat pe acelea de obște, ca noi să ne învățăm să le avem și pe acestea de obște. Dar noi nu ne învățăm așa ceva»³²).

Singurul proprietar este Dumnezeu. După cum proprietatea pe care și-o făcea sclavul aparținea de drept stăpânului care putea să i-o lase sau să i-o confişte, tot așa tot ce posedă sau nu posedă omul, e proprietatea Domnului³³). «Toate le avem dela Hristos», zice Sf. Ioan Gură de Aur. «Existența însăși, viața, respirația, lumina, aerul și pământul le avem dela El. Dacă El ne ia ceva din acestea, noi pierim și murim... Expresiile «al tău» și «al meu» sunt vorbe goale. Ele nu stau pe realități. Dacă zici că a ta e casa, e vorbă lipsită de conținut. Aerul, pământul, materia, tu însuți care o lucrezi și toate celelalte sunt ale Creatorului. Numai folosința e a ta și nici aceasta nu e sigură»³⁴).

Părinții înfierează aspru faptul că minoritatea infimă a bogaților stăpânește pământul cu toate bunurile de pe el. Revoltați de această încălcare brutală a drepturilor elementare la viață ale celorlalți oameni, Părinții nu se mulțumesc să organizeze instituții de asistență socială și să îndemne continuu pe bogați la milostenie față de săraci; ei fac deseori propuneri pentru instituirea unei vieți de obște, după modelul celei din Ierusalim. Într'un pasagiu patetic din omilia sa **Contra bogaților**, Sf. Vasile propunea bogaților dărâmarea jitiștelor lor de către ei înșiși, pentru ca grâul să fie dat săracilor. Era un plan de nivelare a averilor și a condițiilor de trai. Din nefericire, îndemnul Sf. Vasile a rămas un simplu deziderat. Sf. Ioan Gură de Aur propunea la început ca, cei 100.000 de creștini din Constantinopol să dea fiecare câte o pâine sau câte un obol, și toți săracii vor avea ce mânca. Evident, soluția era rudimentară și provizorie. Urmărit de imaginea vieții de obște dela Ierusalim, el face a doua propunere: a nume, ca toți bogații să și vândă câmpurile, proprietățile, casele, și să aducă totul la mijloc, adică în viața de obște. Propunerea a fost primită cu proteste, ceea ce a obligat pe Ioan s'o reducă la o simplă ipoteză: «E o ipoteză: să nu se turbure nimeni: nici bogatul, nici săracul»³⁵). Reținem două din argumentele Sf. Ioan în sprijinul propunerii sale. Întâi, o familie alcătuită din zece copii, soția care lucrează la lână

32. Sf. Ioan Gură de Aur, *La scrisoarea I către Timotei*, 4, Migne, P.G. LXII, col. 562, 563-564.

33. Fericitul Augustin, *La Psalmul 49*, 17, Migne P.L. XXXVI, col. 576.

34. Sf. Ioan Gură de Aur, *La scrisoarea I către Corinteni*, Omilia X, 3, P. G. LXI, col. 85.

35. Idem, *Omilia 85 la Matei*, 4, Migne P.G. LVIII, col. 762-763; *Omilia XI, 3 la Faptele Apostolilor*, Migne, P.G. LX, col. 96-97.

și bărbatul care aduce venit din munca lui din afară, va cheltui mai puțin dacă toți membrii ei vor trăi laolaltă. Cei zece copii separați vor avea nevoie de zece case, de zece mese, de zece servitori și de venituri personale. Când un stăpân are sclavi numeroși, pentru a nu spori cheltuielile, le face masă comună. Viața de obște a familiei este deci un model de viață de obște pentru întreaga societate omenească. În al doilea rând, avantajile vieții de obște ar atrage în sânul acesteia încetul cu încetul pe toți păgânii, adică toată suflarea omenească³⁶). Propunerile Sf. Ioan Gură de Aur, ale Sf. Vasile și ale altora, oricât de laudabile în sine, au rămas fără rezultat.

Creștinismul a realizat și realizează în mod desăvârșit viața de obște în mănăstiri. Dacă Augustin a făcut proiectul organizării vieții de obște în cercul restrâns a zece prieteni, fără să fi reușit din cauza legăturilor de familie³⁷), era ușor de prevăzut că, tăind aceste legături, lucrul devenea posibil. După ce a ajuns episcop, el a organizat viața de obște cu monahii și slujitorii din jurul lui: «Acela care consimte ca Dumnezeu să-l hrănească prin oficiul Bisericii, să n'aibă nimic propriu, ci să-și dea bu-nurile sale săracilor sau să le pună în comun și să rămână cu mine», proclamă el într-o cuvântare (Sermo, 303). Monahismul derivând din dorința unei vieți îmbunătățite după modelul Proorocilor, după acela al primei comunități creștine dela Ierusalim și după îndemnurile Sf. Scrip-turi, și recrutându-și nevoitorii din toate straturile sociale: sclavi, liberi, țărani, muncitori și persoane aparținând claselor conducătoare, era firesc ca el să-și organizeze o viață deosebită de ceea ce a societății, din care vii-torii călugări fugeau sau pe care o detestau³⁸). Dintre cele trei feluri de viață monahală: anahoretismul sau pustnicia, sarabaitismul sau trăirea în grupuri mici și cenobitismul sau viețuirea de obște, Biserica a ales și a organizat definitiv pe acesta din urmă. Lucrul era firesc dacă ne gândim că idealul pământesc și ceresc al Bisericii era și este viața de obște, că Biserica însăși nu este decât o obște. Obștea monahală se caracterizează printr-o desăvârșită unitate socială, economică, morală și religioasă.

Mănăstirile au suprimat complet proprietatea particulară. «Trebuie ca monahul, înainte de orice, să ducă o viață fără niciun fel de avere, să n'aibă decât trupul», proclamă sentențios marele organizator al vieții călugărești, Sf. Vasile³⁹). Acolo unde realmente se duce o viață monahală de obște, călugărul n'are nimic afară de ceea ce i se dă de către mănăs-tire. Spre deosebire de comunitatea dela Ierusalim, mănăstirile și-au or-ganizat sistematic munca pentru producerea în comun a celor necesare traiului. Mănăstirea era complet autarhică sub raport economic⁴⁰). Viața

36. Omilia XI, 3 la Faptele Apostolilor, *ibidem*, col. 97-98.

37. Fericitul Augustin, *Mărturisiri*, VI, 14, 24, Migne P.L. XXXII, col. 731.

38. Idem, *Despre munca monahilor*, XXII, 25.

39. Cuvânt despre asceză: *Cum trebuie să fie împodobit monahul*, 1, Migne P.G. XXXI, col. 648 C; Sf. Pahomie, *Regula* 81, Migne P.L. XXIII, col. 77 A; asupra monahismului, a se vedea Dr. Stephan Schiwietz, *Das morgenländische Mönchtum*, Mainz, 1904, erster Band, p. 40 și urm.; Johannes Leopoldt, *Schenute von Atripe und die Entstehung des national ägyptischen Christentums*, Texte und Unters., Band XXV, Heft 1, Neue Folge, Band X, Heft I, Leipzig, 1903, p. 92 și urm.; Karl Heussi, *Der Ursprung des Mönchtums*, Tübingen, J. C. B. Mohr, p. 122 și urm.

40. Prof. D. Stăniloae, *Temeiuri dogmatice și duhovnicești pentru viața monahală de obște*, în «Studii Teologice», seria II-a, Nr. 7-8, Sept.-Oct. 1952, p. 377.

de obște ajută și ajută mult la desăvârșirea morală și religioasă grație sfatului, îndemnului și iubirii care vin din partea mai multora. Iată cum descrie Sf. Vasile toate aceste avantagii ale vieții de obște: «Știu că viața cu mai mulți la un loc este mai folositoare în multe privințe. Mai întâi, pentru că nu fiecare dintre noi poate să facă față deajuns trebuințelor trupului, ci, în procurarea celor necesare, avem nevoie unii de alții. Căci după cum piciorul are o facultate dar îi lipsesc altele, iar fără ajutorul celorlalte membre nu-și găsește forța sa tare sau suficientă pentru a dura și nu are compensație pentru ceea ce îi lipsește, tot așa în viața singuratică, ceea ce avem devine nefolositor, și ceea ce lipsește nu se poate împlini, pentru că Dumnezeu-Creatorul a hotărât ca noi să avem nevoie unii de alții, cum s'a scris, pentru a fi uniți unii cu alții. Afară de aceasta, nici rațiunea iubirii lui Hristos nu îngăduie ca fiecare să privească numai la ale sale. Căci iubirea, zice, nu caută ale sale. Viața singuratică are un singur țel, îngrijirea nevoilor proprii ale fiecăruia. Evident, acest lucru e contrariu legii iubirii, pe care Apostolul o împlinea nu căutând folosul său, ci pe al celor mulți, ca să fie mântuiți. Apoi, în viața retrasă nu-și va cunoaște ușor fiecare lipsurile, neavând cine să i le vadăască și să i le îndrepte cu blândete și bunătate. Căci mustrarea, chiar din partea unui dușman, naște adesea dorința de vindecare în omul de bună credință. Dar vindecarea păcatului se face cu băgare de seamă din partea celui care iubește sincer. Căci cel care iubește — zice — acela ceartă cu grijă. Un astfel de om nu se poate găsi în singurătate, dacă n'a fost mai înainte unit în viață. Incât, i se potrivește cuvântul acela: «Vai celui singur, care cade și nu este cine să-l ridice» (Ecl. IV, 10). Poruncile se împlinesc în număr mai mare și mai ușor de către un număr mai mare de oameni, dar nu și de unul singur. Căci prin lucrarea unei porunci se împiedică altă poruncă. De exemplu, prin cercetarea bolnavului se împiedică primirea străinului, prin darea și împărțirea celor trebuitoare (mai ales când serviciile cer mult timp), se împiedică râvna la muncă; încât se neglijează porunca cea mai mare, care duce la mântuire; nici flămândul nu e hrănit, nici cel gol nu e îmbrăcat»⁴¹). Cum se vede, colaborarea în muncă, diviziunea muncii și randamentul muncii de calitate nu sunt posibile decât în viața de obște. Prin critica pe care membrii colectivității și-o fac cu dragoste, se înlesnește progresul în desăvârșirea personală și generală.

Omul cu adevărat sociabil, vrednic de încredere și capabil de ajutor real pentru frații săi, e opera vieții de obște.

*

Din cele ce preced se pot trage următoarele încheieri:

1. Ideea vieții de obște e cunoscută oamenilor din toate timpurile. Ea a variat după gradul de exploatare la care au fost supuși cei lipsiți de mijloacele elementare de existență. Incercări de aplicare a acestei idei s'au făcut în cercuri restrânse de secte, asociații filosofice, colegii religioase.

41. Sf. Vasile cel Mare, *Regula Mare*, VII, 1, *Răspunsul*, Migne P.G. XXXI, col. 928 CD, 929 AB.

2. Sf. Scriptură a Vechiului Testament cunoaște viața de obște a comunităților profetice și viziunea grandioasă a unei împărății cu viață de obște, împărăția mesianică. Baza acestei viziuni este materială și religioasă; materială, întrucât ea, îndurerată de nedreptățile sociale strigătoare, dorește arzător fericirea săracilor și a tuturor nedreptățiților cari, în fine, se vor bucura de toate bunurile de care n'au avut parte în viață. Bogății și conducătorii vor fi excluși dela această viață de obște; bază religioasă, întrucât comunitatea mesianică e inaugurată de Mesia, peste care va veni Duhul Sfânt, și întrucât atmosfera ei generală e aceea a dragostei.

3. Sf. Scriptură a Noului Testament cunoaște viața de obște a comunității din Ierusalim, inaugurată în ziua întemeierii Bisericii, prin lucrarea Sfântului Duh. E o viață de obște, în care accentul principal se pune pe unirea sufletească și pe entuziasmul religios al celorbotezați, dar din care nu lipsește organizarea elementului economic. Mijloacele materiale ale obștei erau procurate prin contribuțiile benevole ale convertiților, care-și vindeau averile și depuneau prețul la picioarele Apostolilor. Unele contribuții puteau fi rodul muncii personale a celor care le făceau. Nu s'a putut organiza o producție în comun a mijloacelor de trai, întâi pentru că obștenii dela Ierusalim nu urmăreau o exploatare a bunurilor materiale în vederea unui trai cât mai îmbelșugat pe pământ, ci o pregătire morală și religioasă cât mai intensă în așteptarea venirii Domnului; al doilea, pentru că în epoca sclavagistă în care a apărut această comunitate, nu era posibilă organizarea unor cooperative de producție, de oarecare proporții, întrucât în comunitate, probabil, lipsea numărul corespunzător de brațe calificate într'una sau mai multe branșe capabile să producă cantitățile necesare și întrucât, în cazul când printre convertiți ar fi fost mulți meseriași capabili, care erau, cel mai adesea sclavi, stăpânii lor exploatare nu le-ar fi îngăduit părăsirea întreprinderilor lor industriale pentru o întreprindere a «săracilor», care să le facă concurență.

4. Momentele principale ale vieții de obște erau cultul, ajutorarea săracilor și mai ales mesele sau agapele. Ele se caracterizau printr'o înaltă atmosferă duhovnicească și prin trebuința de a ajuta continuu pe săraci. Această ajutorare presupune intrare continuă de fonduri în cassa comună și o administrație foarte judicioasă a acestora. Pentru mese, cei care dispuneau aduceau alimente în natură.

5. Viața de obște s'a continuat prin agape și prin instituțiile de binefacere, care au luat naștere mai ales începând din sec. IV. Dar deși ea pierduse suflul și prospețimea obștei dela Ierusalim, totuși ideea vieții de obște nu s'a pierdut niciodată.

6. Părinții Bisericii militează cu entuziasm pentru viața de obște, criticând individualismul și proprietatea, pe care o consideră, în general, ca rod al nedreptății. Ei susțin obștea prin argumentul că egalitatea naturală a oamenilor impune o egalitate în consumarea bunurilor, lucru care nu se poate realiza decât în viața de obște, apoi prin argumentul că viața dela început a umanității a fost viață de obște. Propunerile și proiectele unor Părinți ca Sfinții Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, în vederea organizării unei vieți de obște, deși laudabile în sine, au rămas fără re-

zultat, pentru că nu se putea face mai mult în epoca sclavagistă. Lati-fundarii și statul veghiau cu gelozie la imensele lor averi, pe care nu le-ar fi dat de bună voie în folosul celor mulți. Dar Părinții au meritul de a fi frământat pe toate fețele problema vieții de obște și de a fi făcut-o cunoscută într-o vreme când lucrul acesta era extrem de periculos. Ei au aplicat ideea în cercul lor de episcopi-monahi și au luptat stăruitor pentru realizarea ei în societatea laică a timpului. Ei evocau în mod entuziast cazul obștei dela Ierusalim, dar perspectiva socială a luptei lor era mai largă, mai precisă și mai legată de realități decât aceea a comunității dela Ierusalim. Ei își dădeau seama de insuficiența instituțiilor de caritate, în care nu puteau rezolva decât parțial și imperfect problema mizeriei generale din vremea lor.

7. Părinții și întreaga Biserică au avut și au satisfacția de a fi văzut și de a vedea viața de obște înfăptuită în mănăstiri, care îmbină idealul elementul religios-moral cu cel economic. Reorganizarea completă a mănăstirilor din țara noastră după regulile Sfântului Vasile cel Mare urmărește mai ales revenirea la viața de obște integrală, în care munca și producția în comun vor avea rezultate morale și economice de o deosebită valoare, în care această muncă și producție vor putea fi modele pentru crearea vieții de obște în toate mănăstirile și vor crea monahismului un mare prestigiu.

8. Concepția creștină despre viața de obște reprezintă un progres în istoria evoluției sociale a omenirii. Ea a ridicat ideea vieții de obște la înălțimea unui mare principiu social pe care l-a aplicat în mănăstiri. Viața de obște e starea desăvârșirii creștine pe pământ și în cer. Împărăția cerurilor e expresia celei mai desăvârșite vieți de obște la care se ajunge prin viața de obște pământească. Cuvintele biblice «o turmă și un păstor» și acelea ale lui Pseudo-Barnaba: «Dacă sunteți de obște în cele nepieritoare, cu atât mai mult în cele pieritoare», militează în acest sens. Viața de obște e unul din punctele cele mai importante, pentru care creștinii au toate temeiurile să se străduiască, făcând din el un țel de viață fericită și frățască înțelegere.

Indatoriri pentru preoți.

1. Preoții vor explica, mai ales la sate, avantajile vieții de obște, arătând că aceasta este împlinirea unui important deziderat evanghelic.

2. Ei vor discuta cu credincioșii realizările lor din țara noastră, unde se făurește o viață nouă.

3. Ei vor sprijini activitățile cetățenești și patriotice, în satele unde păstoresc.

4. Preoții să fie modele de muncă, disciplină, cinste și economie în mijlocul credincioșilor lor.

5. Conlucrând pentru viața de obște, preoții dau o contribuție importantă la cauza păcii.

IISUS HRISTOS IN VIAȚA MORALĂ A CREDINCIOȘILOR

Iisus Hristos a dăruit celor ce cred într'Insul nu numai o nouă religie, ci și o nouă morală. El ne-a descoperit o nouă relație religioasă, o nouă legătură între om și Dumnezeu: legătura iubirii. Prin El am aflat că Dumnezeu este iubire, că Dumnezeu ne este Tată și noi suntem fii ai Lui, că relația dintre noi și Dumnezeu nu este ca relația dintre sclav și stăpân, ci ca relația dintre fiu și părinte. Prin aceasta s'a înlăturat mulțimea zeilor capricioși și despoți, imaginea lui Jupiter tonans, a divinității care-și bazează stăpânirea pe groază și frică, și s'a revelat lumii religia cea mai desăvârșită, cea mai desăvârșită relație religioasă posibilă între om și Dumnezeu: relația de iubire dela fiu la părinte. Nu există perspectivă religioasă care să poată depăși vreodată această relație afirmată în Iisus Hristos cu atâta putere. Deaceea creștinismul este religia desăvârșită.

Dar Iisus Hristos ne-a dat și o nouă morală. De fapt religia cea nouă cuprinde în sine și o nouă morală, conformă cu desăvârșirea acestei religii. Noua relație religioasă cu Dumnezeu implică și o nouă viață morală. Dumnezeu însuși este desăvârșit din punct de vedere moral: El e desăvârșirea însăși. Cel ce este fiu al lui Dumnezeu trebuie să tindă să se asemene cu Dumnezeu. De aici imperativul pe care îl pune Mântuitorul pe frontispiciul vieții tuturor credincioșilor: «Fiți desăvârșiți precum și Tatăl vostru cel din ceruri desăvârșit este» (Mt. 5, 48). Cel ce este fiu al Tatălui din ceruri trebuie să aibă aceeași atitudine morală față de semeni și față de creatura întreagă, pe care o are Tatăl însuși (Mt. v. 45; Lc. 6, 35-36). Căci fiul trebuie să fie imaginea Tatălui, trebuie să reflecte în sine și în viața sa chipul Tatălui. Și dacă Tatăl e desăvârșit, fiul trebuie să tindă să devină asemenea Lui, să fie desăvârșit ca și Tatăl. De aici și îndemnul Sfântului Apostol Pavel către credincioși: «Fiți dar următori lui Dumnezeu, ca niște copii iubiți» (Ef. 5, 1; 4. 32), «ca să fiți fără prihană și curați, fii nepătați ai lui Dumnezeu» (Fil. 2, 15). Așa dar relația religioasă față de Dumnezeu pretinde și formarea morală a fiului după chipul desăvârșit al Tatălui. Nu poți fi fiu cu adevărat, dacă nu te asemeni cu Dumnezeu: nu poți zice că iubești pe Dumnezeu ca un fiu, dacă nu iubești pe semeni și creatura așa cum le-a iubit și le iubește Dumnezeu. De relația religioasă nouă cu Dumnezeu e legată și o atitudine morală nouă, în conformitate cu calitatea de fiu al lui Dumnezeu.

Conștiința de acest ideal nou de a fi desăvârșiți ca Dumnezeu, de a ne asemana cu Dumnezeu ca niște adevărați fii ai Lui, rămâne întrebarea: ce rol are Iisus Hristos în viața morală a credincioșilor, în lupta lor de realizare a idealului desăvârșirii divine, pe care-l au în față ca niște fii iubiți ai lui Dumnezeu? Răspunsul la această întrebare ni-l dă viața morală a credincioșilor din toate timpurile, bazată pe revelația divină. De-

aceea călăuziți de lumina revelației divine și de mărturiile experienței morale ortodoxe, vom căuta să prezentăm câteva aspecte ale acestei probleme: Iisus Hristos în viața morală a credincioșilor.

1. Iisus Hristos — Fiul lui Dumnezeu întrupat. În primul rând de însemnătate centrală pentru noi este credința că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu întrupat. El este Fiul cel unul născut din Tatăl (Ioan 1, 14, 18), «un Fiu desăvârșit în veac» (Evrei 7, 28). Ca Fiu al Tatălui, El este «chipul lui Dumnezeu celui nevăzut», «strălucirea slavei și chipul ființei Lui» (Col. 1, 13, 15; Evr. 1, 3). Așa o mărturisește Mântuitorul și așa o mărturisesc Sfinții Apostoli. El este singurul Fiu al Tatălui, născut iar nu făcut și de o ființă cu Tatăl. El este chipul substanțial și desăvârșit al Tatălui întru toate asemenea Lui. «Eu și tatăl una suntem» — zice Mântuitorul. «Tatăl este în Mine și Eu în El» și «ale Mele toate ale Tale sunt și ale Tale ale Mele» (Ioan 10, 30, 38; 17, 10). Deaceia cel ce vede pe Fiul vede pe Tatăl, celce cunoaște pe Fiul cunoaște pe Tatăl (In. 12, 45; 14, 7, 9). El este cu adevărat desăvârșit precum Tatăl desăvârșit este.

Fiul acesta veșnic, Unul Născut din Tatăl, s'a întrupat ca să ne descopere pe Tatăl, să vestească și să facă voia Lui, să ne împace cu Tatăl și să ne facă iarăși fii iubiți ai Lui. Căci aceasta este bucuria Fiului: să împlinească voia Tatălui care L-a trimis și să-L descopere lumii pe Tatăl. El s'a făcut astfel om asemenea nouă, frate cu noi, trăind pe pământ cu oamenii omenește. Însă El, nefiind numai om, ci Fiul lui Dumnezeu întrupat, firea Lui omenească este îndumnezeită, puterile ei fiind înălțate și amplificate la maximum. Sf. Părinți aseamănă această îndumnezeire a firii omenești în Iisus Hristos cu înroșirea fierului în foc. Așa e îndumnezeită și firea omenească în focul Dumnezeirii. Deaceia Iisus Hristos, ca Fiu al lui Dumnezeu, întrupat, este și din punct de vedere moral desăvârșirea divină întrupată în chip și viață de om. El, care e Fiul Unic al Tatălui, e cu adevărat desăvârșit precum și Tatăl desăvârșit este: e aceeași desăvârșire divină în Tatăl, în Fiul și Duhul Sfânt. Iar această desăvârșire ia chip de om în Iisus Hristos, se concretizează în viața omenească. Astfel privind la Iisus Hristos, noi vedem cum este un adevărat Fiu al Tatălui și în El vedem și cunoaștem pe Tatăl, căci Fiul și Tatăl una sunt.

În ce se arată desăvârșirea morală a lui Iisus Hristos? În primul rând în sfințenia Lui. Sfânt în sensul propriu al cuvântului și în mod ființial e numai Dumnezeu. De a'ci îndemnul: «Fiți sfinți ca Eu Domnul sunt sfânt» (Lev. 11, 45; I Petru 1, 16). Lui îi cântă cetele îngerești: Sfânt, Sfânt, Sfânt. Iar cântarea noastră liturgică mărturisește: Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos. Căci de fapt Iisus Hristos este sfânt precum Tatăl sfânt este; această sfințenie divină se manifestă și în firea Lui omenească și în viața Lui de pe pământ. Sfințenia lui Iisus Hristos se arată în lipsa de păcat, adică în deplina conformitate a voinței umane cu voința divină. Păcatul este neconformitatea voinței umane cu voința divină. În Iisus Hristos firea omenească fiind unită ipostatic cu firea dumnezeiască, voia omenească îndumnezeită s'a supus întru toate voiei dumnezeiești, care conducea toate mișcărilor voiei omenești. Astfel că într'însul păcat nu s'a aflat. Aceasta o mărturisește Mântuitorul însuși, zicând că stăpânul întunericului nu are parte într'însul (In. 14, 30). Conștiința

lui este senină, neturburată de umbra niciunui păcat. El nu cunoaște neînșiră și mustrarea păcatului, nici nevoia iertării. De aceea se roagă pentru păcatele altora, niciodată însă pentru păcatele Lui, căci se simte în fața Tatălui curat și fără prihană. Tot atât de curat se simte și în fața oamenilor. De aceea și zice: «Cine Mă va vădi de păcat?» (In. 8, 46). De fapt nici sinedriștii, care doresc să-L ucidă, n'au cu ce să-L învinovățească, afară de recunoașterea că El e Fiul lui Dumnezeu, recunoaștere care exprima realitatea însăși. Iuda însuși, care L-a trădat, a mărturisit chinuit de remușcări: «am vândut sânge nevinovat». (Mt. 27, 4). Pilat și soția lui îl socotesc pe Iisus ca pe un om drept, care a fost condamnat fără vină. Iar apostolii sunt unanimi în a afirma că păcat în El nu este. (I In. 3, 5), că «păcat n'a săvârșit și viclenie în gura Lui nu s'a aflat» (I Petru, 2, 12), că întru toate a fost asemenea nouă afară de păcat (Evr. 4, 15).

Dar Iisus Hristos este sfânt nu numai pentru că răul nu are nicio parte într'însul, ci și pentru că El se identifică cu binele, El este binele întrupat. El este virtutea însăși, soarele sfințeniei, din care ca niște raze strălucesc toate virtuțile, cu o putere maximă și în deplină unitate și armonie. Astfel din făptura lui Hristos iradiază cu o strălucire deosebită, iubirea de Dumnezeu și de aproapele, milostivirea, blândețea, bunătatea, răbdarea, bărbăția, înțelepciunea, statornicia, ascultarea, smerenia și alte virtuți, care farmecă sufletul credincioșilor ce-i contemplă viața. Virtutea pentru El nu este o cucerire mereu înnoită ci ceva firesc, expresia sfințeniei Lui ființiale. De aici seninătatea Lui în mijlocul tuturor ispitelor și atracția pe care o exercită asupra păcătoșilor. Lui nu-i e teamă că-și pierde sfințenia dacă se coboară între vameși și păcătoși, ci este prietenul lor și sfințenia Lui este forță care-i convertește și-i face din păcătoși sfinți. Sfințenia este o prezență vie, o forță pozitivă, care cucerește, purifică, transformă și sfințește pe toți cei ce vin în atingere cu ea și i se deschid cu sinceritate.

Asemănarea desăvârșită a Fiului cu Tatăl se arată tot așa de pregnant în iubirea lui Iisus Hristos față de lume. Aceasta este tema favorită a Mântuitorului: iubirea Tatălui față de noi. În variate pilde și în diferite învățături revine aceeași idee, că Tatăl este iubire. Chiar când ne spune: «Fiți desăvârșiți precum și Tatăl vostru cel din ceruri desăvârșit este», se gândește în primul rând la iubirea cu care Tatăl îmbrățișează toate. Deci cel ce vrea să fie cu adevărat fiu al Tatălui, trebuie să aibă aceeași iubire fără de margini pe care o are Tatăl. Ori și în privința aceasta Iisus este cu adevărat Fiul. Nu vorbim de iubirea Tatălui față de Fiul și a Fiului față de Tatăl, ci ne mărginim la iubirea față de lume. Nemărginită este iubirea Tatălui pentru creatură: El priveghează peste crinii câmpului, peste pasările cerului, peste toată viața noastră; El revărsă lumina soarelui și binefacerile ploii și peste cei buni și peste cei păcătoși; El așteaptă, chiamă și îmbrățișează în brațele iertării părintești pe cei păcătoși. Dar mai mult decât toate acestea: El a iubit așa de mult lumea încât pe singurul Său Fiul L-a dat ca tot cel ce crede în El să nu piară ci să aibă viață de veci; El L-a trimis pe Fiul Său în lume ca să mântuiască lumea și să o aducă iarăși la sânul iubirii lui părintești (In. 3, 16-17). Intr'un mod tot așa de desăvârșit Fiul este iubire. Căci toate printr'însul s'au făcut și

fără de Dânsul nimic nu s'a făcut din ce s'a făcut (In. 1, 3). Și toate printr'însul sunt menținute și îndrumate spre plinirea scopurilor lor. Din iubire, El s'a întrupat, împlinind voia Tatălui și ascultător făcându-se până la moartea pe cruce, ca pe noi să ne mântuiască. Așa de mult a iubit El lumea încât a acceptat viața noastră omenească și a luat asupra Sa crucea și moartea pentru mântuirea noastră. «Mai mare dragoste decât aceasta, ca cineva să-și pună sufletul pentru prietenii săi, nimeni nu are», zice Mântuitorul însuși. (In. 15, 13). Iar Sf. Apostol Pavel precizează: «Abia de va muri cineva pentru un drept .... (dar) Dumnezeu arată dragostea Sa față de noi prin aceea că încă fiind noi păcătoși, Hristos a murit pentru noi». (Rom. 5, 7-8). Și această iubire capabilă de jertfa vieții pentru cei păcătoși, îmbrățișează pe fiecare om indiferent de rasă sau națiune. Ea se apleacă mai ales asupra celor umili și împovărați ale căror dureri le alină, ale căror doriri le împlinește. Ei îi este milă de mulțimile ținute în beznă și mizerie. Ea se apropie cu o înțelegere emoționantă de toți cei păcătoși ca să-i elibereze de robia păcatului. Căci zice Iisus: nu cei sănătoși, ci cei bolnavi au nevoie de doctor. El e păstorul cel bun, care aleargă și caută oaia cea pierdută și când o găsește se bucură, o ridică pe umerii săi și o aduce iarăși la staul.

Aceasta e marea iubire a Fiului, desăvârșită ca și iubirea Tatălui, prin care El s'a împărtășit și se împărtășește tot celui ce crede într'însul. Căci iubirea este însușirea prin care Dumnezeu nu numai că ne dă diferite bunuri materiale sau spirituale, ci se împărtășește pe sine însuși credincioșilor. În iubire Hristos se deschide față de noi, își revarsă sfințenia Lui în noi, ne comunică puritatea Lui, ne ridică la comuniune cu El. Și acesta este cel mai mare dar al iubirii: că pe Sine însuși se dăruiește nouă, că vrea să sălășluiască în noi, că vrea ca El să fie în noi și noi în El. În iubire, sfințenia Lui se împărtășește tuturor credincioșilor.

O altă calitate morală, care e relevantă mereu în Iisus Hristos este: smerenia. Intr'adevăr întruparea este un act de smerire, de coborîre din înălțimea dumnezeirii la nivelul vieții omenești. După cum zice Sf. Ap. Pavel: și s'a deșertat pe sine chip de rob luând (Fil. 2, 7). Și nu numai că a luat chip de om, ci a acceptat condiția umană cea mai umilă: de fiu al teslarului, născut în peșterea dobitoacelor, urmărit de furia lui Irod, crescut în sărăcie, propovăduind fără să aibă unde să-și plece capul. Astfel s'a identificat cu viața tuturor celor umili și săraci, care în trudă și lipsuri își câștigă o firavă existență. Mai mult: a primit să moară de cea mai înjositoare moarte, moartea pe cruce, rezervată numai tâlharilor și sclavilor. Cu adevărat «s'a smerit pe Sine, făcându-se ascultător până la moarte și încă moarte de cruce». (Fil. 2, 8). De ce această smerire? Ca să fie mai apropiat de noi, ca să fie ca unul dintre noi, față de care să avem îndrăzneală a ne apropia și care să ne înțeleagă durerile și năzuințele. O sfințenie ca a fariseilor, rece și mândră, este disprețuitoare, față de cei păcătoși, față de cei mulți. Ea nu e capabilă să mântuiască pe nimeni, nici chiar pe acela care-și închipue că o are. Sfințenia lui Hristos este sfințenia iubirii, care se revarsă peste toți și peste toate, care se apropie în haina smereniei de fiecare, ca să-l cucerească și să-l ridice la o nouă viață. Numai sfințenia care e smerită poate transforma sufletele: smerenia este marca autenticității sfințeniei. Și sfințenia lui Iisus este

însăși sfințenia divină, sfințenia originară. Deaceea ea se îmbracă în suprema smerenie.

Aceasta este fizionomia morală a lui Iisus Hristos: sfințenia desăvârșită îmbrăcată în haina smereniei și împărtășită tuturor în iubire. Sfințenie, iubire și smerenie, care constituie fermecătoarea frumusețe duhovnicească a lui Iisus despre care vorbește I. P. S. Mitropolit Nicolae Kruțițchi: «Cu ce ne cucerește inimile persoana dumnezeiască a Mântuitorului nostru? Mântuitorul ne cucerește inimile cu smerenia Sa cea desăvârșită... Cu ce ne cucerește dumnezeiescul chip al preadulcelui Iisus? Ne cucerește cu desăvârșita iubire a Dumnezeuului -om.... Cu ce ne mai cucerește încă chipul evanghelic al Domnului nostru Iisus Hristos? Cu desăvârșita curăție a sufletului său...». Iar «Biserica, încântată de măreția și de frumusețea desăvârșită a acestei smerenii», «de neîntrecuta frumusețe cea fără asemănare a unei atari iubiri» și «plecându-se în fața acestei curății sufletești, dorește din adâncul inimii să-i zică fără încefare: Iisus, frumusețea cea prea luminată!»¹⁾.

2. Fii după har: Din cele expuse rezultă că credinciosul vede în Iisus Hristos pe unicul și adevăratul Fiul al Tatălui, care este desăvârșit precum și Tatăl desăvârșit este, care este sfânt precum și Tatăl sfânt este. El este cu adevărat imaginea Tatălui și Fiului cel desăvârșit. Deci Iisus ni l-a descoperit pe Tatăl cu desăvârșirea spre care trebuie să tindem, și ne-a chemat să fim fii ai Tatălui, arătându-ne cum este un adevărat fiu al Tatălui. Ar urma ca noi, privind mereu la Iisus Hristos, să ne plăsmuim după «forma» Lui, ca să fim cu adevărat fii ai Tatălui după asemănarea Fiului celui desăvârșit. Acest lucru însă nu-l putem face singuri, ci numai în Iisus Hristos. Căci rolul lui Iisus Hristos în viața morală nu se mărginește la faptul că în persoana și viața Lui ne oferă chipul cel desăvârșit al Fiului, așa cum trebuie să fim toți fii Tatălui, ci este mult mai mare. Socotindu-l pe Iisus numai ca un model de imitat, rămânem abia la jumătatea drumului. Iisus Hristos are un rol și mai activ în viața morală a credincioșilor.

Într'adevăr omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu. Dar întrucât el este fiu al Tatălui, rezultă că prototipul după care a fost creat este Fiul cel Născut, care este din veci la Tatăl. Deci putem spune că omul este creat în deosebi după chipul Fiului: el este imaginea Fiului pe pământ²⁾. Se înțelege că în această imagine se reflectă Tatăl însuși, precum și în Fiul. Și omul era chemat să împlinească voia Tatălui și astfel să fie asemenea Fiului celui ce din veci este una cu Tatăl. Păcatul strămoșesc întunecase chipul Fiului din noi: din fii ai iubirii devenisem fii ai mâniei, din fii ai ascultării, fii ai neascultării. Tatăl nu mai vedea în noi întreg și neștirbit chipul unui fiu prea iubit și în viața noastră, viața curată a fiului. Iar noi prin puterile proprii nu puteam reface chipul cel stricat prin păcatul strămoșesc și înlăntuit în atâtea patimi personale. Deaceea așa cum ne-a creat Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt, făcându-ne fii ai Săi, așa a trimis pe Fiul Său în lume

1. Nicolae Mitropolit Kruțițchi, *Cuvântări bisericești*, vol. I, tr. Pr. N. M. Popescu, București, 1949, pag. 20-23.

2. Dr. D. Stăniloae: *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 73 și urm.

și Fiul s'a întrupat, ca în Duhul Sfânt să ne creeze din nou și chipul Fiului să strălucească iarăși cu putere în făptura noastră. Căci Fiul n'a venit în lume ca să rămână singur, ci ca să fie cel întâi născut între mulți frați. Iar aceasta nu e posibil decât dacă devenim iarăși «asemenea chipului Fiului» (Rom. 8, 29), adică după chipul lui Hristos.

Cum se realizează această plăsmuire a noastră după chipul Fiului, după chipul lui Hristos? Prin comuniunea cu Hristos. Hristos cel înviat și înălțat la ceruri, fiind viu, între El și credincios se poate stabili o relație de comuniune, de iubire, prin care devenim «un duh» cu El³⁾. Relația de iubire înseamnă întrepătrundere, comunicare reciprocă de viață, unificare și asemănare. Se 'ntelege că în relația cu Hristos, Hristos este cel ce ne pătrunde cu energiile Lui divine, cu harul Lui, cu sfințenia Lui, ne unește cu El și ne crează din nou după chipul Lui. Prin această relație Hristos se sălășluiește în noi și noi ne îmbrăcăm în El, primim forma lui Hristos, adică fiind hristofori (purtători de Hristos) devenim și hristoformi (după forma lui Hristos). Și pentru că toți ne-am «îmbrăcat în Hristos», toți suntem «fii ai lui Dumnezeu» și împreună moștenitori cu Fiul. (Gal. 3, 26-29). Astfel că prin Iisus Hristos suntem iarăși «înfiți». (Ef. 1, 5), devenim iarăși fii iubiți ai Tatălui. Desigur nu suntem ca Iisus Hristos Fiul după substanță, ci fii după har, adică după dragoste, prin participare la filiațiunea lui Iisus Hristos. Noi suntem învăluiti în haina de lumină divină a Fiului și formați după chipul Lui, în așa fel încât Tatăl ne învăluie în iubirea în care învăluie și pe Iisus Hristos, ca și când Acesta și cei ce cred într'însul ar fi un singur Fiul. Intr'adevăr prin faptul că în toți sălășluiește Hristos, toți acești fii după har sunt una (Gal. 3, 28); ei sunt «un trup», insuflețit de Duhul lui Hristos. Și pentru că «viața acestui «trup» este Hristos, el e numai «trupul lui Hristos» (I Cor. 12, 12-14. 27). Acest «trup» poartă pecetea lui Hristos, este «expresiunea» lui Hristos. De aceea cuprinzând într'o privire unitară pe Hristos «capul» și «trupul» Lui, putem spune că e un singur Hristos, un singur fiu, cei ce sunt ai lui Hristos fiind cuprinși prin har în El. Deci Fiul sălășluiește în Biserică și chipul Lui își găsește expresia deplină în «trupul» întreg; chipul acesta însă își pune pecetea pe fiecare «membru» al «trupului», fiecare credincios fiind «fiu al lui Dumnezeu», hristofor și hristoform. El însă păstrează această calitate atâta vreme cât este în marea unitate «Hristos», adică în comuniune cu Hristos și cu Biserica. «Fiii lui Dumnezeu după har» nu sunt persoane singulare, izolate una de alta, fără comunicare între ele, monade închise, ci sunt în permanentă comuniune cu Hristos și cu Biserica: ei sunt mereu «membre» ale întregului.

Ce consecințe rezultă de aici pentru viața morală creștină? Că Hristos cu sfințenia Lui este în fiecare credincios, că fiecare credincios este sfânt, adică are în sine toate puterile sfințeniei, germenii tuturor virtuților, forțele prin care poate ajunge la desăvârșire⁴⁾. Frumusețea duhovnicească a lui Iisus Hristos strălucește în fiecare credincios. Intr'ade-

3. Intrucât urmărim ideea de Fiul al lui Dumnezeu, ne mărginim la relația cu Hristos. Cât privește Duhul Sfânt precizăm numai că unirea cu Hristos se face în duhul, că duhul ne formează după chipul Fiului.

4. Despre sfințenia lui Hristos în «trupul» întreg, în Biserică, nu ne ocupăm acum. Ne mărginim la aspectul individual.

vâr, credincioșii, fiind «îmbrăcați» în Hristos, sunt curățiți prin Sf. Botez, de orice păcat; ei ies din baia Sf. Botez morți față de păcat și vii față de Dumnezeu. Atât păcatul strămoșesc cât și păcatele personale sunt șterse: «cele vechi au trecut», omul cel vechi, omul păcatului a murit. Ei sunt fără prihană. Pe de altă parte, prin harul divin, ei participă nu numai la lipsa de păcat a Mântuitorului, ci și la virtuțile Lui, la sfințenia Lui pozitivă. În ei sălășluiesc înțelepciunea, răbdarea, bunătatea lui Iisus ș.a. Și dacă în Iisus Hristos un loc deosebit ocupă iubirea, rezultă că și în cei ce sunt ai Lui iubirea stă în centrul ființei lor renăscute prin har. Renășterea lor se datorește iubirii lui Hristos—și ei stau în comuniunea iubirii cu Iisus Hristos și cu frații lor. Deci dacă Hristos este iubire, fiecare creștin este deasemenea iubire. Dar această sfințenie și această iubire iradiază din Hristos, stă ascunsă, ca și în Hristos, sub înfățișarea obișnuită a oricărui om: creatura cea nouă se îmbracă întru smerenie, ascunzând comoara cea de mult preț în vase de lut (II Cor. 4, 7).

Astfel chipul moral al lui Hristos strălucește în fiecare credincios: toți sunt plămuiți după forma lui Hristos și pătrunși de sfințenia Lui, «Iubirea, smerenia, curăția, însușiri de căpetenie ale frumuseții sufletești, ele sunt veșmântul «de nuntă» de care a grăit Mântuitorul în pilda Sa... (Mt. 22, 2-14), și în care trebuie să fie îmbrăcat fiecare creștin adevărat, fiu adevărat al Tatălui Ceresc»⁵). În faptul că sunt o creatură nouă, și că stau în necontenită relație cu Hristos și Biserica, credincioșii au forțele morale necesare unei vieți conform cu calitatea de fii ai lui Dumnezeu după har. De aici rezultă și imperativul trăirii morale creștine: dacă suntem fii ai lui Dumnezeu să ne și purtăm ca niște fii ai lui Dumnezeu, dacă avem în noi sfințenia, iubirea, smerenia lui Hristos să fim sfinți, plini de iubire și smeriți și în comportarea noastră; dacă suntem hristofori și hristoform să și umblăm cum a umblat Hristos, să ne și asemănăm Lui. Acum nu mai poate spune nimeni: nu fac binele pe care îl voesc, ci răul pe care nu-l voesc, ci fiecare poate și trebuie să zică: pot totul în Hristos cel ce mă întărește. Hristos (prin Sfântul Botez și celelalte Sf. Taine) se sălășluiește în noi și ne crează din nou, ca să ne putem făuri o viață morală după asemănarea Lui. Și așa cum El a trăit ca un adevărat Fiu al Tatălui, să viețuim și noi ca niște prea iubiți copii ai lui Dumnezeu-Tatăl și frați ai lui Hristos.

3. Urmarea lui Hristos: Odată ce în Iisus Hristos am devenit fii ai lui Dumnezeu, după har, suntem și obligați să avem o viață morală demnă de calitatea de fii ai lui Dumnezeu. Întrebarea este: cum vom ști care e comportamentul unui fiu al lui Dumnezeu? Răspunsul cel mai simplu la această întrebare este: privind la felul cum a viețuit Iisus Hristos, Fiul substanțial al Tatălui, și potrivindu-ne viața după acest model. Iisus Hristos este deci modelul suprem și veșnic, după care trebuie să se orienteze toți cei ce vor să fie socotiți ca adevărați fii ai lui Dumnezeu, să umble ca niște fii iubiți ai Tatălui. Hristos însuși ne cheamă să-I urmăm Lui (Mt. 10, 38; 16, 24), să luăm ca model blândețea și smerenia Lui, lepădarea de sine și jertfelnicia Lui, iubirea ce a arătat-o El către noi și slujirea Lui etc. (cf. Mt. 11, 29; Mc. 8, 34-35; In. 13, 15-34). Deasemeni sfin-

5. Nic. Mitropolit Krutișchi: *Cuvântări bisericești*, vol. III, București, 1953, pag. 27.

ții apostoli se socotesc pe sine următori sau imitatori ai lui Hristos și îndeamnă pe credincioși să umble și ei așa cum a umblat Iisus, să fie sfinți așa cum sfânt a fost El (cf. I Ioan 2, 6; 3, 7; I Cor. 11, 1; Ef. 5, 1). Indemnul acesta nu se mărginește la forma generală: Fiți următori lui Hristos, ci prezintă diferitele virtuți ale lui Iisus Hristos ca model de imitat. Așa: iubirea până la jertfă (umblați în dragoste precum și Hristos ne-a iubit pe noi și s'a dat pe sine pentru noi prinos și jertfă lui Dumnezeu. (Ef. 5, 2); iertarea. (Iertând unul altuia... precum și Hristos v'a iertat vouă, așa și voi. Col. 3, 13); slujirea (fiecare din voi să placă aproapei pentru zidire, căci și Hristos nu sieși și-a plăcut (Rom. 15, 2-3); smerenia (aveți aceleași simțăminte în voi ca și Hristos Iisus, care s'a smerit pe sine (Fil. 2 5-8). Astfel Hristos apare ca modelul suprem și universal, ale cărui trăsături morale să se întipărească în fapta și viața fiecărui credincios.

Ideia aceasta a urmăririi lui Hristos, a imitării Lui, a fost preluată de toate generațiile celor dreptcredincioși și a devenit un bun central al vieții morale ortodoxe. E suficient să amintim câteva date, ca să ne dăm seama de acest fapt. Astfel Policarp scrie Filipenilor (X): «Urmați pilda Domnului»⁶). În epistola către Diognet se spune (X), că dacă iubești pe Dumnezeu «vei fi următor bunătății Lui. Și să nu te prindă mirarea că omul poate fi următor lui Dumnezeu, poate dacă vrea». Și cine e următor lui Dumnezeu? Cel ce «se arată ca Dumnezeu pentru cei cărora le ajută», adică «execută iubirea de semen așa cum ne-a arătat Hristos»⁷). Mucenicii sunt numiți imitatori desăvârșiți ai lui Hristos: «că (lui Hristos) — se zice în Martiriul Sfântului Policarp (XVII) — ne închinăm pentru că e Fiul lui Dumnezeu, iar pe mucenici ca ucenici și următori ai Domnului după vrednicie îi iubim, ai căror părtași și împreună ucenici să fim și noi»⁸). Martiriul e urmarea lui Hristos până la jertfă, e chipul adevăratei iubiri, al cărei model este Hristos însuși: aceasta este ideea care însușește pe creștinii celor trei veacuri primare de prigoană și mucenicie. Deasemenea ascetii și fecioarele, care năzuiau după desăvârșire, trăesc după pilda lui Hristos.

Clement Alexandrinul, cel dintâi sistematizator al moralei ortodoxe, scoate deasemenea în evidență urmarea lui Hristos: «Se cuvine — zice el — să răspundem cu dragoste față de (Hristos) cel ce ne îndrumază cu dragoste spre viețuirea cea mai aleasă, se mai cuvine să trăim după rânduielile hotărîrii Lui, nu numai împlinindu-i poruncile sau ferindu-ne de cele oprite, dar și să săvârșim chipurile noastre, fie îndreptându-le, fie mai ales imitându-L după putere, ca să ne asemănăm cu El, cu faptele Pedagogului, ca să se îplinească porunca: după chipul și asemănarea Lui»⁹). Căci «mântuirea nu e decât urmarea lui Hristos» (Id. cf. VI, p. 51). «Deci și noi să ne asemănăm în toate cu Hristos», este imperativul vieții morale creștine, «având ca model vădit al nestricăciunii viețuirea Domnului și mergând pe urmele lui Dumnezeu, către care singurul se

6. *Scrisorile Părinților Apostoli*, vol. I, tr. Pr. I. Mihălcescu și M. Păslaru, R. Vâlcea, 1936, pag. 176.

7. Idem, pag. 216.

8. Idem, pag. 190.

9. Clement Alexandrinul: *Pedagogul*, tr. Dr. N. I. Ștefănescu, București, 1939, p. 34.

cade să avem ațintii ochii noștri pentru a putea înțelege cum și în ce fel viața oamenilor ar putea fi mai sănătoasă». (Id. p. 75, 122). Și «asemănători lui Dumnezeu» devenind «prin improprirea virtuții» (pag. 123). Celor ce se ocupă cu «măsluirea fetii» lor, Clement Alex. le spune: «Dacă am ști că El locuiește în noi n'am fi în stare să-i stricăm chipul din noi». (Id. p. 277). Cu adevărat cel «în care sălășluiește Cuvântul nu se schimbă, nu se fățuește, are chipul Cuvântului, se aseamănă cu Dumnezeu... El este însăși frumusețea adevărată, căci el este ca și Dumnezeu, omul se face chiar Dumnezeu, pentrucă acest lucru îl vrea însuși Dumnezeu». Frumusețea aceasta este «nemurirea», «iubirea de oameni» și alte virtuți, care dau și trupului frumusețea chipului lui Dumnezeu. (Id. p. 258-259). Din aceste citate este clar că viața morală a creștinului trebuie să fie o imitare a lui Hristos. Și e firească ținta acestei vieți, pe care Clement Alexandrinul o exprimă în rugăciunea către Hristos: «Dă-ne nouă, celor ce urmăm poruncilor Tale, să desăvârșim asemănarea chipului Tău» (Id. p. 349).

Pentru Origen deasemenea toată viața morală creștină, cu atât mai mult a celor desăvârșiți, constă în urmarea lui Hristos, prin a cărui imitare credinciosul devine asemenea lui Dumnezeu¹⁰).

Monahismul este însuflețit de același ideal al urmăririi lui Hristos în toate virtuțile lui. Scara Sf. Ioan Scărarul prezintă creșterea duhovnicească a monahului în 30 de trepte, conform cu cei 30 de ani ascunși ai Mântuitorului, după care asemeni botezului dela Iordan — ostenitorului i se descopere Sfânta Treime. Căci «a fi creștin — zice Sf. Ioan Scărarul — însemnează a urma lui Hristos în cuvinte și fapte așa de deplin pe cât e posibil oamenilor» (P. G., 88,633 B.). Cu atât mai mult este chemat călugărul la asemănarea cât mai desăvârșită cu Hristos. De altfel pentru Sfinții Părinți este obișnuită afirmația că Dumnezeu s'a făcut om ca omul să devină Dumnezeu, că Hristos a venit ca fiecare credincios să devină un Hristos. Cu alte cuvinte: Logosul divin a luat forma omenească, pentru ca prin El noi să putem lua forma dumnezeiască. Iisus Hristos este forma dumnezeiască, ale cărei trăsături le imprimăm în noi înșine. Și «dacă Hristos a voit să se învestimânteze în carne omenească e pentrucă noi să-l avem ca pe un tablou expus privirii, model dumnezeiesc de viață și să-l putem imita pe cel care l-a zugrăvit». (Metodiu din Olimp «Banchetul celor zece fecioare» I, 4). Sfântul Grigore de Nisa arată că acela e adevărat creștin, care nu numai poartă numele lui Hristos, ci și îi urmează Lui¹¹). Deasemenea Nil al Ancirei socotește că credinciosul nu trebuie să fie numai un școlar, ci și un imitator al lui Hristos¹²). Sf. Ioan Hrisostom revine adesea asupra acestei teme: «Tu ești creștin spre a imita pe Iisus Hristos și a te supune poruncilor Lui. Privește deci ce a făcut acest model divin... Fă și tu asemenea după puterea ta»¹³). Intr'adevăr Iisus Hristos este învățătorul nostru și asemeni oricărui învățător adevărat, El ne îndrumază nu numai cu cuvântul, ci și cu fapta. Învățătura

10. Viller — Rahner: *Ascese... in der Väterzeit*, Freiburg im. Br., 1939, pag. 75.

11. Idem, *op. cit.*, p. 135.

12. Idem, *op. cit.*, p. 169.

13. Cf. Louis Meyer, *Saint Jean Hrisostome, maître de perfection chrétienne*, Paris 1933, pag. 226.

Lui e întrupată în persoana și viața Lui. El nu numai ne învață să fim blânzi și smeriți, să fim iubitori și făcători de bine, să ne rugăm și să ne lepădăm de noi înșine, ci El însuși este blând și smerit, plin de iubire și jertfelnicie, etc. Și El ne poruncește să-L imităm. «Nu-ți fie frică auzind aceste cuvinte, zice Sf. Ioan Gură de Aur. Tem-te mai curând de a nu deveni asemenea Lui¹⁴). Căci Hristos ne-a dat puteri pentru a putea urma Lui, pentru a putea tinde spre asemănare cu El. Căci la ce ne-ar folosi să fim prin har o creatură nouă, fii ai lui Dumnezeu dacă nu ne silim să lucrăm după chipul lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat¹⁵)! Și pentru Sf. Maxim Mărturisitorul Hristos este modelul și idealul viețuirii noastre. La întrebarea: cine poate împlini toate poruncile? Răspunsul este: «Cel ce imită pe Domnul și merge pe urmele Lui». Iar puterea de a-l imita ne-a dat-o Hristos însuși în harul Său¹⁶). Sf. Ioan Damaschinul arată că există un Hristos și mai mulți hristoși care participă la lumina divină. Despre Sf. Simion Noul Teolog (sec. XI), Nichita Stătescu spune că «devenea din zi în zi numai foc, numai lumină, Dumnezeu prin har și asemenea Fiului lui Dumnezeu»¹⁷). Iar Nicolae Cabasila precizează că «trebuie să ne ațintim privirea» spre Hristos și «după El să ne îndreptăm viața»¹⁸), căci El este «modelul», «cel dintâi dintre toți și singurul, care ne-a arătat în ființa Sa un chip de om adevărat și fără scăderi». Deaceia a fi creștin înseamnă «a-L urma întru toate» pe Hristos și a trăi după cum zice El, ca să ajungem a ne asemana cu El, în așa fel încât Tatăl să ne recunoască a fi «mădulare ale Fiului Său» și să găsească «pe chipurile noastre... înseși trăsăturile Fiului Său». (Id. p. 168, 210, 213, 97). Importanța deosebită pe care a avut-o în viața duhovnicească ortodoxă «rugăciunea lui Iisus» (Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluește-mă pe mine păcătosul) mărturisește deasemenea despre hristocentrismul spiritualității ortodoxe¹⁹).

Aceste mărturii — deși necomplete și fragmentare — sunt suficiente spre a ne convinge că în viața morală ortodoxă elementul central este: imitarea lui Hristos. Este ceea ce Sf. Ap. Pavel exprima așa de pregnant în cuvintele: «Imbrăcați-vă în Domnul Iisus Hristos». (Rom. 13, 14).

Rămâne acum să elucidăm problema: cum trebuie înțeleasă imitația lui Hristos, îmbrăcarea în Hristos? Termenul de imitație poate suscita imaginea unei copii formale, exterioare. Astfel despre Sf. Vasile cel Mare se spune că unii admiratori ai săi îi imitau înfățișarea fizică, gesturile, mimica, mersul, glasul și altele. Prin imitarea aceasta cauți să fii o copie fidelă a modelului. O astfel de imitare în ce privește persoana lui Hristos este exclusă, pentru simplul motiv că Sfintele Evanghelii și epistolele Sfinților Apostoli nu ne păstrează nicio trăsătură din aspectul fizic al lui Iisus. Acest fapt — ni se pare — are un tâlc mai profund: Iisus Hristos, care a bătut cu atâta revoltă sfântă formalismul fariseic, a voit să nu dea

14. Idem, *op. cit.*, p. 227.

15. Idem, *op. cit.*, p. 221.

16. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cuvânt ascetic prin întrebări și răspunsuri*, Filocalia vol. II, tr. Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1947, pag. 3.

17. *Vie de Simeon le nouveau thelogien*, Edit. Hausherr, Roma 1936, pag. 123.

18. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, tr. Dr. T. Bodogae, Sibiu, 1946, pag. 167.

19. Cf. A. Nica, *Rugăciunea lui Iisus*, București, 1939.

ucenicilor lui prilejul de a-l imita formal și astfel pentru formă să piară fondul. Chipul moral al lui Iisus a produs asupra ucenicilor lui o așa de copleșitoare impresie, încât au trecut cu vederea să ne transmită chipul lui fizic, socotind probabil că, pentru mântuire, esențialul nu este acesta, ci celălalt. Astfel că am fost scutiți de contrafacerile imitației lui Hristos, care ar fi ieșit din tendința de a ne asemana fizic cu El. Cu toate acestea — pentru că există icoane ale lui Iisus, s'au întâmplat cazuri când credincioși simpli au asemănat fizic pe unele persoane cu Iisus, socotind că seamănă la față, la ochi, la îmbrăcăminte, etc., cu Mântuitorul. O icoană occidentală prezintă pe Francisc de Asissi cu liniile feții paralele cu liniile feții lui Iisus. Dar acestea sunt simple presupuneri, fără temeiuri de realitate. Ele arată totuși că deși evangheliile nu ne-au redat nimic din fizionomia lui Iisus, totuși ispita unei imitații formale a Lui a încercat pe unii credincioși care socoteau că e mai ușor să fii după chipul lui Hristos în sens fizic, decât să-ți îndrumezi viața după chipul moral al Lui. Deci dela început excludem imitația exterioară și formală a lui Iisus.

Din acest punct de vedere trebuie exclusă și imitarea a ceea ce e legat de condițiile strict individuale și specifice, datorită faptului că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu întrupat, venit ca să ne mântuiască prin jertfa Sa, care a trăit într-o anumită țară cu anumite tradiții religioase și într'un anumit timp, ca o anumită orânduire socială. Altfel, ca să imiți pe Hristos, ar trebui să te naști într-o peșteră, să trăiești în Palestina, să prestezi munca pe care a prestat-o El până la 30 ani, să te tai împrejur, să te botezi în apa Iordanului la 30 ani, să stai 40 zile în pustie, să frecventezi sinagogile, să n'ai casă stătătoare, să mori răstignit pe cruce ș. a. Aceasta e tot o imitare exterioară a lui Iisus. Iudaștii timpurilor apostolice chiar aceasta pretindeau: ca toți creștinii să se circumcidă și să urmeze legea mozaică întru toate. Identică este pretenția unor neoprotestanți, care cer botezul la 30 ani, sau la o vârstă matură, sărbătorirea Sâmbetei etc. Deci înlăturăm din capul locului orice fel de imitație pur formală, exterioară, care de altfel n'are niciun temei în Sfânta Scriptură, și în Tradiția Bisericii noastre.

Rămâne valabilă imitația duhovnicească sau imitația morală. Ea nu se oprește la aspectul fizic, nici la condițiunile exterioare ale persoanei și vieții lui Hristos, ci trece la fizionimia lui morală, la trăsăturile morale ale persoanei și vieții Lui. Ea nu caută să-și imagineze figura lui Iisus, ca s'o copieze, nici să se transpună în situații identice cu acele din viața lui Iisus, ci contemplă măreția morală, frumusețea duhovnicească a lui Iisus, care se reflectă cu atâta putere în paginile Noului Testament și în toată istoria vieții morale ortodoxe. Intr'adevăr, nimic nu impresionează așa de profund pe cel ce citește Noul Testament ca statura morală a lui Iisus, care a produs o copleșitoare impresie asupra ucenicilor Lui, a celor ce l-au cunoscut și asupra celor ce au crezut într'însul dealungul veacurilor. Mărturiile sunt suficiente în această privință până în vremea de azi. Iisus Hristos apare astfel ca idealul moral creștin, care nu este un ideal abstract și fără viață, ci un ideal concret, viu, întrupat într-o persoană și o viață reală, El este întruparea desăvârșită a moralei creștine. Deaceia El este și modelul desăvârșit, spre care privesc toți credincioșii ca să-l întrupeze în propria lor viață și să ajungă la înălțimea «staturii» Lui.

Deci pentru a imita pe Hristos trebuie întâi să vezi în El idealul și modelul concret al vieții morale creștine, ideal și model care să te cucerească și să deștepte în tine dorința de a te asemăna Lui, de a-i urma lui până pe piscurile neajunsei Lui desăvârșiri. Acest model nu mai poate fi imitat pur formal prin simularea (în cuvinte, gesturi, atitudini, fapte) a virtuților ce strălucesc în persoana și viața Lui. Imitarea Lui însemnează, după minunata expresie a Sf. Ap. Pavel, să ai aceleași simțăminte pe care le-a avut Iisus (Fil. 2, 4), adică sufletul tău, ființa ta să fie stăpânită și plăsmuită de aceleași calități morale, pe care le-a avut Iisus. De fapt, și Mântuitorul, și Sfinții Apostoli ne chiamă la acest fel de imitare, la acest fel de urmare a Sa. Iisus ne chiamă să ne iubim unii pe alții așa cum ne-a iubit El, să fim blânzi și smeriți cu inima, ca El. Sfinții Apostoli ne îndeamnă să avem simțămintele lui Iisus, dragostea Lui — cu un cuvânt: virtuțile Lui. Iar Sfinții Părinți ne pun în față aceeași țintă: a avea iubirea, smerenia, răbdarea etc., pe care le-a avut Iisus, a trăi în duhul Lui. «Să avem aceleași dorinți și bucurii ca și Hristos» — cum zice N. Cabasila (op. cit. p. 136). Imitația lui Hristos constă deci în transformarea lăuntrică după chipul moral al lui Hristos: să ai sfințenia lui Hristos, iubirea lui Hristos, smerenia lui Hristos. Prin persoana și viața ta să se străvadă duhul lui Hristos: să fii sfânt așa cum a fost Hristos, să iubești așa cum a iubit El, să fii smerit, așa cum a fost El blând și smerit. Și de fapt în făptura și viața tuturor Sfinților se străvede chipul moral al lui Hristos, în toți este iubirea, puritatea și smerenia Lui, ca tot atâtea reflexe vii, ca tot atâtea concretizări personale noi ale duhului lui Hristos. Ei au înțeles să meargă pe urmele lui Hristos în așa fel încât au devenit asemenea modelului lor suprem. Deaceia în ei vedem pe Hristos, în ei preamărim pe Hristos, Ei sunt imitatori desăvârșiți ai lui Hristos. Dar, în mai mare sau mai mică măsură, fiecare credincios este un imitator al lui Hristos, fiecare credincios privește la persoana și viața lui Hristos și năzuiește să fie asemenea Domnului său. Oare nu pilda iubirii lui Hristos face pe credincioși să năzuiască a fi cât mai iubitori unii față de altul, cât mai sensibili la năzuințele, nevoile și suferințele semenilor? Oare nu pilda smereniei Lui rușinează pe fariseii credinței și-i aduce la umilința vameșului? Oare nu pilda slujirii Lui, a dăruirii de sine, îi întărește pe atâția credincioși să se dăruiască slujirii semenilor lor și binelui obștesc? Oare nu sfințenia Lui îi face să-și dea seama de propriile slăbiciuni și să tindă spre o viață mai înaltă? Fără nicio îndoială în viața morală a credincioșilor Hristos apare ca un suprem, după care ei își orientează gândurile, simțămintele, atitudinile. Ei înțeleg că Fiul lui Dumnezeu s'a întrupat ca să ne fie nouă pildă și să pășim pe urmele Lui. Imitarea duhovnicească a lui Iisus nu este deci un simplu postulat teoretic, ci realitatea de fiecare zi a vieții morale ortodoxe în toate timpurile și la credincioși diferiți, ca fire, ca confesiune, ca apartenență națională, etc. Că această imitare e mai mult sau mai puțin deplină, nu schimbă nimic din faptul că ea e la temelia moralității credincioșilor.

Trebue să remarcăm că, pentru că în toți se reflectă chipul moral al lui Hristos, există o unitate în viața morală a tuturor credincioșilor; e același spirit care-i formează pe toți, dar pentru că imitarea lui Hristos

nu este formală, exterioară ci duhovnicească, există o varietate extraordinară a personalității creștine. În imitarea exterioară modelul e ca o mască invariabilă, care acoperă trăsăturile personale ale imitatorilor, făcându-i pe aceștia copii exacte și fără viață ale modelului, simple manechine. Nu aceasta este adevărata imitare. În imitarea duhovnicească, procesul de asemănare cu Hristos e un proces viu, personal și creator: îți însușești duhul lui Hristos în mod personal și-l manifesti după felul tău de a fi, și împrejurările între care trăiești. Deaceia imitarea lui Hristos nu crează manechine fără vlagă, ci dă naștere la personalități distincte, care fiecare în felul său oglindește sfințenia, iubirea, smerenia lui Hristos. Imitarea lui Hristos nu nimicește personalitatea creștinului, ci-i dă posibilitatea de a crește și a se desăvârși în duhul lui Hristos, ceea ce însemnează și în conformitate cu cele mai înalte năzuinți personale. Deaceia, deși în toți Sfinții disting trăsăturile morale ale lui Hristos și în toți credincioșii în măsura în care și le-au însușit, totuși ei își păstrează caracterele specifice, personale, prin care se deosebesc unii de alții. Imitarea lui Hristos nu le-a distrus specificul personal, ci numai la dezvoltat spre desăvârșire. Cât de deosebiți sunt Sf. Apostoli și cu toate acestea câtă unitate între ei! Unitatea duhului nu desființează diversitatea și diversitatea personalităților nu acoperă unitatea duhului, căci deși «membre diferite» ale lui Hristos, ei sunt una în Hristos. În toți strălucește același Hristos, dar în fiecare în felul său, în toți se răsfrânge aceeași lumină, dar în fiecare după structura sa.

Dacă însă am accentuat că imitarea duhovnicească este transformarea lăuntrică în duhul lui Hristos, aceasta nu însemnează că ea rămâne numai în sufletul fiecărui credincios. E de sine înțeles că sfințenia, iubirea, smerenia dinlăuntru se manifestă în afară, se concretizează, se întărește și crește prin acțiune. Fără încorporarea în faptă a vieții celei noi, imitarea lui Hristos nu este deplină. Căci și Hristos n'a ținut pentru sine sfințenia Lui ci a venit să o împărtășească tuturor și iubirea și-a arătat-o în acțiune, în ceea ce a făcut pentru noi. Deci în imitarea lui Hristos este inclusă în mod firesc acțiunea, anume acțiunea care izvorăște din duhul lui Hristos, care este expresia iubirii ce ne-a transformat sufletul. În acțiune însă nu mai e vorba de imitare exactă a anumitor acțiuni ale lui Hristos. Acțiunile lui Hristos sunt numai indicații, puncte de orientare, însă nu spre a fi repetate întocmai. Căci acțiunea e expresia persoanei care o întreprinde și ține seama de împrejurări. Ceea ce este esențial în acțiune e ca să fie expresia spiritului lui Hristos, după care suntem modelați lăuntric: să lucrezi în duhul lui Hristos. Acțiunea ta să vlăstărească din seva sfințeniei, iubirii și smereniei lui Hristos, care este vie în tine. De aici varietatea nenumărată a acțiunilor creștine conforme cu firile și împrejurările diferite, în care însă pulsează același duh, duhul lui Hristos. Căci în orice împrejurare credinciosul se gândește ce-i poruncește să facă iubirea lui Hristos și acționează după poruncile acestei iubiri.

Deci Iisus Hristos este modelul suprem, pe urmele căruia pășesc toți credincioșii, nu printr-o imitare formală, ci printr-o imitare duhovnicească. Ținta finală a imitării lui Hristos este ca fiecare credincios să ajungă la asemănarea cu Hristos, la statura desăvârșirii Lui, să fie adică desă-

vârșit, precum El desăvârșit este. Întrebarea care se naște din acest ideal, este: poate credinciosul să ajungă până la înălțimea morală a lui Hristos? Având în vedere că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu întrupat, că în El firea omenească este unită ipostatic cu firea dumnezeiască, putem spune că Iisus Hristos este piscul unei desăvârșiri neajunse, că niciun credincios nu poate să-l egaleze. Dar conștiința aceasta a unicității lui Hristos nu micșorează râvna imitării Lui: ci o mărește. Intr'adevăr, ca model Iisus trebuie să fie om asemenea nouă și totuși mai presus de orice credincios, adică să fie numai lumină, fără umbra niciunei slăbiciuni. Căci credinciosul vrea un model fără pată: un astfel de model nu putea fi decât Dumnezeu-Om, Iisus Hristos. Deci prin faptul că Iisus Hristos are o desăvârșire neajunsă, El este cu adevărat modelul, idealul concret, dorit și căutat de credincioși. Deaceia prin frumusețea Lui cea dumnezeiască El atrage și cucerește sufletele, le leagă în dragostea de El și le face să pășească pe urmele Lui, să tindă a se uni cu El și a ajunge la asemănare cu El. Pe de altă parte, dacă Iisus Hristos ar putea fi egalat de vreun credincios, El n'ar mai fi modelul unic, modelul suprem, ci ar fi înlocuit de alte modele egale Lui sau chiar superioare. Ca El să rămână modelul suprem trebuia să fie un model de neajuns. Deaceia oricâte personalități mari au răsărit din sânul creștinismului, niciuna nu poate înlocui pe Hristos, nu este egală cu El. Toate ne îndreptează spre El, ca spre izvorul puterii lor și ca spre idealul cel neajuns al desăvârșirii divine. Iisus Hristos rămâne unic, deși chipul lui moral se reflectă în atâtea și atâtea personalități creștine.

Acest fapt dă o nouă caracteristică imitării lui Hristos: lupta permanentă de autodepășire. Intr'adevăr, pe de o parte Iisus atrage sufletele credincioase spre El, cu o putere extraordinară: ele doresc să se asemene Lui. Pe de altă parte, cu cât progresează pe calea aceasta a asemănării cu El, cu atât ei își dau seama că încă mai au mult de realizat și deci nu se mulțumesc cu ceea ce au cucerit, ci caută mereu să depășească starea în care se află. Având ca model pe Iisus, niciodată, în viața aceasta, nu poți socoti că ai progresat destul, nu te poți declara mulțumit cu starea la care ai ajuns, crezând că ești la capătul drumului. Ci dimpotrivă comparându-te mereu cu Iisus, vezi cât de puțin ai realizat și cât de mult mai ai de realizat. «Pe cărarea iubirii, pe cărarea curăției, a smereniei și a blândității, a îndurării și a milei nu sunt hotare. Nu se află prag pe care trecându-l, omul să poată spune că a împlinit voia lui Dumnezeu. Oricât de sus se va fi ridicat un rob adevărat al lui Dumnezeu pe scara iubirii, sau a smereniei sau a curăției, în fața lui tot va mai fi o treaptă către această sufletească desăvârșire, către această înfrumusețare a sufletului; pentru că Domnul nostru Iisus Hristos a grăit: «Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru cel din ceruri desăvârșit este» (Mt. 5, 48) ²⁰. De aici conștiința permanentă a propriei nedesăvârșiri și imboldul neadormit spre noi progrese, spre noi lupte, spre noi cuceriri. Credinciosul adevărat nu poate ajunge niciodată la «sfîntenia» legalistă a fariseilor, satisfăcuți că au împlinit toate prescripțiile legii; el este mereu în mișcare, mereu conștient de nedesăvârșirea sa și luptă mereu

20. Nicolae Mărtopolit Krutișchi: *op. cit.*, vol. III, pag. 130.

să se asemene din ce în ce mai mult cu Hristos. Deaceia Sf. Ap. Pavel compară pe credincios cu alergătorul în arenă. Acesta uită cele din urmă și privește drept înainte spre țintă, încordându-și toate forțele ca s'o ajungă. Nici pe sine însuși Sf. Ap. Pavel nu se socotește desăvârșit, ci ca pe unul care aleargă la țintă. Și chiar dacă vorbește despre cei desăvârșiți, aceasta în sensul că ei se află pe calea desăvârșirii și că sunt mai progresați decât începătorii. (Fil. 3, 12-15). Astfel întreaga viață a credinciosului e o alergare spre țintă, neîncutată micșorată, care angajează neconținut toate forțele lui pentru a depăși mereu stadiul în care se află și a se apropia din ce în ce mai mult de Hristos. El așa de legat de ideea desăvârșirii creștine setea această de a progresa, fără răgaz, încât — prin oarecare hiperbolă, — s'ar putea spune că desăvârșirea constă în conștiința permanentă a nedesăvârșirii noastre, conștiință care e motorul efortului constant de autodepășire. Progresul în imitarea lui Hristos n'are hotar: lui îi stau în față zările nemărginite ale desăvârșirii divine. Deaceia de sfințenia creștină e nedeslăpit legată smerenia, semnul oricărei sfințenii autentice, în așa fel încât unii au definit sfințenia ca adâncul smerenței. Deci desăvârșirea cea neajunsă a lui Hristos este izvorul unei neconținute alergări spre țintă: ea înlătură posibilitatea satisfacerii cu un anumit nivel de viață, ceea ce ar însemna stagnare și regres în viața duhovnicească, și ține mereu trează dorința și lupta de depășire de sine spre a se adânci din ce în ce mai mult sub zările infinite ale desăvârșirii divine.

4. Intruparea lui Hristos. Când vorbim despre imitarea lui Hristos, se evidențiază faptul că Hristos și credinciosul sunt două persoane distincte: Hristos este modelul pe care credinciosul îl imită, căutând să dea sufletului și vieții lui «forma» lui Hristos. Astfel, Hristos ar fi ca o personalitate, care a trăit odată pe pământ, dar care prin frumusețea morală a persoanei și vieții Lui ne cucerește și ne face să încercăm a-l imita și a prelungi virtuțile Lui în viața noastră. Pentru o astfel de imitare ar fi suficientă dragostea pe care o deșteaptă imaginea lui morală în noi și eforturile noastre de a ne asemăna Lui. Pentru credincios însă, rolul lui Hristos în transformarea vieții lui se mărginește la atâta: a fi model, pe care-l imităm prin propriile noastre forțe. Când am vorbit despre faptul că credinciosul, prin Sf. Botez, devine în Hristos fiu al lui Dumnezeu după Har, am arătat că între Hristos și credincios — dat fiind că Hristos este viu — se stabilește o relație de comuniune, o relație actuală, vie și personală. Ori este o mare deosebire să imiți o personalitate care aparține trecutului, cu care nu mai poți intra în comuniune ci te călăuzește numai după imaginea ei și după ideile ei, sau să imiți o persoană care trăiește, cu care poți intra în comuniune nemijlocită. În primul caz întreg efortul imitării aparține celui ce imitează, în al doilea caz procesul imitării nu este unilateral ci modelul însuși își revarsă forțele sale spiritual morale în cel ce-l urmează și prin unirea spirituală ce se realizează între cele două persoane, asemănarea progresează altfel: prin colaborarea efortului de imitare cu forțele ce le revarsă modelul însuși în cel ce-l urmează. Acesta este cazul imitării lui Hristos. Nu numai că credinciosul vede în Hristos un model, la care privește și după care își modelează sufletul și viața, ci și intră în relație vie, personală, nemijlocită cu el. Hristos este cel ce ne chiamă la această comuniune. Prin Sf. Taine, El își revarsă

harul Său, iubirea Sa în noi, ne creiază din nou, face din noi fiii ai lui Dumnezeu după har și rămâne mereu în noi, lucrând neconținut la sfințirea noastră. Se înțelege că pentru ca această comuniune să se păstreze și să se adâncească e nevoie ca la iubirea Lui să răspundem cu iubire, la sfințenia pe care ne-o împărtășește, să răspundem cu efortul sfințirii noastre, la sălășluirea Lui în noi să răspundem cu lupta de imitare a Lui. Căci așa cum fără harul lui Hristos nu putem face nimic, nici fără efortul nostru nu putem progresa pe calea asemănării cu Hristos. Comuniunea presupune reciprocitate. Această relație de iubire reciprocă între Hristos și credincios realizează o așa unire a noastră cu Hristos, încât Mântuitorul ne asigură că El este în noi și noi în El iar Sf. Ap. Pavel ne spune că cine iubește pe Hristos este «un duh» cu El. Deci procesul asemănării cu Hristos este procesul iubirii. Căci iubirea unește și duce la asemănare, menținând totuși distincția dintre persoane și desăvârșind într-o creștere neconținută pe credincios. În acest proces energiile divine se împletesc cu energiile umane. Hristos, cel ce sălășluiește în noi și ne creiază din nou, ne eliberează din robia păcatului și ne dă puterea de a face binele, de a păși pe urmele Lui, de a-l imita. Odată ce suntem fii ai lui Dumnezeu după har, și Hristos este în noi, trebuie și putem să ne purtăm ca niște fii ai lui Dumnezeu, adică să imităm pe Hristos. Dar pe măsura în care îl imităm pe Hristos și împlinim din dragoste poruncile Lui, Hristos își revarsă harul Lui, iubirea Lui mai abundentă în noi ne pătrunde, ne unește mai strâns cu El, ne modelează după chipul Lui și ne dă noi puteri de a păși pe urmele Lui, de a înainta în imitarea Lui. Astfel, pe măsura în care progresăm în imitarea lui Hristos și în unirea cu El, prezența lui Hristos în noi devine tot mai sensibilă, mai vizibilă. Dacă la început Hristos este ascuns în noi, pe măsura adâncirii asemănării noastre cu El, prezența Lui devine fapt de trăire vie, prin care ne transformăm mereu după chipul Lui. Astfel că Hristos este artistul care ne plasmuește ființa, ca pe o pastă moale după chipul Lui, însă nu fără voia noastră ci în măsura în care noi înșine sprijinim această lucrare a lui Hristos cu noi, prin lupta proprie de asemănarea cu El. Deci procesul asemănării cu Hristos este un proces teandric, de împreună lucrare a lui Hristos cu credinciosul. Și astfel pe calea unui proces neconținut în imitarea lui Hristos și în unirea cu El, Hristos viază din ce în ce mai mult în noi, strălucește din ce în ce mai mult în noi, ne plasmuește din ce în ce mai mult după asemănarea Lui până vom ajunge la «statura de credincios desăvârșit». Având în vedere unirea noastră cu Hristos, care ne pătrunde cu harul Lui așa cum focul pătrunde fierul și-l face luminos, putem spune că în procesul asemănării cu Hristos nu e vorba numai de imitarea lui Hristos, ci de «întruparea» Lui în noi, căci în fiecare credincios duhul lui Hristos viază și se întrupează, transformându-l după forma lui Hristos. În acest proces suntem îndumnezeiți, **hristoformizați** devenind noi înșine hristoși după har. Astfel este un Hristos Fiul lui Dumnezeu întrupat, și prin El și în El, tot atâtea hristoși după har, fii ai harului, în care duhul lui Hristos se întrupează, prin care Hristos lucrează, în care chipul lui Hristos strălucește cu putere. Aceasta este marea chemare a fiecărui credincios, să devină «întrupare» a lui Hristos, să devină un nou hristos, să prelungească viața lui Hristos în propria lui viață. Chemarea aceasta o și reali-

zează în mod mai deplin Sfinții și în diferite trepte ceilalți credincioși, căci în toți viază Hristos, toți sunt în Hristos și Hristos este în ei, toți sunt «un duh» cu Hristos. Doar că în unii Hristos se străvede mai clar, în alții mai puțin clar, iar în alții aproape deloc. Acest proces de asimilare cu Hristos, de reîntrupare a lui Hristos în noi, stă la temelia întregii vieți morale ortodoxe. El este un bun al tradiției duhovnicești ortodoxe. E destul să amintim în acest sens mărturia Sf. Ioan Gură de Aur, a lui Marcu Ascutul, Diadoh al Foticeei și Nicolae Cabasila.

Sf. Ioan Gură de Aur ne arată că prin Botez credinciosul este creiat din nou și în consecință are puterea de a face binele, adică de a lucra în conformitate cu creatura cea nouă. Atârnă de voința lui, ca sprijinită mereu pe energiile harului să actualizeze această putere și să viețuiască după modelul lui Hristos. Căci ca să știi care este binele și cum trebuie să-l faci, trebuie să iei pe Hristos ca model și să împlinești poruncile Lui. El și-a dat puteri ca să-i poți urma și te ajută mereu ca să-i urmezi. În felul acesta, progresând în unirea și asemănarea cu Hristos, vom ajunge ca Hristos să se străvadă în toate acțiunile noastre, adică să fim cu adevărat fii ai lui Dumnezeu după har ²¹). Marcu Ascutul și Diadoh al Foticeei, combătând concepția mesaliană că harul trebuie să fie întotdeauna «simțit» și niciodată «ascuns», precizează adevărata doctrină ortodoxă în privința aceasta. Ei arată că «dela Botez (credinciosul) are pe Hristos ascuns în sine» ²²). Harul lui Hristos, care prin Botez readuce «chipul» credinciosului la forma paradisiacă și luminează toate trăsăturile sufletului, «își ascunde prezența sa în cei botezați» ²³). Dar pentru că Hristos este în noi și acum suntem formați după chipul lui (o creatură nouă), noi nu stăm sub robia păcatului ci ne-am eliberat și avem puterea de a birui toate ispitele răului și a face binele, a împlini poruncile. Deci «odată ce am luat dela Hristos puterea» lucrării binelui, suntem chemați «să lucrăm toate poruncile Lui... spre creșterea cea după Hristos», adică să pășim pe urmele Lui ²⁴). În lucrarea aceasta harul divin se împletește cu efortul credincioșilor, dar harul (cel ascuns în noi) «ni se descoperă și ni se arată potrivit cu lucrarea poruncilor» (p. 314), căci «pe măsura înaintării sufletului își descoperă și darul dumnezeiesc bunătățile lui» în noi ²⁵). «Deci dacă omul va începe să sporească în păzirea poruncilor și să cheme neîncetat pe Domnul Iisus, focul sfântului har se va revărsa» peste toată ființa lui. «Iar când nevoitorul se va îmbrăca cu toate virtuțile..., atunci harul îi va lumina toată firea» (p. 381). Căci harul divin în cel râvnitor într-o a împlini poruncile Domnului și a se asemana Lui «înflăcărește o virtute prin alta și înalță chipul sufletului din strălucire în strălucire, dăruindu-i pecetea asemănării», nevoitorul fiind astfel «zugrăvit după asemănarea dumnezeiască de către harul dumnezeiesc» (p. 384-385). Și astfel Hristos, cel ascuns prin Botez în noi devine simțit și vizibil datorită lucrării poruncilor, efortului de a-l imita și ne transformă mereu după asemănarea Lui, strălucind cu putere în sfinții săi, care sunt tot atâtea intrupări mai depline ale lui Hristos.

21. Cf. L. Meyer, *op. cit.*, p. 220-228.

22. Marcu Ascutul, *Filocalia*, fol. I, Siubiu 1946, pag. 296.

23. Diadoh al Foticeei, în *Filocalia* vol. I, pag. 384.

24. Marcu Ascutul, pag. 294, 297.

25. Diadoh al Foticeei, pag. 374.

Nicolae Cabasila prezintă această concepție într-o formă sistematică și mai pe larg în cunoscuta lui carte «Viața în Hristos». Intrucât ea stă la dispoziția cititorilor în traducere românească, ne mărginim să arătăm schema generală a ei. În prima parte N. Cabasila explică cum prin Sf. Taine (Botez, Mirungere, Euharistie), ne unim cu Hristos și devenim o făptură nouă. În a doua parte se dovedește că păstrarea harului, a unirii cu Hristos, creșterea noastră în Hristos ca o făptură nouă este condiționată de iubirea noastră față de Hristos, de efortul de a merge pe urmele Lui, de lucrarea poruncilor. Prin această lucrare Hristos, cel ascuns în noi, devine simțit și vizibil și ne transformă în așa fel încât devenim asemenea lui Hristos, suntem așa de uniți cu El încât nimeni și nimic nu ne mai poate despărți.

Aceiași mărturie a hristocentrismului ortodox o aduce și ortodoxia rusă prin glasul I.P.S. Nicolae Krutițchi: «Domnul și Mântuitorul nostru a grăit: rămâneți întru Mine și Eu întru voi (In. 15, 4). În aceasta stă toată ființa creștinătății, acesta este rostul botezului nostru, acesta este rostul întregii noastre vieți să ne unim cu Domnul pe veci, să rămânem întru El, ca și El potrivit făgăduinței sale dumnezeiești să rămână întru noi... A fi cu Domnul înseamnă să te unești cu El prin credință tare în El... Rămânerea în Domnul cere dela noi să ne unim cu El printr-o iubire, care nu se vestejește niciodată, tare ca stânca, să-L iubim cu iubire credincioasă, nemărginită... Viața întru Domnul înseamnă asemănarea cu El prin toate puterile sufletului nostru; năzuința să fim smeriți cum smerit a fost și El; să răbdăm cum a răbdat El; să iubim cum a iubit El; să avem milă cum a avut și El în timpul vieții Sale pământești; să simțim și să dorim cum a simțit și a dorit El. Rămânerea întru El înseamnă ca toate puterile, toate simțirile noastre: văzul, auzul, graiul, mâinile, totul și toate să le închinăm slujirii Lui și slujirii aproapelui nostru; totul și toate să le lăsăm în voia lui Dumnezeu, ca ea... să domnească în inima noastră, ca Domnul să fie stăpânul gândurilor noastre, al simțirilor noastre, al faptelor noastre, ca El însuși să cârmuiască viața noastră și să ne poarte pasul pe drumul nostru pământesc. Și pentru aceasta — a spus Sf. Ioan Gură de Aur — trebuie să viețuim în așa chip ca la orice pas din viață, la orice hotărâre, la orice ademenire, în adâncul inimii noastre să ne obișnuim cu întrebarea: ce ar zice, ce sfat ar da în aceste clipe Domnul și Mântuitorul meu? Despre atare rămânere în Domnul vorbește Sf. Ap. Pavel, când zice: «Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine. (Gal. 2, 20)... Acesta este rostul întregiei noastre vieți pământești: ca duhul omenesc..., să caute din toate puterile să se topească, să se facă una cu Dumnezeu, să viețuiască în El, să respire cu El»²⁶).

Din toate acestea se vede că procesul moral de asemănare cu Hristos este un proces de asimilare a noastră în Hristos, de «întrupare» a lui Hristos în noi, în așa fel încât noi devenim hristoși. Aceasta nu înseamnă — așa cum am arătat de altfel la «imitarea lui Hristos» — anihilarea propriei persoane, ci desăvârșirea ei. Căci tocmai aceasta este caracteristica iubirii, că ea unește persoanele, fără a le desființa, și menținându-le și desăvârșindu-le. Deci unindu-ne în iubire cu Hristos, noi nu ne disolvăm în Hristos, ci pătrunși de sfințenia Lui, ne desăvârșim pro-

pria personalitate, «întrupând pe Hristos» într'un mod specific, așa cum cristalul pătruns de razele soarelui devine un nou soare, dar în felul lui. Deasemenea sunt valabile considerațiunile făcute la «imitația lui Hristos», referitor la orizontul nemărginit al desăvârșirii spre care tindem. Căci iubirea n'are hotar. Pătrunderea noastră de duhul lui Hristos, unirea și asemănarea cu El, este un proces care nu se încheie niciodată. Noi întrupăm din ce în ce mai deplin pe Hristos și totuși încă câtă distanță este între noi și Hristos! Oricât ai vrea, nu poți egala pe Hristos și tocmai deaceia nici nu poți sta pe loc, ci a alergi mereu spre țintă ca să ajungi din ce în ce mai aproape de statura desăvârșirii lui Hristos. Procesul asemănării noastre cu Hristos este o alergare, o creștere fără răgaz, care probabil nu se mărginește numai la viața aceasta ci se prelungește și sub zărilor infinite ale veșniciei²⁷).

Concluzii. Din cele expuse rezultă că Iisus Hristos ocupă locul central în viața morală a credincioșilor. El nu numai ne-a descoperit pe Tatăl și ne-a arătat că suntem fiii ai Tatălui și trebuie să ne asemănăm cu El ca niște fii adevărați, dar El însuși este Fiul cel Unul Născut al Tatălui, care a venit în lume să ne mântuiască și să ne lumineze calea de fii ai lui Dumnezeu. Într'adevăr El este modelul suprem pe care-l imităm, cu care vrem să ne asemănăm. El este desăvârșirea spre care ne îndreptăm, idealul pe care vrem să-l ajungem. Pe de altă parte între Hristos și credincios se stabilește o relație de comuniune, prin care Hristos se sălășluiește în noi, ne face fii ai lui Dumnezeu după har și ne dă putere să mergem pe urmele Lui și prin împreună-lucrarea harului divin cu efortul uman să ne transformăm după asemănarea Lui. Se poate vorbi astfel despre «întruparea» lui Hristos în credincioși, care devin hristoși după har. Deaceia ei și au chipul Fiului și ajung la asemănarea cu Fiul și sunt primiți de Tatăl ca niște fii prea iubiți ai Lui și frați ai lui Hristos. În Hristos se întâlnește Tatăl cu fiii Săi.

De aici rezultă nevoia de a curăți domeniul vieții morale ortodoxe de elementele care nu sunt în conformitate cu hristocentrismul moralei ortodoxe și de a cultiva acele elemente care îl susțin. Astfel spre ex.: reducerea moralei creștine la un număr de porunci generale și abstracte ca Decalogul, plus alte câteva porunci. Această reducere coboară nivelul vieții morale a credincioșilor și transformă morală într'o serie de opreliști. Aceasta înseamnă să ne întoarcem la legalismul V. Testament. Deaceia întâlnim credincioși care sunt foarte liniștiți că ei au împlinit legea, asemeni fariseului din Evanghelie prin faptul că n'au furat, n'au omorât, etc., morală aceasta a poruncilor cultivă o satisfacție de sine, care menține pe credincios la un nivel scăzut de moralitate și nu-i dă imboldul de a depăși starea în care se află. Moralismul acesta trebuie depășit. Și depășirea lui nu e posibilă decât în hristocentrism. Credinciosul să ajungă la cunoașterea desăvârșirii lui Hristos, la cunoașterea legăturii lui cu Hristos, să aibă o relație vie cu Hristos, să iubească pe Hristos și din acea-

27. Cf. Dr. D. Stăniloae, *Condițiile mântuirii* în Studii Teologice, nr. 5-6/1951, pag. 250: «Activitatea morală e procesul prin care persoanele umane devin treptat întrupări ale lui Hristos și sau prin care Hristos se intrupează în ele, atrăgându-le în sine fără să le anuleze identitatea. Activitatea morală e procesul prin care se desăvârșește asimilarea omului cu Hristos, sau sfințirea omului».

stă legătură personală cu Hristos va rezulta transformarea lui morală, împlinirea poruncilor și setea după un progres moral neconținut. Prin această poruncie nu sunt înlăturate, ci sunt împlinite în dragoste de Hristos, sunt cuprinse în însăși urmarea lui Hristos. Viața morală a credincioșilor trebuie legată de Hristos, ca într'adevăr să fie viață morală creștină și să dea roadele așteptate.

Dar și pe calea aceasta hristocentrică există greșeli ce trebuiesc evitate. Nu mai insistăm asupra imitării formale, exterioare a lui Hristos — pe care am combătut-o mai sus — ci amintim de viața sentimentalismului gol și nerodnic al vizionarismului fantezist. Prin sentimentalism se cultivă în relația cu Hristos numai o emotivitate, care lăcrămează ușor, dar nu transformă realmente viața credinciosului. Astfel el ajunge să alege după adunări în care își satisface setea de emotivitate. Nu mai caută pe Hristos pentru Hristos, îl caută pentru a-și hrăni emotivitatea. Pornit pe această cale credinciosul va colinda din adunare în adunare, indiferent că e ortodoxă sau nu: principalul e că e pusă în mișcare emotivitatea lui. Cultivarea unei astfel de psihologii religioase, care nu cere efort moral, duce la destrămarea comunității bisericești și la destrămarea vieții morale a credinciosului, la o stare sufletească unilaterală pervertită. Vizionarismul fantezist crede că viața în Hristos se manifestă neapărat în semne și minuni, vedenii și lucruri extraordinare, care stârnesc senzație și hrănesc setea de senzațional și de slavă deșartă. A reduce la acestea viața în Hristos este a te plasa într-o direcție falsă și în contradicție cu Sf. Scriptură și tradiția duhovnicească ortodoxă. Acest vizionarism este amăgire de sine și foc de paie care nu aduce roade sănătoase în viața morală a credincioșilor. Deasemenea trebuie înlăturat pasivismul moral, temeinicit pe ideea că Hristos trebuie să lucreze singur în noi și fără noi, efortul nostru fiind piedecă în calea lucrării lui Hristos.

Toate aceste devieri trebuiesc combătute prin cultivarea adevăratului spirit hristocentric, care constă în efortul de transformare morală după chipul lui Hristos. Din dragostea de Hristos să cauți să ai sfințenia, iubirea, smerenia, răbdarea, bunățatea, blândețea, capacitatea de jertfă ș.a., pe care le-a avut El. «Creștinul credincios caută să semene întru totul cu Domnul nostru Iisus Hristos: să se roage cum s'a rugat Domnul, să suferă cum a suferit El, să simtă și să cugete cum a simțit și a cugetat El. Această dorință de a trăi după poruncile lui Dumnezeu, această năzuință de a merge pe drumul pe care a mers Domnul, sunt mereu vii în inima aceluia care crede cu credință adevărată»²⁸). Numai pe calea acestui susținut efort de transformare morală după chipul lui Hristos, credinciosul poate crește în Hristos, până ajunge la unirea și asemănarea cu Hristos, la statura desăvârșirii Lui. Acesta însă e un proces care pretinde o luptă neadormită și nu o stare psihologică superficială, dobândită cu ușurință de oricine are o fire mai emotivă, sau o fantezie mai vie. În viața morală ortodoxă, rămâne valabilă îndrumarea Sf. Ap. Pavel, că mai presus decât orice fenomene extraordinare este iubirea. Dar nu iubirea lacrimogenă, ci iubirea care este totală dăruire de sine și imboldul tuturor virtuților, motorul imitării lui Hristos, forță de luptă și progres moral neconținut. Această iubire însemnează desbrăcarea de omul cel

vechi și îmbrăcare în omul cel nou. Căci ea «îndelung rabdă, este bună, nu caute ale sale» (I Cor. 13, 1-8) : ea este «plinirea Legii». Pe calea acestei autentice urmări a lui Hristos credinciosul nu este singur: el este încadrat în marea solidaritate a Bisericii. Dacă am prezenta imitarea lui Hristos ca și când ar fi față în față Hristos și credinciosul singur, am făcut-o numai din considerațe metodologice, izolând voit aspectul individual de cel bisericesc în urmarea lui Hristos. De fapt însă în acest proces credinciosul este întotdeauna un membru al Bisericii și creșterea lui în Hristos se face în comunitatea Bisericii. Dar acest aspect al vieții credinciosului merită o tratare mai amplă. Deocamdată rămânem la această concluzie: viața morală a credincioșilor trebuie axată în jurul lui Hristos. El este puterea de realizare morală creștină și modelul suprem, pe care trebuie să-l imităm. Pe urmele lui să pășim. Atunci moralitatea noastră nu se va mai mărgini la câteva opreliști sau porunci, la sentimentalism inefficient și vizionarism fantastic, la pasivism moral, ci va fi cu adevărat o transformare spirituală după asemănarea lui Hristos. Și ne vom simți cu adevărat frați ai lui Hristos și fii ai Tatălui, care tind să fie desăvârșiți, precum și El desăvârșit este.

Care este deci fizionomia morală a credinciosului de azi? El «Intrupează» duhul lui Hristos în conformitate cu nevoile vremilor de azi. El este cinstit și harnic. Munca lui este manifestarea iubirii de aproapele, o slujbă adusă binelui obște, progresului social. El se încadrează astfel în marea operă constructivă a poporului muncitor, fiind un luptător pentru o viață mai bună. El nu se mulțumește cu realizările sale, ci este stăpânit de râvna unui progres neconținut în toată viața sa și toate lucrările sale fiind astfel un element înnoitor și un factor de înaintare. El este un om al iubirii care propovăduiește și luptă pentru înfrățirea tuturor popoarelor. El condamnă orice discriminări rasiale, orice șovinism național, orice asuprire colonială și recunoaște egalitatea și frățietatea popoarelor, dreptul lor la independență și o viață mai bună. El este un om al dreptății care luptă pentru desființarea împilării și muncește alături de oamenii muncii la realizarea unei societăți mai fericite, unei adevărate patrii pentru toți cei ce muncesc. El este un bun fiu, un bun soț, un bun familist, dar și un bun cetățean. El este un luptător pentru pace alături de sute de milioane de partizani ai păcii din toată lumea. Astfel el nu se simte străin în mijlocul împrejurărilor de azi, ci concrescut cu aceste împrejurări. El nu se refugiază într-o altă lume uitând de lumea aceasta, ci călăuzit de duhul lui Hristos, care este duhul iubirii, al păcii, al muncii, al progresului, al libertății, al dreptății, este alături de toți oamenii muncii și luptă împreună cu ei pentru făurirea unei vieți mai bune pe pământ. Aceasta este calea pe care Biserica își îndrumază credincioșii, ca ei să fie imagini ale lui Hristos în lume și să contribuie la ctitorirea împărăției iubirii, păcii și fericirii pentru toate popoarele. Prin aceasta ea se află pe linia tradiției ei milenare și a chemării lui Hristos, care zice: fiți desăvârșiți, precum și Tatăl vostru cel din ceruri desăvârșit este.

CULTUL ORTODOX

CA MIJLOC DE PROPOVĂDUIRE A DREPTEI CREDINȚE, A DRAGOSTEI, A PĂCII ȘI A BUNEI ÎNȚELEGERI ÎNTRE OAMENI

I Cultul ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credințe.

Scopul principal al Cultului este să creeze o legătură mai mult sau mai puțin directă cu Dumnezeu, mijlocind pe deoparte exprimarea cuvenitului prinos de laudă și mulțumire al Bisericii către Dumnezeu (funcția latreutico-euharistică), iar pe de altă revărsarea harului sfinților al lui Dumnezeu asupra credincioșilor (funcția harismatică sau sfințitoare). Dar în afară de acest scop, direct și fundamental, al Cultului ortodox, se mai poate vorbi și de un alt scop, secundar și mai complex, și anume scopul didactic sau edificator, prin care se urmărește atât instruirea sau edificarea credincioșilor în învățătura creștină ortodoxă, cât și promovarea vieții religioase-morale și a virtuților creștine. Formele cultului și rânduelile sfintelor slujbe sunt adică nu numai mijloace de respirație a religiozității noastre și izvoare ale Harului divin, ci și un mijloc și mediu de educație, un inspirator și generator de viață creștină. În alcătuirea sa, Cultul ortodox folosește o multime de elemente care ajută pe credincios să cunoască adevărurile de credință și să sporească în aprofundarea lor.

Funcțiunea aceasta iese la iveală mai ales în partea dela început a Liturghiei, cunoscută odinioară sub denumirea de «Liturghia catehumenilor», în care se reînnoiește în chip simbolic lucrarea învățătoarească a Mântuitorului, din cei trei ani de activitate a Sa. În deosebi lecturile biblice și predica sunt elementele de căpetenie prin care cultul își îndeplinește misiunea sa didactică.

Osebit de funcțiunea sa latreutică și harismatică, nu numai Sfânta Liturghie ci întreg Cultul ortodox este deci un bogat și neprețuit tezaur de doctrină, o cateheză vie, la îndemâna și pe înțelesul tuturor. De exemplu, sub forma de rezumat a Crezului (Simbolul Credinței), care se citește în rânduiala Botezului și în cea a Liturghiei, se află concentrată pe scurt întreaga învățătură dogmatică a Bisericii. În rânduiala sfintelor slujbe sunt încadrate apoi părți întregi din Sf. Scriptură, ca pericopele din Apostol și Evanghelie la Liturghie, paremiile d'n rânduiala Vecerniei sărbătorilor, Catismele și grupele de psalmi sau psalmii izolați, care se citesc în rânduiala Vecerniei, a Ceasurilor, a Miezonopticii și a Utreniei, ca să nu mai vorbim de nenumăratele versete, expresiuni și aluzii biblice presărate din belșug în textele liturgice (rugăciuni și imne), ca florile în pajiste. La acestea se adaugă tezaurul de învățătură și înțelepciune al Sfinților Părinți, turnat în cuvântul minunatelor Cazanii, care la noi au ținut locul predicii preoților și care sunt ascultate și azi cu același interes și respect religios ca și odinioară.

Dar mai presus de orice, găsim în formele externe ale cultului însăși istoria sfântă a mântuirii noastre, simbolizată în chip intuitiv și figurat în momentele principale din rânduiala sfintelor slujbe. Astfel, prin felul cum este alcătuită, rânduiala Sfintei Liturghii închipuiește, comemorează și reproduce, în forme sacramentale, mai toate evenimentele importante din viața pământească a Mântuitorului. De asemenea, viețile minunate ale Sfinților sunt descrise pe scurt în sinaxarele din rânduiala Utreniei, care — după noile dispozițiuni ale Sf. Sinod — se citesc în fiecare sărbătoare, la sfârșitul slujbei.

De aceea, fără să exceleze printr'o activitate organizată și sistematică de catehizare formală, așa cum s'a întâmplat în Biserica de Apus, Biserica Ortodoxă a realizat totuși o admirabilă instruire religioasă și morală a credincioșilor ei, mai ales prin mijlocirea formelor sale de cult. Ea a pus la îndemâna credincioșilor ei o întreagă teologie popularizată sub forma imnelor sau cântărilor religioase și a rugăciunilor. Cu deosebire importantă din acest punct de vedere este bogata și splendidă producție a poeziei imnografice creștine, pusă în slujba Cultului ortodox, sub forma troparelor, a condacelor, a canoanelor și a diferitelor stihiri sau imne liturgice care alcătuiesc astăzi cuprinsul Mineiilor, al Octoihului, al Penticostarului și al Triodului, și care au fost integrate mai ales în rânduiala Vecerniei și a Utreniei. Toate acestea au fost alcătuite și introduse în serviciul cultului în bună parte cu scopul de a cânta, a lămuri, a susține și a apăra credința ortodoxă împotriva deformărilor eretice și sectare.

Iată, de exemplu, cât de solemn și cu ce formule lapidare este expusă dogma trinitară a Bisericii în «Slava» Stihoavnei dela Vecernia Rusaliilor, alcătuită de Leon împăratul: «Veniți, popoare, să ne închinăm Dumnezeu-iri celei în trei ipostasuri: Fiului în Tatăl, împreună cu Sfântul Duh. Că Tatăl a născut fără de ani pre Fiul cel împreună veșnic și împreună pre scaun șezător și Duhul Sfânt era în Tatăl, slăvit împreună cu Fiul; o singură putere, o Ființă, o Dumnezeuire, Căreia toți închinându-ne, zicem: Sfinte Dumnezeule, Căla ce toate le-ai făcut prin Fiul cu împreună-lucrarea Sfântului Duh; Sfinte Tare, prin carele am cunoscut pre Tatăl și Duhul Sfânt a venit în lume; Sfinte fără de moarte, Duhule, Mângăietorule, Carele din Tatăl purcezi și în Fiul Te odihnești; Treime sfântă, slavă Ție!» (Penticostar, Buc., 1936, p. 325).

Nici că se putea o mai fericită expunere a credinței ortodoxe despre egalitatea și consubstanțialitatea persoanelor Sfinte Treimi decât în «Slava» citată mai sus sau în Troparele treimice (Triadialele) din serviciul Miezonopticii de Duminică: «Cuvine-se cu adevărat a lăuda pre Treimea cea mai presus de Dumnezeuire: pre Tatăl cel fără de început și a toate lucrător, pre Cuvântul cel împreună fără de început, Carele din Tatăl mai înainte de veci fără stricăciune s'a născut și pre Sfântul Duh, Cel ce din Tatăl fără de ani se purcede» (Ceaslov, Buc., 1945, p. 37). Pentru pietatea ortodoxă, această doctrină e rezumată în formula, mai scurtă și mai simplă, din rugăciunea Sfântului Ioanichie, încadrată în serviciul Pavcerniței Mari și în rânduiala Rugăciunilor de seară citite de monahi în chiliile lor, înainte de culcare: «Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt; Treime Sfântă,

slavă Ție!» (Ceaslov, Buc., 1945, pp. 164 și 176). Se știe că, datorită scurtimii și conciziunii ei, această frumoasă rugăciune a ajuns astăzi una din cele mai cunoscute și mai populare piese ale cântării religioase obștești în bisericele ortodoxe românești, prin opera de uniformizare a cântării bisericești inițiată de I.P.S. Patriarh Justinian. Această formulă de popularizare a doctrinei ortodoxe despre Sfânta Treime a făcut pentru credincioșii neinstruiți cât un tratat întreg de adâncă teologie trinitară.

Dacă în Ortodoxie nu s'a scris un tratat anume despre teologia Crucii, nici nu s'a simțit nevoie de așa ceva, căci creștinul ortodox a învățat ce este Sf. Cruce, dar a învățat mai ales să o cinstească, din ceremonialul atât de solemn și impresionant al închinării Crucii din slujba Înălțării Sfintei Crucii (14 Septembrie), și din Duminica Crucii (a treia din Postul Mare), din ritualul scoaterii și purtării solemne a Sfintei Crucii la slujba Prohodului din noaptea Vinerii Patimilor, sau din frumoasele stihiri cântate la diferite slujbe, ca podobia: «Mare este puterea Crucii Tale, Doamne!...», sau: «Crucea Ta, Doamne, viață și înviere poporului Tău este...», din rânduiala Utreniei de Duminică, glasul al șaselea (vezi Octoihul Mare, Buc., 1944, p. 477). Așa se și explică desvoltarea cultului Sfintei Crucii la ortodocși, vizibil nu numai în crucile care străjuiesc la capătul morților în cimitire, ci și în numercasele cruci de pomenire și troițe.

Credința ortodoxă despre rostul și importanța icoanelor în viața religioasă poporul nostru n'a învățat-o din tratatele despre icoane ale Sf. Ioan Damaschinul, — care au fost cunoscute și prețuite numai de teologi și de monahii cărturari —, ci din rugăciunile pe care preotul le citește la sfințirea icoanelor (vezi, de exemplu, Molitfelnic, Buc., 1950, p. 257 și urm.), sau din cântările sfintelor slujbe, ca cele din Duminica Sfinților Părinți dela Sinodul al VII-lea Ecumenic, care au restabilit cultul icoanelor și care sunt sărbătorite în prima Duminică după 11 Octombrie: «Așa precum Părinții cu bună cinstire au învățat, mărturisim cu credință că pântecul binecuvântatei Fecioare fără durere a născut cu trupul pe Cel fără de trup; și ne închinăm Lui, închipuind pe lemn chipul Lui, și cu dragoste îl sărutăm» (M'neiul pe Octombrie, Buc., 1892, p. 143).

În ce manual de Dogmatică sau de catehism s'ar putea găsi expusă mai cu măiestrie dogma Intrupării, decât în cântările din slujba Bunei Vestiri și din cea a Nașterii Domnului? De aceea s'a și spus, pe drept cuvânt, că imnele Bisericii noastre sunt însăși credința ortodoxă cântată (Pr. P. Vintilescu, *Funcțiunea catehetică a Liturghiei*, în «Studii Teologice», an. 1949, Nr. 1-2, p. 21). În deosebi cântarea are un rol de competență în edificarea și instruirea credincioșilor în adevărurile de credință, pentru că ea e menită să dea textului (cuvântului) o mai mare eficacitate, o putere sporită de sugestie și impresionare.

Dar nu numai în imnele liturgice ortodoxe, ci și în multe din rugăciunile Liturghierului și Molitfelnicului sau ale Ceaslovului se află concentrată o întreagă teologie. Așa, de exemplu, cine ar fi putut face o expunere mai completă, mai elocventă și mai fericită, a atributelor divine și a istoriei mântuirii, decât aceea pe care o găsim în prima parte a rugăciunii Sfintei Jertfe (anaforă) din Liturgia Sfântului Vasile? (vezi *Dumnezeieștile Liturghii*, Buc., 1950, pp. 183-188). Sau ce tratat dogmatic ar putea egala în solemnitate, în profunzime, în avânt și în măiestrie stilistică,

marea și frumoasa rugăciune a sfințirii apelor din rânduiala Aghiazmei mari, care se citește la Bobotează, și în care se zugrăvește așa de minunat opera creațiunii și providența divină? («Tu de bunăvoie toate le-ai adus dintru neîntâia în ființă, cu puterea Ta ții făptura și cu purtarea Ta de grijă chivernisești lumea...», etc. (Molitfelnic, ed. cit., pp. 176-77).

Iată, bunăoară, cât de simplu, dar sugestiv și pe înțelesul tuturor, este formulată adevărata esență a cultului Sfinților și raportul lui cu cultul suprem de adorare (latrîe), datorit lui Dumnezeu: «Cinstim pe Sfinții Tăi, care sunt chipul și asemănarea Ta; iar pe ei cinstindu-i, pe Tine Te cinstim și Te slăvim, ca pe chipul cel dintâi...» (Molitfelnic, ed. cit., p. 538).

Dar nu numai imnele și rugăciunile, ci chiar ceremonialul sacru, adică riturile sau actele liturgice care intră în componența cultului, au o mare putere de a mișca sufletul. Prin slujba bisericească, sunt impresionate mai întâi simțurile, inima este mișcată și mintea acceptă mai lesne dogmele pe care Biserica le asociază riturilor sale (comp. P. Oltramare, *La religion et la vie de l'esprit*, Paris, 1925, p. 23). Așa, de exemplu, cum ar putea să prindă, la credincioșii noștri dela sate, propaganda neortodoxă împotriva valorii și eficacității rugăciunilor pentru morți, când credincioșii ortodocși trăiesc intens sentimentul de comuniune dintre vii și morți, datorită ceremoniilor și datinilor tradiționale legate de cultul morților, cult care ocupă un loc atât de important în viața religioasă a credincioșilor noștri.

Nu este aproape niciun punct de doctrină care să nu fie măcar enunțat, dacă nu dezvoltat, în diferitele slujbe din cursul anului bisericesc, cu autoritatea și puterea de atracție pe care Biserica a știut să le pună în limbajul riturilor sale așa de expresive, încât s'a putut spune că Liturgia este «un minunat catehism popular» (G. Lefebvre, *Liturgia*, ed. V, 1936, pagina 173).

Mai ales teologii catolici și protestanți recunosc și admiră această «teologie populară ortodoxă» conținută în formele cultului nostru. Iată, de exemplu, ce spune unul din cei mai buni cunosători catolici ai Cultului ortodox: «Bogăția conținutului dogmatic și moral al Liturgiilor răsăritene ar furniza cu ușurință materie pentru un volum întreg, în care s'ar grupa, în ordinea subiectelor, o antologie de extrase din diferitele cărți liturgice, despre Sf. Treime, întrupare, răscumpărare, Euharistia ca taină și jertfă, Sfânta Fecioară, Biserica, Sinoadele, Sf. Tradiție, cele șapte Taine, cultul îngerilor, Sfinții Vechiului Testament și cei ai Noului Testament, cultul moaștelor, al icoanelor, rugăciunile pentru cei morți. Fără îndoială, toate aceste teme sfinte se găsesc și în cultul apusean și e de dorit ca cineva să ne dea într-o zi o expunere substanțială despre «Teologia liturgică». Dar pe când geniul apusean, — și mai ales cel roman — se mulțumește mai degrabă cu afirmații simple și scurte, geniul răsăritean, dimpotrivă, exersează bucuros chiar asupra datelor dogmatice obiceiurile sale literare de dezvoltare și amplificare, cu riscul de a se expune la reproșul unor prea dese repetiții. Răsăritul fiind, de altfel, dealungul multor secole, leagănul marilor erezii și teatrul permanent al luptelor doctrinale, se înțelege că Liturgia sa a păstrat mai viu ecoul protestelor înflăcărate ale credinței ortodoxe și a realizat în chip constant, epocă cu epocă, principiul așa de pe drept celebru, conform căruia curăția și sigu-

ranța doctrinei servește ca normă pentru manifestările rugăciunii și ale cultului: *Lex credendi legem statuit supplicandi*» (S. Salaville, *Liturgies orientales. Notions générales. Eléments principaux*, Paris, 1932, pp. 72-73).

Un auxiliar prețios al cultului în expunerea și lămurirea adevărilor de credință și morală a fost **pictura bisericească** în general. În deosebi minunatele icoane, portrete de Sfinți și scene istorice, cu care sunt zugrăviți pereții bisericilor bizantine, au alcătuit totdeauna o adevărată carte pentru cei ce nu știu să citească, precum zicea Sf. Ioan Damaschinul. Ele au pus sub ochii acestora întreaga istorie sfântă a mântuirii, vorbindu-le, prin mijlocirea culorilor, despre Patriarhi și Prooroci, despre învățătura, viața și minunile Mântuitorului, despre Sfânta Sa Maică, despre viața de eroism și sfințenie a Mucenicilor și a Mărturisitorilor, despre ceea ce ne așteaptă dincolo de pragul mormântului, ș.a.m.d. (vezi mai pe larg studiul nostru despre **Teologia icoanelor**, în «*Studii Teologice*», an. 1952, Nr. 3-4, pp. 175-201).

Dar pictura bisericească înfățișează în culori nu numai persoane și scene istorice, ci ilustrează și dogma sau învățătura Bisericii. De exemplu, când vechii zugravi voiau să înfățișeze în chip plastic deplinătatea Dumnezeirii Mântuitorului și să inspire aversiune față de erezia protivnică a proclutului Arie, zugrăveau la Proscomidie pe Mântuitorul sub chipul unui prunc cu cămașa sfâșiată în două, iar alături pe Sf. Petru, episcopul Alexandriei, care întreabă: «Mântuitorule, cine ți-a rupt haina?». La care, Mântuitorul răspunde: «Arie cel nebun și de toată răutatea, o, Petre!». (V. Grecu, **Cărți de pictură bisericească bizantină**, 1936, pp. 224, 231). E în această interpretare ingenioasă și înduioșătoare a dogmei ortodoxe aceeași idee pe care iconografia inspiră și arătat-o în versurile uneia din stihirile Vecerniei Duminicii Sfinților Părinți dela Sinodul al VII-lea Ecumenic (Duminica după 11 Octombrie): «Haina lui Hristos cea ruptă și spartă de câinii cei lătrători, înțelepțește o ați cusut, cinstiți Părinți...» (Mineiul pe Octombrie, Buc., 1892, p. 140).

Din picturile și icoanele sfinte, credincioșii noștri au învățat și ce trebuie să creadă și cum trebuie să trăiască. În vremuri de neconțință vitregie și de asuprire, credința pravoslavnică, dreaptă și adevărată, ca și morala creștină, s'au sprijinit la noi aproape exclusiv pe formele cultului ortodox. Atât rugăciunile, imnele și ceremoniile cultului ortodox, cât și pictura din biserici, pusă și ea în serviciul aceluiași cult, alcătuiesc un adevărat catehism în imagini, un catehism ilustrat și viu, care ne vorbește despre Dumnezeu, despre viața și învățătura Domnului și a Sfinților, despre adevărurile credinței noastre.

Valoarea și înrăurirea catehetică și educativă a cultului ortodox este înlesnită și sporită prin faptul că el se săvârșește la noi în limba maternă, spre deosebire de Biserica Romano-Catolică, unde cultul trebuie tradus poporului, pentru că se săvârșește în limba latină. Repetate în fiecare an sau la fiecare sărbătoare, adevărurile de credință și principiile morale distilate în formele cultului s'au întipărit și fixat atât de adânc în mintea celor care au frecventat regulat sfintele slujbe, încât uneori ecoul lor se simte puternic în colindele religioase.

Cultul este, deci, mijlocul prin care popoarele ortodoxe au cunoscut și Sfânta Scriptură și dogma sau învățătura de credință și scrierile Sfin-

tilor Părinți, așa cum i le-a prezentat Biserica. Din ele, credincioșii au cunoscut atâta cât le-a fost de trebuință pentru preamărirea lui Dumnezeu și pentru desăvârșirea vieții lor creștine.

Fără îndoială, dogma nu este formulată în textele liturgice sub forma sistematică a unor articole de catehism. Cărțile de slujbă nu sunt nici tratate de Dogmatică, nici simboale de definițiuni sinodale. Dar în ele dogma este asimilată, este cernută în formele, riturile și ceremoniile cultului. Formele de cult sunt credința noastră mărturisită, simțită, cântată, transformată în rugăciune și întărită prin legătura de credință cu frații noștri, cu Biserica întreagă (comp. L. Baudouin, *Liturgie et catéchisme en Occident et Orient*, în rev. «Iren'kon», t. VII, Nr. 6, Nov.-Dec. 1930, p. 656).

Prin elementele artei, pe care cultul le pune în serviciul său, prin farmecul pe care îl exercită poezia imnelor liturgice, frumusețea ceremoniilor și a picturii bisericești și limbajul intuitiv și concret al riturilor, el îmbracă adevărul religios în forme sensibile cu o mare putere de atracție care captivează imaginația și încălzesc inima, întărind convingerile religioase. Prin aceasta, cultul ne ajută să pătrundem în sfera adevărilor religioase nu pe calea rațiunii speculative care scrutează dogma, ci făcându-ne să le trăim cu tot sufletul. Prin bogatul lor conținut doctrinar și catehetic, formele de cult nu numai că pot îmbogăți cunoștințele credincioșilor noștri în domeniul adevărilor de credință, ci au darul de ași întări dreapta credință în sufletele lor, făcându-i s'o iubească și s'o prețuiască.

În formele cultului, atât învățăturile dogmatice cât și preceptele morale nu sunt expuse în forma rece, aridă și savantă din manualele de Dogmatică și Morală sau ca în Catehism, ci sunt distilate prin căldura sentimentului și afectivității religioase. Adevărul religios și preceptul moral iau în cult forma de adorație, de laudă, de mulțumire și de rugăciune, sunt topite în imne și rugăciuni vibrante de credință, de iubire și de evlavie. Îmbrăcate în forma avântului poetic, ca în imne, sau învăluite în focul evlaviei rugăciunilor, ele se adresează inimii. Sufletul, aflat în starea de adorație și rugăciune, le primește mai ușor și mai adânc. Ideile dogmatice și îndemnurile morale dobândesc astfel o mai mare putere de pătrundere și de întipărire în suflet, decât atunci când sunt expuse în chip discursiv sau teoretic, ca într'o cateheză. Transpuse în formele sacre și în atmosfera de supranatural în care se desfășoară cultul, adevărurile de credință și ideile morale îmbracă o formă culturală, sacramentală și capătă astfel în ochii credincioșilor un nimb de autoritate și de sfințenie, pe care nu îl pot avea articolele unui catehism sau ale unui cod de legi morale și care le împrumută o mai mare putere de înrăurire în viața duhovnicească a credincioșilor. În felul acesta, actul de credință devine o adeziune spontană și fără rezerve, care transformă adevărul de credință, îl asimilează, îl transformă în viață trăită (comp. L. Beauduin, art. și rev. cit., p. 650). Care profesor de doctrină, catehet sau chiar predicator ar putea fi ascultat de către credincioșii noștri cu atenția, cu respectul și evlavie cu care ei ascultă pe părintele care «citește din carte», sau pe dascălul care cântă la strună? O lecție întreagă despre meritele și puterea de mijlocire a Sfinților, de exemplu, nu echivalează — ca efecte și putere de convingere — cu simpla cântare a podobieii: «Ce vă vom numi pre voi, Sfinților...»?

De aceea, marea majoritate a credincioșilor noștri cred în chip atavice. Dogma creștină ortodoxă este întipărită așa de adânc în sufletul lor, încât chiar dacă nu sunt în stare să o formuleze, ei simt și reacționează îndată ce cineva îndrăznește să o schimbe. Credinciosul simplu nu știe, de exemplu, ce e transsubstanțiatăunea, dar credința lui în realitatea Sf. Trup și Sânge din Sfânta Euharistie se vede, cum nu se poate mai lămurit, din frica și respectul cu care se apropie de Sfânta Împărtășanie și din grija ca nimeni din ai săi să nu moară nespovedit și «fără grijanie», adică neîmpărtășit.

În nicio altă ramură a creștinismului nu s'a realizat mai deplin această strânsă legătură sau interpenetrație între învățătură și rugăciune, ca în Ortodoxie. În cultul ortodox, învățătura se transformă în rugăciune, iar rugăciunea este o învățătură. Biserica este astfel nu numai un locaș de adunare și de cult, ci și o școală de învățătură religioasă. Adevărurile de credință și de morală învățate aci nu rămân simple cunoștințe teoretice, destinate doar a ne îmbogăți mintea, ci se răsfrâng mai departe în viață, se transformă în fapte și în atitudini de viață.

Nu vrem să spunem prin aceasta că participarea la sfintele slujbe ar face de prisos sau ar putea substitui cu totul catehizarea, a cărei importanță rămâne mai presus de orice discuție. Dar avem prilejul să subliniem și de astădată justețea măsurilor luate de Sf. Sinod al Bisericii noastre în această problemă. Până nu de mult, învățământul religios se predă în școala laică, detașat de Biserică și de Cult. Adevărurile de credință și principiile morale învățate după manual sau din explicațiile profesorului de Religie — de cele mai multe ori un laic — rămăneau de cele mai multe ori literă moartă, formule seci, fără răsunset în viață, inoperante. Prin noua organizare a Bisericii noastre dată de Sf. Sinod, sub îndrumarea și din inițiativa I.P.S. Patriarh Justinian, catehizarea revine Bisericii și se face în biserică, în zilele de sărbători și în directă legătură cu cultul sau cu slujba zilei. Prin această înțeleaptă măsură, nu s'a făcut altceva decât să se revină la metoda clasică de catehizare folosită în vechea Biserică creștină. Biserica redevine deci și rămâne ceea ce a fost și în trecut: o adevărată școală a dreptei credințe, iar Cultul ortodox redevine cadrul și auxiliarul indispensabil al învățământului catehetic. Acesta e reîncădrat în cult, adică precedat și urmat de rugăciune și de imne liturgice potrivite cu sărbătoarea respectivă, cu subiectul catehezei, cu împrejurarea, auditoriul, etc. Liturghie, predică și cateheză se vor întregi una pe alta, alcătuind un tot unitar, indisolubil, îmbinându-se astfel cu rugăciunea, ca în trecut, când învățământul catehetic însuși era un act liturgic și când inițierea mistagogică a neofitilor culmina cu participarea lor activă la cea dintâi Liturghie, pentru împărtășirea cu Sfintele Taine.

Formele de cult alcătuiesc un fel de armură care nu numai că înlesnește exprimarea corectă și propovăduirea doctrinei sau a concepției religioase, ci asigură și păstrarea neștirbită și nealterată a acesteia.

Respectarea cu strictețe a rânduielilor și a formelor tradiționale de cult constituie, deci, un mijloc de păstrare a doctrinei sau a dogmei ortodoxe însăși. De aceea, inovațiile sau schimbările și abaterile dela regula de cult a Bisericii trebuiesc combătute în primul rând pentru că prin ele se pot infiltra sau insinua erezii sau învățături de credință greșite, tendențioase sau păgubitoare pentru doctrina ortodoxă. Cine nu respectă,

atacă sau inovează în formele și tradițiile de cult ale Bisericii, atacă în fond sau primejduiește indirect fondul doctrinar sau ideologic pe care se întemeiază sau din care derivă aceste forme. E foarte grăitor în această privință cazul Tudor Popescu, inițiatorul sectei tudoriste. Adept, deocamdată în ascuns, al concepției care respinge cultul Sfinților și nu crede în puterea rugăciunilor adresate lor, el a căutat la început să-și manifeste această atitudine suprimând din rânduiala slujbelor formulele liturgice în care se exprima lapidar credința ortodoxă în puterea mijlocitoare a Sfinților, ca de exemplu formula finală a otpusturilor: «Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru, miluiește-ne pre noi!», pe motiv că ea nu e înscrisă în niciun Liturghier (vezi Prof. T. M. Popescu, *Doctrina Bisericii Ortodoxe despre cultul Sfinților față de secta «tudoristă»*, în rev. «Studii Teologice», an. 1591, Nr. 5-6, p. 292 și urm.).

Cultul este dealtfel elementul principal de rezistență al oricărei religii sau confesiuni, ultima fortăreață care supraviețuiește în declinul tuturor religiilor și confesiunilor. Pentru marea majoritate a credincioșilor, viața religioasă se manifestă și se traduce, în primul rând, prin frecventarea sau practicarea formelor de cult, dacă nu se reduce aproape exclusiv la ele. Pentru credinciosul ortodox, Ortodoxie, adică «dreaptă credință» sau «lege (strămoșească)» înseamnă: botezul pruncilor în apa sfințită din cristelniță, cununile puse pe capul mirilor în biserică, îngenunchierea cu-cernică sub epitrahilul duhovnicului pentru spovedanie, sau în fața icoanelor pentru rugă, «Paștele» primit cu frică și cu cutremur la marea sărbătoare a Învierii, aghiazma sfințită la Bobotează, grija pentru îndeplinirea soroacelor tradiționale de pomenire a morților, slujbele impresionante din săptămâna sfântă a Patimilor, culminând cu Prohodul Domnului nostru Iisus Hristos, ș. a. Luați creștinului ortodox pe acestea și i-ați luat totul! Ce ar rămâne din Ortodoxie dacă am suprima sau am schimba cultul ei? Poporul ortodox a intuit deci și a trăit Ortodoxia prin cultul ei, prin participarea la slujbele și rânduielele ei de cult, care i-au plămădit sufletul, cu influența lor de veacuri...

De aceea, s'a spus pe drept cuvânt că «sufletul Ortodoxiei se găsește mai ales în riturile sale» și că nu se poate concepe sau defini Ortodoxia fără formele sale de cult. Când Arhiepiscopul Simeon al Tesaloniceului († 1430) se apucă să scrie cunoscuta sa «Voroavă de întrebări și răspunsuri» despre Ortodoxie, el nu găsește altceva mai esențial și mai specific pentru a pune în evidență valoarea și bogăția dreptei credințe, decât sfintele slujbe. Și într'adevăr, din cele vreo 14 lucrări care alcătuiesc opera integrală a acestui mare ierarh și stâlp al Ortodoxiei bizantine, numai vreo două-trei au conținut dogmatic sau pastoral (**Explicarea Simbolului Credinței, Despre erezii și Despre preoție**), toate celelalte ocupându-se numai de rânduiala și explicarea sfintelor slujbe sau a rânduielelor de cult: despre Sf. Liturghie, despre biserică, Sfintele Taine, rânduiala înmormântării și a călugăriei, etc. Iar când, în secolul trecut, tipograful Toma Teodorescu tipărește în a doua ediție traducerea românească a opere integrale a lui Simeon Tesaloniceanul, el îi dă titlul general de «**Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe...**» (Buc., 1865-1866).

Așa se explică pentru ce atașamentul credincioșilor simpli față de formele Cultului ortodox a fost totdeauna simbolul apartenenței și a stă-

ruinței lor neclintite în staulul Ortodoxiei, și totodată suprema formă de manifestare a rezistenței lor față de propaganda, ademenirile și amenințările venite din partea altor confesiuni și secte sau doctrine. Când, la sfârșitul sec. XVIII, o parte din Românii ardeleni trec la «uniație», sub presiunea amenințărilor și a făgăduielilor Habsburgilor catolici, ei o fac numai cu condiția ca nicio iotă din «legea românească» (adică din cultul și credința pravoslavnică) să nu se știrbească sau să se schimbe. Iar când, mai târziu, opoziția eroică și martirică a populației îndârjește conducerea catolică a Ardealului, făcând-o să recurgă la măsuri violente și barbăre de represiune, tunurile generalului austriac Buccow se îndreaptă întâi spre locașurile de cult (mănăstiri și biserici), principalele fortărețe ale rezistenței ortodoxe, sperând zadarnic că odată cu ele se va dărâma și Ortodoxia din sufletul Românilor ardeleni. Dar datorită cultului, rămas mai departe tot cel ortodox, ardelenii atrași la «uniație» au rămas în permanență legați sufletește de Biserica din care fuseseră smulși cu deasila și în care s'au întors acum cinci ani în urmă, cu sentimentul că au revenit la casa părintească, părăsită vremelnic. Identitatea slujbelor sfinte la care luau parte adesea ortodocșii și «greco-catolicii» laolaltă, în una și aceeași biserică, i-a făcut pe «uniți» să se simtă totdeauna mai apropiați sufletește de frații rămași ortodocși, decât de fiii duhovnicești ai papei dela Roma, cu care se «uniseră» de formă și, mai ales, de nevoie.

Același lucru s'a întâmplat cu Rutenii uniți din Rusia subcarpatică, reveniți de curând la Ortodoxie.

Cu totul alta ar fi fost situația dacă cei atrași la unire ar fi renunțat la Cultul ortodox și ar fi adoptat Cultul catolic. În acest caz, revenirea la Ortodoxie ar fi fost mult mai grea, dacă nu cu totul imposibilă.

Iată deci atâtea motive care explică de ce Cultul ortodox constituie ținta principală a atacurilor îndreptate de toți eterodocșii împotriva Bisericii noastre strămoșești. Se știe, într'adevăr, că atât protestantismul cât și toate asociațiile religioase derivate din el lovesc în primul rând și mai cu înverșunare în acele puncte din doctrina ortodoxă pe care se întemeiază Cultul nostru: legitimitatea și funcția liturgică a ierarhiei bisericești, rostul și necesitatea locașului de închinare, cultul Sfinților, al icoanelor și al sfintelor moaște, rugăciunile pentru cei morți, valoarea și eficacitatea slujbelor divine, și îndeosebi a Tainelor și a ierurgiiilor, ca mijloace de sfințire și de împărtășire a Harului divin, ș.a.m.d.

Nu rareori, bogăția și frumusețea slujbelor noastre are darul de a reține sau chiar a readuce în staulul Ortodoxiei sufletele amenințate cu înstrăinarea sau dezertarea din acest staul. Iată un caz real, petrecut nu de mult.

Un tânăr teolog ortodox român petrecuse mulți ani la studii în străinătate. În acest timp, departe de țară, pierduse orice legătură cu credința strămoșească. Ademenit și în parte atras de mirajul culturii protestante și catolice, la ale căror izvoare se adăpase din plin, la reîntorcerea sa în țară se simțea străin și izolat printre frații săi de credință. Dar întâmplarea, sau poate Providența divină, i-a îndreptat într-o zi pașii spre o sfântă mănăstire. Era seara, la ceasul Vecerniei, în ajun de sărbătoare. Slujea un venerabil monah cu excelente calități de slujitor. Sfânta slujbă a avut asupra tânărului teolog un efect miraculos. În sufletul lui s'au

redeșteptat cu putere amintirile duloase ale îndepărtatei sale copilării, când buna lui mamă îl lua de mână și îl ducea în biserica satului, să asculte pe «moș popa» și să se roage lui «Doamne-Doamne». S'a regăsit pe sine și a ieșit din mănăstire reconvertit. Valoarea și prețul Ortodoxiei îi fuseseră redescoperite prin tot ce are ea mai de preț: prin cultul său. Astăzi, tânărul acela este un admirabil preot și un eminent profesor de teologie ortodoxă. El păstrează și acum o recunoscătoare amintire cuvintului monah — astăzi adormit în Domnul —, căruia îi datorește revenirea lui la Ortodoxie.

Un alt caz, povestit de un mare cărturar român, pentru a ilustra influența binefăcătoare a slujbelor noastre asupra sufletelor credincioșilor ortodocși. Povestitorul a fost odată martor la o înmormântare de țară; un sătean își îngropa pe singurul său fiu, mort într'un accident. Văzând cu proprii săi ochi ce efect liniștitor și consolator a avut slujba funebră asupra inimii îndurerate a nefericitului tată, cărturarul nostru, care până atunci era dispus, ca atâția alții, să disprețuiască «formalismul» Cultului nostru, conchide după aceea: «Din acea zi am înțeles puterea misterioasă a Cultului ortodox; din acea zi am alungat din mintea mea toate gândurile sceptice pe care le adunasem din cele văzute în țările străine și de aci înainte am ascultat cu adânc respect slujba însoțită de atâta formalism a acestei Biserici, din care se revarsă o influență atât de binefăcătoare asupra credincioșilor ei». (După Arh. Ir. Mihălcescu și Em. Vasilescu, *Apărarea credinței. Lecturi apologetice*. Buc., 1937, pp. 178-179).

II. Cultul ortodox ca mijloc de întărire a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni.

Precum am anticipat deja, prin Cultul ortodox s'au răspândit și s'au promovat nu numai învățăturile de credință, ci și principiile moralei creștine. Prin formele cultului, credincioșii au învățat adică nu numai ce să creadă despre Dumnezeu, ci și cum să trăiască după voia Lui. Aceasta s'a făcut mai ales prin numeroasele îndemnuri și exemple de viață creștină, presărate din belșug în rânduielile de slujbă, care au promovat cultivarea virtuților creștine, între care cea dintâi este dragostea.

S'a accentuat adesea caracterul prin excelență colectiv al Cultului ortodox. Acest caracter a înlesnit și a promovat, în vremuri de cumplite inegalități și nedreptăți sociale, spiritul și simțul de frățietate între credincioșii Bisericii Ortodoxe. Adunările de cult favorizau, prin însăși natura lor, nivelarea asperităților d'ntre indivizi și ștergerea diferențelor sociale, naționale sau rasiale, etc. În biserici s'au adunat și s'au rugat laolaltă stăpânul cu sluga, bogatul cu săracul, bătrânul cu tânărul, Grecii cu Românii, Bulgarii și Rușii, ș.a.m.d. Aci toți se simțeau între ei ca frații, așa cum își spuneau, de altfel, unii altora, membrii primelor comunități creștine și cum se adresează, până astăzi, către credincioșii din biserici, cititorul Apostolului din rânduiala Sfintei Liturghii și preotul predicator.

Ideia și simțul acesta de frățietate, de apropiere între oameni își prelungeau ecoul până dincolo de zidurile bisericii, în relațiile sociale, sub forma unei înclinări spre unitate, solidaritate și ajutorare reciprocă.

Suprema poruncă evanghelică și virtute creștină este aceea a dragostei și a bunei înțelegeri între oameni. Ea a fost propovăduită și prin formele cultului, chiar dacă n'a fost totdeauna și pretutun-

deni aplicată integral în practică. Toate textele biblice în care e formulată această poruncă, au fost încadrate în serviciul cultului, sub forma lecturilor din rânduiala slujbelor (Paremiile la Vecernie, Apostolul și Evanghelia la Liturghie, etc.). Astfel, la Apostolul din rânduiala Liturghiei din săptămâna a 34-a după Rusalii, precum și Marți, Miercuri și Joi din săptămâna următoare (a Fiului risipitor), se citesc textele clasice din epistolele Sfântului Ioan («Evanghelistul iubirii»), în care se aud duioasele îndemnuri la iubire, ca acestea: «Cine zice că este în lumină și pe fratele său îl urăște, acela este în întuneric până acum. Cine iubește pe fratele său, rămâne în lumină și sminteală nu este în el; iar cel ce urăște pe fratele său este în întuneric și umblă în întuneric și nu știe încotro se duce, pentru că întunericul l-a orbit» (I Ioan II, 9-11); sau: «Oricine nu face dreptate, nu este din Dumnezeu, asemenea și cel ce nu iubește pe fratele său. Pentru că aceasta este vestea pe care ați auzit-o dela început, ca să ne iubim unul pe altul, nu precum Cain, care era dela cel viclean și a ucis pe fratele său...» (I Ioan III, 10-12); sau: «Iubiților, să ne iubim unul pe altul, pentru că dragostea este dela Dumnezeu și oricine iubește, este născut din Dumnezeu și cunoaște pe Dumnezeu. Cel ce nu iubește n'a cunoscut pe Dumnezeu, căci Dumnezeu este iubire... Dacă zice cineva: iubesc pe Dumnezeu, iar pe fratele său îl urăște, mincinos este, pentru că cel ce nu iubește pe fratele său, pe care-l vede, nu poate să iubească pe Dumnezeu, pe care nu-l vede. Și această poruncă avem dela El: cine iubește pe Dumnezeu, iubește și pe fratele său» (I Ioan IV, 7-8 și 20-21. Vezi Apostol, Buc., 1940, pp. 298, 305, 307).

La prima Evangheliie din cele 12, care se citesc la Denia din Joia Patimilor, și pe care credincioșii noștri le ascultă cu atâta pietate, se aude, între altele, porunca iubirii, pe care Mântuitorul o dă în cuvântarea-testament adresată Sfinților Săi Apostoli: «Poruncă nouă dau vouă, ca să vă iubiți unul pe altul, precum și Eu v'am iubit pe voi... Prin aceasta vă vor cunoaște toți că sunteți Ucenicii Mei, de veți avea dragoste între voi... Aceasta este porunca mea, ca să vă iubiți unul pe altul, precum și Eu v'am iubit pe voi... Acestea poruncesc, ca să vă iubiți unul pe altul...» (Ioan XIII, 34-35; XV, 12, 17 ș.a.). Iar una din stihirile care se cântă la slujba aceleiași Denii (antif. 4, stih. 3), ne îndeamnă: «Să avem iubire de frați, ca niște frați întru Hristos, iar nu nemilostivire către semenii noștri. Ca să nu fim osândiți ca sluga cea nemilostivă pentru bani, sau ca Iuda, să ne căim fără de niciun folos» (Triod, Buc., 1945, pp. 667-668).

Porunca iubirii se repetă în fiecare sărbătoare și la slujba Sfintei Liturghii, sub forma îndemnului «Să ne iubim unii pre alții...», pe care preotul (diaconul) îl adresează credincioșilor înainte de mărturisirea solemnă a Crezului. Plasat în imediata apropiere a săvârșirii Sfintei Jertfe, îndemnul acesta vrea să spună că una dintre condițiile participării noastre cu vrednicie la aducerea jertfei liturgice, care va avea loc în curând, este iubirea dintre noi. Cine n'a alungat din inima lui orice urmă de ură, de vrăjmășie, de invidie sau orice gând rău împotriva semenilor săi, cine nu are sufletul pe deplin împăcat, nu e vrednic să ia parte la săvârșirea jertfei liturgice, adică la sfințirea Darurilor, după cuvântul Domnului: «Dacă aduci darul tău la altar și acolo îți vei aduce aminte că fratele tău are ceva asupra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului și

mergi mai întâi de te împacă cu fratele tău și atunci venind, adu darul tău» (Mat. V, 23-24. Comp. și Marcu XI, 25-26).

Ca expresie concretă a împlinirii acestui camandament divin și urmând pilda și îndemnul Sfinților Apostoli (vezi Rom. XVI, 16; I Cor. XVI, 20; I Petru V, 14, ș.a.), credincioșii din vechea Biserică creștină își dădeau unul altuia, în acest moment al sfintei slujbe, **sărutarea păcii** sau a **iubirii** (sărutarea frățească), limitată mai târziu la sărutarea liturghisitorilor între ei, în altar, la slujbele în sobor. Deși acest act simbolic a dispărut de mult din rânduiala Liturghiei, el s'a menținut totuși până astăzi, în rânduiala celei mai mari sărbători din cursul anului bisericesc, și anume la Paști, sărbătoarea anuală a Învierii Domnului, când manifestarea dragostei reciproce dintre credincioși, a iertării și a păcii, atinge culminația sa. «(E) Ziua Învierii! Să ne luminăm cu prăznuirea și unii pe alții să ne îmbrățișăm! Să zicem: fraților! și celor ce ne urăsc pe noi. Să iertăm toate pentru Înviere!...», ne îndeamnă una din minunatele cântări ale Paștilor (Slava dela Laudele Utreniei). În accentele duioase ale acestei cântări, se desfășoară în biserică, spre sfârșitul slujbei, ritualul tradițional al iertării și al împăcării: credincioșii sărută, rând pe rând, Sfânta Evanghelie, icoana Învierii și Sfânta Cruce din mâna preoților, apoi se sărută unii cu alții, în semn de dragoste, zicându-și: «Hristos a înviat!» și răspunzând: «Adevărat a înviat!» (vezi **Penticostarul**, Buc., 1936, pp. 10-11).

Nu putem simți cu adevărat marea bucurie a Învierii, dacă în sufletele noastre sălășluiesc încă ura, vrajba, răutatea și pizma, care sunt dela diavolul. Numai prin prisma, lumina și căldura dragostei universale, care trebuie să cuprindă și să străbată acum întreaga omenire și toată făptura zidită, îl putem vedea și simți pe Hristos cel înviat și transfigurat și ne putem apropia de El, prin primirea «Paștelui», adică a Sfintei Împărtășanii.

În deosebi marile sărbători ale anului bisericesc — Paștele, Crăciunul, Boboteaza, Floriile, ș. a., — sunt împreunate cu manifestări și fapte concrete ale dragostei și carității creștine.

Curmarea urii și a vrajbei dintre cei certați, precum și restabilirea raporturilor firești de dragoste și de înțelegere între oameni, a fost urmărită și promovată în Cultul ortodox mai ales prin ritualul împăcării care avea loc în biserică, înainte de spovedanie sau de împărtășirea cu Sfințele Taine.

Cei ce urăsc nu se pot apropia de Dumnezeu, care, după cuvântul Sfântului Ioan Evanghelistul, este dragoste (vezi I Ioan IV, 8). De aceea, Molitfelnicul ortodox, în formularul-chestionar din rânduiala Spovedaniei, cu ajutorul căruia duhovnicul cercetează conștiința penitentului, înscrie și următoarea întrebare: «N'ai cu cineva vrajbă? Sau de ai, împacă-te cu dânsul, că de vei fi cu cineva învrăjbit sau pizmuindu-l, prinoasele tale și rugăciunea ta și orice vei face pentru Dumnezeu, neprimite sunt» (**Molitfelnic**, ed. 1950, p. 68). Iar ceva mai departe: «Ești pizmuitor și neluător de oameni, și nu cumva te silești pururea spre paguba și răutatea lor? N'ai adus vreodată prinoase la biserică, având pizmă sau vrajbă asupra cuiva, și n'ai spus preotului pricina ca să te îndreptezi?» (*ibidem*, pagina 64).

Propovăduirea dragostei dintre oameni țintește în ultima linie la instaurarea pe pământ a păcii, ideal scump, pentru a cărui realizare luptă astăzi toată omenirea progresistă, și pentru care Biserica s'a rugat cu cea mai mare căldură și stăruință dealungul întregii sale istorii. Într'adevăr, obstacolul cel mai greu în calea păcii este dușmănia dintre oameni, provocată, în cele mai multe cazuri, de nedreptate sub diferitele ei forme: nu poate fi pace pe pământ, atâta vreme cât oamenii se mint și se înșeală, se dușmănesc, se exploatează și se prigonesc unii pe alții. De aceea, Biserica se roagă insistent pentru înlăturarea urii și a vrajbei și pentru statornicirea înțelegerii și a unor raporturi cinstitute și drepte între oameni, ca o condiție «sine qua non» a unei păci statornice și durabile. În același scop, Biserica a întocmit, de altfel, și rugăciuni anume destinate pentru împuținarea urii și înmulțirea dragostei, care se citesc — la nevoie sau la cererea credincioșilor — în cadrul Sfintei Liturghii, sau singure (vezi Liturghier, ed. cit., pp. 354-355).

Ca deziderat unanim și veșnic al Bisericii, pacea a fost înscrisă, încă dela început, printre primele obiective ale rugăciunii creștine din cele mai vechi rândueli de cult, al căror text ni s'a păstrat, ca de exemplu în ectenia mare din Liturghia numită «clementină»: «Pentru pacea și pentru liniștea lumii și a Sfințelor Biserici să ne rugăm, ca Dumnezeuul a toate să ne dea pacea Sa veșnică și neschimbată...» (În **Constituțiile Apostolice**, cartea VIII, cap. X, trad. rom. din vol. **Scrierile Părinților Apostolici împreună cu Așezămintele și Canoanele Apostolice**, trad. de I. Mihalcescu, Pr. G. Nițu și Pr. M. Pâslaru, vol. II, 1928, p. 232). Creștinul adevărat se scoală cu rugăciunea pentru pace pe buze; pacea este unul dintre cele dintâi lucruri pe care sfinții slujitori le cer, în rugăciunea zilnică de dimineață a Bisericii: «Indreptează pașii noștri în calea păcii!» (Rugăciunea a treia dela începutul Utreniei, în **Liturghier**, ed. cit., p. 52). În multe din rugăciunile și ecfonisele sau formulele de încheiere ale rugăciunilor ortodoxe, Dumnezeu e adorat și invocat cu expresia de «Împărat al păcii», așa cum îl văzuse, de altfel, și Proorocul Isaia, în proorocia lui (Is. IX, 6). Așa, de exemplu: «Că Tu ești Împăratul păcii și Mântuitorul sufletelor noastre...» (**Liturghier**, ed. cit., pp. 55, 65, 291, 295, ș. a.; **Molitfelnic**, ed. cit., pp. 497, 490-491, ș.a.; **Triod**, ed. cit., p. 733, ș.a.).

Înnul pe care corurile de îngeri l-au cântat în slăvi în noaptea sfântă a Nașterii Domnului («Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bună învoire»), răsună și acum de atâtea ori în cursul sfintelor slujbe, ca un mesaj divin al Celui ce a venit pe pământ pentru ca să restabilească împărăția păcii: la începutul Utreniei și la sfârșitul ei (Doxologia sau Slavoslovia), la începutul Liturghiei și în cântările din slujba Nașterii Domnului.

Rugăciunea pentru pace este atât de stăruitoare și de frecventă în Cultul ortodox, încât nu vom cita aici decât câteva din textele liturgice în care o aflăm formulată. Ea și-a găsit însă expresia cea mai lămurită în deosebi în ectenia mare, care este una din cele mai vechi și autentice forme ale rugăciunii creștine și pe-care o găsim în rândul'a mai tuturor slujbelor bisericești (Liturghia, Vecernia, Utrenia, Botezul, Cununia, ș.a.). În orice slujbă, primele trei aliniate ale ecteniei mari cuprind numai rugăciunea pentru pace:

«Cu pace Domnului să ne rugăm!».

«Pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre, Domnului să ne rugăm!».

«Pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea Sfințelor lui Dumnezeu biserici și pentru unirea tuturor, Domnului să ne rugăm!» (de altfel, încă într'unul din aliniatele următoare ne rugăm din nou: **pentru vremuri cu pace**).

Precum se vede, rugăciunea pentru pace este formulată aci într'o interesantă gradație, de fiecare dată cuvântul **pace** exprimând o altă nuanță.

În primul aliniat, este vorba de pacea lăuntrică, individuală, pacea din sufletul fiecăruia, adică starea de desăvârșită liniște și împăcare a inimii, care se obține prin alungarea tuturor gândurilor rele; ea constituie o condiție obiectivă a rugăciunii celei adevărate, fără împlinirea căreia nu ne putem pune în starea de legătură sau de convorbire cu Dumnezeu.

În al doilea aliniat, este vorba de pacea cerească, pe care Mântuitorul a făgăduit-o Sfinților Săi Apostoli: «Pacea Mea dau vouă, pacea Mea las vouă...» (Ioan XVI, 27), sau «pacea lui Dumnezeu, care covârșește toată mîntea», cum spune Sfântul Apostol Pavel (Filip. IV, 7).

În al treilea aliniat este vorba de pacea universală, în înțelesul care ne interesează aici, adică înțelegerea și buna conviețuire între popoare. În concepția creștină, această pace este un corolar sau o consecință a păcii în primele două înțelesuri, adică un rezultat inevitabil al păcii individuale și al păcii de sus, dar al lui Dumnezeu. Căci nu poate fi pace adevărată între popoare și state, atâta timp cât în sufletele indivizilor domnește pizma și vrăjmășia. Ceva mai mult, în concepția Bisericii această pace nu poate fi parțială sau fragmentară: Biserica nu se roagă numai pentru pacea unei singure țări sau a propriului popor, căci e o dovadă de egoism să te izolezi și să te bucuri de liniștea dinlăuntrul hotarelor țării tale, când în jur războiul joacă hora macabră a morții și a distrugerii (dacă această izolare ar fi posibilă). Pentru a fi, deci, trainică și definitivă, pacea adevărată trebuie să fie generală, universală, ea trebuie să cuprindă întreaga lume: «Pentru pacea a toată lumea...».

Aceeași idee revine și într'unul din aliniatele ecteniei dela Litie, care se repetă și într'una din rugăciunile Proskomidiei: «Încă ne rugăm... pentru tot sufletul creștinesc cel necăjit și dosădit, căruia îi trebuie mila și ajutorul lui Dumnezeu, pentru apărarea țării acesteia și a celor ce viețuiesc într'însa și pentru pacea și bună așezarea acestei lumi...» (Liturghier, ed. cit., pp. 39, 85-86).

Această pace generală sau universală este, însă, neapărat condiționată de «unirea (sau unitatea tuturor)» (ἑνότης τῶν πάντων), pentru care ne rugăm la sfârșitul aliniatului al treilea din ectenia mare. Această unire sau unitate sufletească nu se poate realiza decât prin înlăturarea pricinilor de neînțelegeri, de conflicte și de războaie dintre oameni, popoare și state, printr'o dorință sinceră și de adâncă înțelegere, de cunoaștere și prefulre reciprocă, de cooperare între indivizi și state, sau grupe de state.

În pictura bisericească, idealul creștin al păcii universale și integrale este zugrăvit adesea, sub forma mult-visatului paradis din viziunea Proorocului Isaia (XI, 1-9), în care oamenii «preface-vor săbiile în fiare de

pluguri și lăncile în seceri, pentru că nici un neam nu va mai ridica sabia împotriva altuia și nu-și vor mai face războaie» (Isaia II, 4).

Pentru a ilustra stăruința și frecvența rugăciunii pentru pace în preocupările și în practica de cult a Bisericii noastre, mai cităm un singur exemplu caracteristic și anume ectenia numită a cererilor, care figurează atât în rânduiala Liturghiei, cât și în alte slujbe, și în care rugăciunea pentru pace se repetă nu mai puțin de cinci ori, în cinci aliniate deosebite și sub forme sau nuanțe variate:

— «Ziua toată, desăvârșită, sfântă, cu pace și fără de păcate, la Domnul să cerem!».

— «**Inger de pace** (ἄγγελον εἰρήνης)... la Domnul să cerem!».

— «Cele bune și de folos sufletelor noastre și **pace lumii**, la Domnul să cerem!».

— «Cealaltă vreme a vieții noastre în **pace**... să o petrecem!...».

— «Sfârșit creștinesc vieții noastre... **cu pace**... la Domnul să cerem!» (Liturghier, ed. cit., pp. 35, 68, 125, 139-140).

În sfârșit, în rugăciunea numită a amvonului, pe care preotul o citește în mijlocul bisericii, la sfârșitul Liturghiei, el se roagă, între altele, lui Dumnezeu: «**Pace lumii Tale dăruiește**, Bisericii Tale, preoților, conducătorilor și la tot poporul Tău...» (ibidem, pp. 154, 206). Astfel, Biserica Ortodoxă își începe slujba ei de căpetenie — adică Sfânta Liturghie — cu rugăciunea pentru pacea a toată lumea, formulată în aliniatele ecteniei mari, pentru a o încheia tot cu rugăciunea pentru pacea universală, a întregii lumi, din rugăciunea amvonului. Ea poate fi deci numită, pe drept cuvânt, o Biserică a păcii. Și dacă slujitorii ei luptă astăzi, în frunte cu Patriarhul Bisericii noastre, alături de milioanele de oameni cinstiți din toată lumea, pentru apărarea păcii și pentru întărirea ei între oameni, popoare și state, — aceasta nu este deci o atitudine de circumstanță, ci constituie împlinirea unei sfinte năzuințe bimilenare a Bisericii creștine, înscrisă și consfințită în rânduielile noastre de cult, în care sfinții slujitori găsesc, cu prisosință, solide temeiuri și justificări ale acțiunii lor în slujba păcii și a înfrățirii între oameni și popoare.

Se înțelege că toate numeroasele și des repetatele îndemnuri și apeluri la dragoste, pace și bună înțelegere, de care textele liturgice ale cultului ortodox sunt pline, nu puteau rămâne fără nicio influență asupra sufletelor creștinilor ortodocși, care le ascultă de veacuri, la fiecare slujbă. Așa se explică de ce în Ortodoxie n'a fost posibilă o instituție atât de abominabilă, de teroare și represiune, ca faimoasa inchiziție catolică, de tristă pomenire, care a pus pe rug și a schingiuit atâția «eretici și schismatici», în numele lui Hristos. Creștinii ortodocși au suferit pentru credința lor nu numai din partea Turcilor păgâni, ci și din partea papilor și a regilor catolici, care au măcelărit pe Albigenzi, în Franța, au persecutat pe Husiți în Cehia și Boemia, pe protestanți în Franța și Germania, deslănțuind teribilele și îndelungatele războaie religioase din Apus și comitând ororile nopții de tristă amintire a Sf. Bartolomeu (23-24 August 1572), în care Hughenoții protestanți au fost măcelăriți în Franța catolică.

La noi au trăit în bună pace și cei de altă credință, care au găsit adesea aici adăpost și refugiu, când erau fugăriți din țările lor de origine. Așa s'a întâmplat, de ex., cu Husiții fugiți din Cehia și Boemia și veniți

în părțile Hușilor, după arderea pe rug a lui Huss. Când regele Ungariei și al Poloniei a cerut să-i alungăm, Alexandru cel Bun al Moldovei a răspuns că așa ceva nu stă în deprinderile noastre față de oaspeți. Nu este în gestul așa de nobil al acestui voevod român și ortodox, o expresie a bunătații și a omeniei specific creștine, picurată în sufletul credincioșilor ortodocși, încetul cu încetul, în decurs de veacuri, prin mijlocirea formelor de cult, pline de stăruitoare îndemnuri și apeluri la dragoste, la pace și bună înțelegere între oameni?

*

Pe scurt, deci, cu toate că formele cultului divin sunt în primul rând instrumente de sfințire a credincioșilor și de slăvire a lui Dumnezeu, totuși, în mod indirect ele sunt și excelente mijloace de învățătură și edificare a credincioșilor, adică de răspândire a credinței ortodoxe și de promovare a principiilor moralei evanghelice, din care cele dintâi sunt: dragoste, pacea și buna înțelegere între oameni și popoare.

Iată de ce în activitatea noastră de apărare, de întărire a Ortodoxiei, a dreptei credințe și de promovare a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni și popoare, trebuie să nu uităm un mijloc clasic, de care Biserica noastră s'a servit todeauna și pe care ni-l pune și azi la îndemână pentru aceasta: cultul ortodox. Pentru a reface unitatea turmei ortodoxe și pentru a o feri de influența dăunătoare a ademenirilor ațățătorilor la ură și război, ea trebuie strânsă din nou în jurul bisericii și al sfintelor altare, de unde a iradiat în trecut toată puterea de înrăurire a Ortodoxiei asupra credincioșilor ei. Cultul divin trebuie să fie pivotul și centrul preocupărilor și al activității noastre pastorale.

Adevăratul creștin ortodox privește frecventarea și îndeplinirea formelor de cult nu numai ca o elementară și primordială datorie religioasă, ci și ca primul semn sau ca dovada de căpătenie a apartenenței sale la Ortodoxie. Ațasamentul credincioșilor noștri față de ceremoniile sacre ale Bisericii constituie cel mai bun păzitor al dreptei credințe și cea mai sigură pavază împotriva propagandei religioase neortodoxe.

Să urmărim deci și să ne străduim a realiza o cât mai largă și cât mai activă participare a credincioșilor noștri la serviciile divine, folosind pentru aceasta îndeosebi metoda cântării obștești în biserică. Acesta e cel mai sigur mijloc de a-i ține pe păstoriții noștri strâns uniți în jurul bisericii și al slujitorilor ei și de a-i feri de mrejele propagandei celor de altă credință sau de șoaptele și zăzaniile dușmanilor păcii. Căci credinciosul care cântă în biserică, la cot cu ceilalți frați de credință, «Mare este puterea crucii Tale, Doamne...», nu va accepta vreodată nici credințele greșite ale sectarilor despre Crucea Domnului și nici atitudinea lor lipsită de respect și evlavie față de acest instrument și simbol sacru al Patimilor Domnului, sfințit cu sângele Său dumnezeiesc. Cine îngenunchiază în fața icoanei Preacuratei, cine aleargă la ajutorul și mijlocirea Sfinților, căreia

pietatea ortodoxă i-a dat expresie mai ales prin slujba Acatistelor, sau cine laudă pe Sfinți cântând, la unison cu ceilalți, «Ce vă vom numi pe voi, Sfinților?», acela nu mai are nevoie de vreo catehizare specială în doctrina ortodoxă despre meritele și cinstirea Sfinților, spre a fi pus la adăpost de influența erorilor protestante și neoprotestante, în această privință. Iar cei ce se roagă, împreună cu frații lui de credință, în fiecare sărbătoare, «pentru pacea a toată lumea...», așa cum ne îndeamnă Biserica, nu vor fi niciodată atrași în lagărul semănătorilor de ură și de vrajbă între oameni și popoare, — ațâțătorii la război —, ci vor rămâne totdeauna partizani și luptători, convinși și sinceri, ai dragostei și ai păcii...

MIRUITUL

1. **Poziția problemei.** — Între practicile bisericești umbrite de oarecare obscuritate, este și «miruitul», adică ungerea frunții credincioșilor de către preot, cu untdelemn din candelă dela proscinitar, odată cu împărțirea anafurei la sfârșitul Liturghiei. Care este originea, care este temeiul și semnificația acestui obicei, practicat felurit atât în parohii cât și în diversele Biserici Ortodoxe Naționale, iar în altele aproape necunoscut?

Afară de indicația dată în «Învățătura» dela finele rânduelii Vecerniei, pentru miruirea credincioșilor cu untdelemn binecuvântat la Litie, Liturghierele noastre, cu excepția ediției de București din anul 1937, ca și manualele de Liturgică nu cuprind nicio mențiune despre «miruit» în legătură cu împărțirea anafurei. Manualele de tipic, când nu păstrează tăcere completă în această privință ¹⁾, fac numai mențiuni sumare, care nu au decât valoarea unor consemnări de practici locale. Astfel, în unele Biserici naționale, ocaziunile pentru miruit sunt mai numeroase, iar în altele mai puține, momentele din cursul slujbei, destinate acestei practici, fiind de asemenea diferite. Așa, de exemplu, în Biserica Ortodoxă Română, deși credincioșii sunt miruiți după încheierea Liturghiei, odată cu împărțirea anafurei, totuși practica nu este pretutindeni absolut uniformă; astfel, în parohiile din mitropolia Ungro-Vlahiei și în cele mai multe din Mitropolia Moldovei și Sucevei, precum și într'un număr restrâns de parohii din Mitropolia Banatului, miruitul se face în toate Duminicile și sărbătorile din cursul anului precum și după serviciul de seară cu Litie ²⁾, pe când în Eparhiile de peste munți el se practică numai în unele parohii și chiar în acestea rar și anume la sărbătorile mari ca, de altfel, și în unele parohii din Moldova de Sus. În cea mai mare parte dintre parohiile ortodoxe din Banatul românesc și sârbesc, ca și în Biserica Ortodoxă din U.R.S.S., miruitul este limitat numai la praznicile domnești și la sărbătorile sfinților însemnați, cu particularitatea că în această din urmă Biserică națională, ca și în unele parohii bănățene, se miruește în cursul Utreniei, iar nu după Liturghie. Împărțirea anafurei nu este unită deci cu miruirea.

Aceste două variante ale miruitului se găsesc combinate în practica Bisericii Ortodoxe Bulgare, unde, după obiceiul cel mai vechiu și cel mai răspândit în același timp, se miruește în toate Duminicile, precum și la praznicile în cinstea Mântuitorului și a Sfintei Fecioare, la hramuri și sărbătorile sfinților cu polieleu în slujbă, însă în timpul Utreniei. Totuși,

1. Ca, de exemplu, *Tipic bisericesc* de Dr. Victor Bojor și Ștefan Roșianu, Blaj, 1931.

2. Cf. Pr. Gavriil Teleaga, *Tipicul cu note ritualistice* (curs litografiat), 1901, p. 413; Arhimandritul Fotie Balamace, *Explicațiuni la practica liturgică* (curs litografiat), Buc., 1913, p. 183; Iconom Dimitrie Lungulescu, *Manual de practica liturgică*, Buc., 1926, pp. 76-77; Episcopul Gherontie Nicolau, *Îndrumătorul liturgic*, Buc., 1939, p. 200.

în unele părți din Bulgaria ca, de exemplu, în regiunea muntoasă a eparhiei Velico Târnovo, se miruește, de regulă, numai în zilele postului mare ³⁾).

La unele din mănăstirile noastre ⁴⁾, precum și în parohiile din Biserica Ortodoxă Greacă și din alte Biserici Ortodoxe orientale ca, de ex., în patriarhatul Antiohiei, miruitul este însă complet neuzitat sau, cel mult, credincioșii sunt unși în Joia Patimilor cu untdelemnul binecuvântat la Maslul ce se oficiază după Liturghia din această zi. Precum se vede, cele două extreme sunt reprezentate de o parte prin practica din mitropolia Ungro-Vlahiei și din cea a Moldovei și Sucevei, precum și din câteva parohii din Banat, unde se miruește după serviciul divin din orice zi a anului bisericesc, iar de cealaltă parte prin Biserica Ortodoxă Greacă și altele din Orientul apropiat, care nu practică nicidecum miruitul.

În această lipsă de uniformitate, poate fi deci de mirare că s'au putut ivi nedumeriri cu privire la chestiunea miruitului și că ele au putut îmbrăca din când în când anumite forme de exprimare ⁵⁾? Printre acestea, un interes deosebit, mai ales prin poziția persoanelor angajate în cauză, îl reprezintă obiecțiunea formulată după încheierea slujbei din Duminica dela 11 Ianuarie 1747, de domnitorul Munteniei Constantin Mavrocordat față de Mitropolitul Neofit al Ungro-Vlahiei, anume că «nu se vede scris nici în **Tipic**, nici în **Minologhiile Bisericii**, ca **preoții să ungă pe creștini cu untdelemn din candela ce arde înaintea sfintei icoane a sfântului, care se serbează**».

Pusă astfel, chestiunea a dat de lucru Mitropolitului, care a fost nevoit să caute să se informeze, cercetând «despre această cu stăruință, pentru ca apoi să fie în măsură să redacteze a treia zi un răspuns, pe care l-a trimis domnitorului. Copia originalului grec a fost înregistrată în condica de casă a sa, sub titlul: «**Apologia, ce am făcut către Constantin Voevod, întrebați fiind despre untdelemnul, cu care preoții ung frunțile creștinilor și pe care îl iau din candela, ce arde la icoana sau a lui Hristos, sau a Maicii Domnului, sau a vreunui din sfinți**». Traducerea din limba greacă în cea română a textului acestei apologii a fost făcută și publicată în revista «Biserica Ortodoxă Română», an. XIV (1890-1891), Nr. 8, pag. 654-656, de Episcopul Ghenadie (Enăceanu) al Râmnicului, în proprietatea căruia ajunsesse acea condică.

Cuprinsul răspunsului ne obligă să recunoaștem că Mitropolitul a reușit să se achite destul de onorabil, în această împrejurare. Pentru a dovedi că «acest obicei este foarte vechiu, cuvințios și comun la toată Biserica», Neofit mărturisește că se servește de niște fișe ale sale, cum

3. Informațiunile privitoare la practica miruitului în Biserica Ortodoxă Bulgară ne-au fost procurate de I. P. S. Mitropolit Nicodim al Slivenului (Bulgaria), iar cele în legătură cu practica bănațeană ne-au fost înlesnite de I.P.S. Mitropolit Vasile al Banatului, care a binevoit să aprobe o anchetă asupra acestei chestiuni printre cucernicii preoți din Arhiepiscopie. Ne îndeplinim o datorie, exprimând aici II. PP. SS. Lor respectuoasele noastre mulțumiri.

4. Cf. Icon. D. Lungulescu, *op. cit.*, p. 77.

5. Astfel, în Biserica bănațeană, miruitul la Liturghie a fost criticat prin presă (a se vedea «Progresul» din Oravița, anii 1908-1914), fiind calificat ca «abuz izvorât din interese personale (referatul din 5 Iulie 1952, al Pr. P. Bizerea către Mitropolia din Timișoara)». Menționez că în unele Eparhii din Banat se miruește atât în cursul Utreniei, cât și la Liturghie, în general când se cântă irmosul ori priceasna, sau la finele oficiului, ca în parohiile de dincoace de munți.

am spune noi astăzi: «Am aflat oarecare însemnări ale mele», zice el, «pe care le-am notat, citind Euhologhiul cel mare greco-latin, care este tipărit la Veneția în anul 1730». Acesta nu este altceva decât ediția a doua a importanteii colecții liturgice, întocmită de dominicanul Iacob Goar, sub titlul Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum...».

În primul rând, pentru a exclude ideea că miruitul ar fi o practică arbitrară, un abuz sau o inovație locală, Mitropolitul transcrie textual pasagiul grec dela pag. 8, în care este prescrisă regula miruitului ⁶⁾. «Dacă este sărbătoare împărătească sau pomenirea unui sfânt mare, se dă și sfântul untdelemn astfel. Strângându-se toți în apropierea icoanei cea pentru închinare și cântându-se, diaconul cădește împrejur, începând dela protos, după ce mai întâi a tămâiat icoana Sfântului. Iar preotul stând alături de icoană și ținând miruitorul, unge în frunte pe cei care se apropie și îi binecuvintează». De fapt, acest ceremonial face parte din Constituția sau Rânduiala întocmită de Patriarhul Filotei al Constantinopolului (veac. XIV), pentru slujba preotului cu diacon, la Vecernie, Utrenie, etc., înregistrată de Goar în colecția sa, așa cum de altfel se găsește înscrisă și în edițiile de Veneția ale Evhologhiului uzual ⁷⁾.

Negreșit, Mitropolitul se putea considera achitat prin această citațiune, care rezolva pe deplin problema sub aspectul pe care îl luase în obiecțiunea domnitorului. **Miruitul se găsea adică autorizat de o regulă de Tipic**, înscrisă în rânduiala slujbei bisericești, valabilă în toate Bisericele, care erau în legătură cu patriarhia din Constantinopol și cu muntele Athos ⁸⁾. Este totuși necesar pentru scopul urmărit în studiul de față, să semnalăm ca un amănunt de reținut neapărat, că momentul pentru ceremonia miruitului este fixat de Constituția lui Filotei, după apolisul Utreniei, iar nu la finele Liturghiei.

Pentru a înlătura orice suspiciune, Neofit crede că este necesar să facă uz și de argumentul istoric, ale cărui date i le furniza aceeași colecție liturgică a lui Goar. În acest scop, apologia lui Neofit traduce cu neînsemnate omisiuni, în limba greacă curentă, textul latin al notei nr. 71 (Διδορυ το ἕγιον ἔλαιον, Se dă sf. untdelemn) din paragraful dela pagina 27, intitulat «Insemnări cu privire la rânduiala sfintei slujbe» (In ordinem sacri ministerii notae) ⁹⁾. Prin faptele relatate în acest loc, Goar ține să demonstreze că diferitele forme de ungere cu untdelemn reprezintă o practică familiară întregii lumi creștine, atât din Apus, cât și din Răsărit, sau, cum am văzut că se exprimă Neofit cu propriile sale cuvinte, că «acest obicei este foarte vechiu... și comun întregii Biserici». Urmărind aceste date după ediția întâia a colecției liturgice amintite, noi le vom recapitula în măsura în care le vom aprecia ca utile, prezentarea și sistematizarea lor având a fi subordonată planului urmărit în studiul de față. Le vom combina în același timp cu explicațiile înscrise în alte pa-

6. În ediția I tipărită la Paris în anul 1647, la pagina 10.

7. Ca, de exemplu, în Εὐχολόγιον τὸ μέγα, Veneția, 1811, p. 15, și în ediția din anul 1862, p. 12, căci în Biserica Greacă, toate unitățile serviciului divin (Vecernia, Utrenia și cele trei formulare ale Liturghiei) împreună cu rânduiala lor, au continuat să facă parte și din cuprinsul Evhologhiului.

8. Se știe că Diataxa sau Constituția lui Filotei a fost alcătuită în vremea când el era egumen al Lavrei Sf. Atanasie din Muntele Athos.

9. La pagina 34, în ediția I a Evhologhiului lui Goar.

ragrafe din lucrarea lui Goar¹⁰), neutilizate de apologia lui Neofit și le vom amplifica cu numeroase considerații personale, cu amănunte din sursele de informație dela baza acelei colecții, controlate în originalele lor, precum și cu date sau mențiuni din alte lucrări în vreun fel de atingere cu acest subiect.

O notă pusă de Neofit însuși, dedesuptul apologiei menționate, trimite și la pagina 526 din Istoria Patriarhilor Ierusalimului (tipărită în limba greacă la București, în anul 1715), unde autorul ei, Patriarhul Dositei, luând motiv dela scrisoarea îndreptată de Grigore către Leontie, primul consul al Romei celei noi, face câteva considerații în legătură cu categoriile untdelemnului din uzul pietății creștine și în deosebi cu «minunile untdelemnului cel din candelile sfinților». S'ar părea că, în timpul scurt, de care a dispus pentru întocmirea apologiei sale, Neofit nu a avut la îndemână această din urmă informație și, ca atare, indicația din notă a fost înscrisă ulterior trimiterii răspunsului său către domnitor. Altfel, nu s'ar putea explica de ce el nu face uz de textul sau de datele din Istoria Patriarhilor de Ierusalim, ci se mărginește la simpla trimitere din notă, la locul unde se mai «vorbește despre untdelemnul luat din candelile Sfinților». Nu este exclus totuși ca el să fi considerat inutilă reproducerea în parte sau în total a scurtului capitol din lucrarea Patriarhului Dositei, pentru simplul motiv că singurile rânduri, ce puteau fi citate sau folosite direct în cauză, reprezintă locuri comune cu explicațiunile din paragraful latin al colecției lui Goar.

Datele folosite în apologia lui Neofit provin, deci, exclusiv din Evloghiul lui Iacob Goar, totul reducându-se de fapt la o reproducere a textelor utile cauzei. Este citată astfel, în primul rând datina locală observată în Apus de călugării dominicani prin grija cărora untdelemnul din candela dela icoana considerată ca făcătoare de minuni a Sf. Dominic, ce se află în satul Sorian, este trimis și distribuit până în regiuni foarte depărtate, pentru dobândirea sănătății și arătarea puterii dumnezeiești. Goar adaugă că la ortodocși, deosebirea o formează numai faptul că credincioșii sunt miruiți de însăși mâna preotului, dar tot cu untdelemn obișnuit, adică nesfințit sau nebinecuvântat prin vreo rugăciune specială, ci particularizat prin simpla împrejurare că arde în candela dela icoana de pe proschinar sau tetrapodul așezat între cele două strane din naos. Prin însuși acest fapt el este socotit sfințit și capătă caracterul și numele de «sfânt untdelemn» sau untdelemn sfânt ori sfințit. Goar subliniază că nici aci nu lipsesc cazurile, în care se manifestă efectul binefăcător al unei astfel de ungeri.

2. Dela ungerile practicate de Apostoli și de harismatici, la untdelemnul din candelile dela icoane. — Intrebuințarea untdelemnului împărtășit în vreun fel oarecare de sfințire sau binecuvântare, în vederea vindecării bolnavilor, nu este de altfel un lucru neobișnuit; ea poate fi privită ca o instituție a Mântuitorului însuși, când a trimis prin sate pe cei 12 Apostoli, doi câte doi, «care mulți bolnavi ungeau cu untdelemn și-i vindecau» (Marcu VI, 7, 13). Se înțelege că o astfel de miruire în numele lui Iisus reprezenta o instituție sau un mijloc exclusiv pentru vindecarea

10. În deosebi *In officium supplicationis faciendae pro infirmis a spiritibus immundis et infestantibus iactatis*. Goar, op. cit., ed. I, p. 728.

suferințelor, iar nu pentru iertarea păcatelor și împărtășirea harului nevăzut; ca atare, precum remarca Baronius (63, num. 13), ea putea să fie aplicată de orice creștin¹¹) și oricărei persoane, fără deosebire de credință, adică creștinilor ca și necreștinilor. Lucrul acesta se vede ilustrat prin cazul citat de Tertulian în epistola deschisă, îndreptată către guvernatorul persecutor Scapula. Anume, Severus, tatăl lui Antonin, l-a invitat și l-a ținut la palatul său până la sfârșitul vieții, pe un oarecare creștin, Proclu, supranumit și Torpacion, procurator al Euhodeei, drept recunoștință pentru faptul că îl vindecase prin ungere cu untdelemn¹²). Același procedeu pentru vindecarea bolnavilor era practicat în veacul al patrulea și al cincilea, de unii din anahoreții Egiptului, Siriei și Palestinei, ca: Ammum, Sim'ion Stilitul, Afraat, Veniamin, Ilarion, cuviosul Sava, avva Iacob și alții, pomeniți în scrierile aghiografice, de Rufin¹³) și de Sozomen¹⁴).

Numirea de «sfântul untdelemn» (τὸ ἄγιον ἔλαιον) s'a dat în cursul vremii nu numai untdelemnului propriu zis, întrebunțat la miruit, ci s'a extins și la alte obiecte, în deosebi flori, care au venit în contact cu icoanele ori moaștele sfinților; creștinii au luat încă d'n vechime obiceiul de a se «mirui» sau a-și atinge cu ele mai ales ochii, punându-și mare nădejde în puterea acelora, pentru sănătatea lor, ca unele care au primit o însușire specială din contactul cu persoanele sfinte reprezentate pe icoane sau prin moaște. Aceasta era o practică proprie nu numai creștinilor orientali, cum afirmă Goar, ci și celor apuseni. Astfel, Fericitul Augustin, enumerând o serie de cazuri de tămăduiri extraordinare, prin rugăciuni, prin ungere cu untdelemn, etc., menționează printre acestea cazul unei femei lipsite de vedere, care s'a vindecat atingând de ochi florile, cu care venise și fuseseră puse câteva clipe peste moaștele întru tot laudatului martir Ștefan, aduse la Aquae Tibilitanae (în Num'dia, azi Algeria) de Episcopul Proiectus¹⁵). În aceeași categorie intră și așa numitele «brandea», practicate la Apuseni, adică fâșii de pânză ori stofă sau panglici, ce se lăsau în jos, până la mormântul din cripta martirilor, fiind păstrate apoi ca relicve¹⁶). Despre astfel de brandea, în legătură cu mormintele Sf. Apostoli Petru și Pavel, face mențiune Ioan Diaconul, biograful Sf. Grigore cel Mare¹⁷).

Precedentele și deci temeiul acestor practici se găsesc în Sfintele Evanghelii, care au înregistrat, de pildă, vindecarea femeii ce s'a atins

11. Cf. și Macarie, *Dogmatica*, partea III-a, trad. rom. de Arhimandritul Gherasim Timuș, Buc., 1885, p. 600.

12. Tertulian, *Ad Scapulam*, cap. IV. P. L., t. I, col. 781-782.

13. Rufin, *Historia ecclesiastica*, cartea II-a, cap. IV, P. L., t. XXI, col. 511-512.

14. Sozomen, *Istoria bisericească*, cartea II-a, cap. XIV și XXIII; cartea VI-a, cap. XXVIII și XXIX, etc., P. G., t. LXVII. Cf. și Dositei, *Istoria Patriarhilor Ierusalimului*, cartea IV-a, paragr. 8, p. 526.

15. Fericitul Augustin, *De civitate Dei*, cartea XXII-a, cap. VIII, 8 și 10. P. L., t. XLI, col. 765 și 766.

16. În epoca merovingiană s'a introdus o formă nouă în arhitectura apuseană, prin așa numitul «confession», adică o criptă sub altar, în care se așeza sarcofagul sau mormântul cu moaștele sfântului-hram. În pardoseala altarului se practicau deschizături prevăzute cu grătare, prin care se lăsau în jos, până la mormântul Martirului, acele brandea sau fâșii.

17. Ioan Diaconul, *Viața Sf. Grigore cel Mare*, cartea II-a, cap. XLII. P. L., t. LXXV, col. 103-104; cartea III-a, cap. LVI, LVII, *ibidem*, col. 166 și 167.

de poala hainei Mântuitorului (Matei IX, 21; Marcu, V, 27; Luca, VIII, 44), precum și în Faptele Apostolilor (XIX, 12), unde se consemnează că la Efes «Dumnezeu făcea minuni neobișnuite prin mâinile lui Pavel, încât și pe bolnavi se puneau mährămi și ștergere, pe care le atinseseră de trupul lui și boalele încetau, iar duhurile rele ieșeau dintr'înșii». Folosirea de obiecte sau de forme sensibile corespunde, de altfel, constituției psiho-fizice a credincioșilor și deci unei trebuințe organice a psihologiei religioase, pentru sprijinirea credinței și pentru a încerca senzația certitudinii și realității metafizice, spre care aspiră și speră adeptii oricărei credințe. De aceea, Mântuitorul face tină cu scuipat, unge ochii orbului din naștere și-l trimite să se spele cu apă din lacul Siloamului (Ioan, IX, 6, 7). Pentru omul religios, astfel de mijloace sunt, cum zicea cineva, ceea ce sunt liniile grosiere pentru geometru, care nu se dispensează de ele, ca și cum i-ar fi necesare ca să-i dispună corpul spre întovășirea atențiunii intelectuale¹⁸). De aceea, tot ceea ce vine nu numai în atingere directă cu sfinții, ca în cazurile citate, ci orice se găsește într'un raport chiar indirect cu ei, cum se prezintă poziția untdelemnului ce arde în candelile dela icoanele lor, sunt interpretate de credincioși ca mijloace de sprijin și de perceperea binefacerilor, pe care ei au credința că Dumnezeu le împarte prin intermediul aleșilor Lui. Așa se explică faptul că ungerea cu untdelemn din candelile martirilor și ale sfinților, care s'au bucurat în viață de darul minun'lor și în deosebi al tămăduirilor, ori înaintea cinstitei și de viață dătătoare Crucii a Domnului, a ajuns în cursul evului mediu o practică sau un rit curent pentru împărtășirea de binecuvântare, dar mai cu seamă pentru dobândirea și păstrarea sănătății¹⁹). Din aceste deprinderi derivă «miru'țul» sau, cum zicea Dositei al Ierusalimului, «sfântul untdelemn, cu care ne ungem la sărbători din candelă aprinsă înaintea icoanei»²⁰). Așa dar, «fie pentru ca să dobândească sănătate sau să și-o păstreze, fie pentru ca să capete binecuvântare, ortodocșii», precum constata Goar, «se ung cu un asfel de untdelemn dela icoana sfântului, care se serbează, și prin rugăciunile ce le stau în putință, stăruiesc să obțină cu solirile acestuia, milă dela Dumnezeu, al cărei simbol este untdelemnul»²¹).

Mai lămurit, miru'țul își urcă originea la practica taumaturgilor în general și în special a acelei categorii dintre vechii harismatici, care erau înzestrați cu darul anumit al tămăduirilor (I Corint. XII, 9). Deși numărul acestora se vede rărindu-se pe măsură ce ne depărtăm de veacul apostolic, totuși existența și activitatea lor sunt confirmate încă, precum am văzut, mai ales în persoana unora dintre monahii deșerturilor. Bărbați transfigurați de credință și împodobiți cu o viață duhovnicească îmbunătățită, ei împărteau vindecări, sub semnul ungerii cu untdelemn. Acestea nu puteau fi efectul însușirilor naturale ale untdelemnului, care, fără îndoială, nu posedă o eficacitate universală, valabilă adică pentru orice boală, ci se săvârșeau prin puterea harului lui Dumnezeu, lucrător prin Sfinți²²),

18. Alain, *Propos sur le christianisme*, p. 15.

19. Cf. și J. Pargoire, *L'Eglise byzantine de 527 à 847*, p. 110.

20. Dositei al Ierusalimului, *Istoria Patriarhilor de Ierusalim*, p. 526.

21. Iacob Goar, *Εὐχολόγιον*, Paris, 1647, p. 35.

22. Harismul acesta acordat Sfinților este considerat ca unul dintre efectele Tainei Mirungerii. «În vicmurile de mai înainte», zicea Nicolae Cabasila, «această

și totdeodată prin conlucrarea credinței, de care erau însuflețiți atât cei care ungeau cât și cei care se vindecau. Precum remarcă un teolog contemporan, «Dumnezeu încredințează Sfinților, tot așa ca și îngerilor, puterea de a îndeplini voia Sa, printr'un ajutor activ, deși nevăzut, acordat oamenilor... Sfinții sunt mâinile lui Dumnezeu, prin care El săvârșește operele Sale. De aceea, lor le este dat să facă fapte de caritate chiar după moartea lor, desigur nu ca acte necesare mântuirii lor personale, care deja a fost atinsă, ci pentru a sprijini pe frații lor în calea mântuirii»²³). Negreșit, așa precum sublinia Nicolae Cabasila, «nu există absolut nicio binefacere care a fost acordată oamenilor împăcați cu Dumnezeu, fără ca ea să fie dată prin Acela care este așezat Mijlocitor între Dumnezeu și oameni»²⁴). Acest adevăr nu este contrazis însă de credința despre oficiul sfinților; dimpotrivă, se completează teologul menționat, ei «ne ajută... în raporturile noastre cu Hristos... Sfinții sunt astfel mijlocitorii și protectorii noștri față de El în ceruri și, ca atare, membri vii și activi ai Bisericii militante»²⁵). În acest sens remarcă Sf. Ioan Damaschin în Dogmatica sa, că «prin sfinți, demonii sunt izgoniți, boalele sunt alungate, neputincioșii se tămăduiesc, orbii văd, leproșii se curăță, ispitele și necazurile se risipesc și toată darea cea bună dela Părintele luminilor (Iacob, I, 17) se pogoară, prin ei la cei ce se roagă cu credință neclintită»²⁶).

3. Miruitul bisericesc corolar al cultului de venerațiune. — La început, ungerea aceasta cu untdelemn în scop anume de vindecare, a fost un obicei practicat în împrejurări extraordinare, nu ca un rit sau un serviciu exclusiv bisericesc și de persoane, care numai întâmplător se puteau găsi în rândurile clericilor. Multe dintre acestea erau simpli monahi și câteodată chiar dintre credincioșii laici, cum a fost cazul celui Proclu, amintit mai înainte. Până în cele din urmă însă, această ungere practică în chip obișnuit de harismatici s'a transformat sau mai exact s'a restrâns în cadrul ritului curent al miruitului, împlinit numai de persoanele din cinul preoției. Evoluția situației nu este greu de reprezentat. După încheierea epocii harismaticilor în istoria creștină, credincioșii au recurs la sfârșirile lor, ca și la ale Sfinților în general, chiar după trecerea acestora din viața pământească, implorându-le ajutorul, prin rugăciunile făcute înaintea icoanelor respective. În fața credincioșilor, icoanele au căpătat prin sfințire, așa precum se exprima teologul ortodox contemporan citat mai înainte, harul de a însemna «un loc binecuvântat al prezenței sau al

Taină împărtășea celor botezați harismele vindecărilor, proorociei, grăirii în limbi și altele de acest fel, care arătau tuturor oamenilor puterea cea mai presus de fire a lui Hristos; căci era nevoie de acestea, atunci când creștinismul se întemeia și credința era încă în curs de întărire. Însă astfel de harisme (prin Taina Mirungerii) au primit unii, atât în vremea noastră, cât și ceva mai înainte și au prezis viitorul, au izgonit demonii, au alungat boalele prin rugăciuni, nu numai pe când trăiau, dar încă și mormintele lor au avut aceeași putere, lucrarea Sfântului Duh fiind nedespărțită de cei fideiți (Sfinți) chiar după moarte». Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, P.G., t. CL, col. 573 B; vezi și col 576D-577 A.

23. S. Bulgakoff, *L'Orthodoxie*, Paris, 1932, p. 170.

24. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, P.G., t. CL, col. 577 B.

25. S. Bulgakoff, *op. cit.*, p. 168.

26. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica (Expunere exactă a credinței ortodoxe)*, cartea IV-a, cap. XV, P.G., t. XCIV, col. 1165 B.

aparitiei Domnului în forma Lui imaginată sau figurată» sau «indicarea puterii și acțiunii Sale»²⁷⁾ și, respectiv, a Sfintei Fecioare, a Sfinților și a tuturor celor reprezentați pe ele, cum este, de exemplu, cazul icoanelor. Era natural, deci, ca untdelemnul ce arde în candelile dela aceste icoane, să fie pus de spiritul credincioșilor în raport cu însăși persoana sfântului, prin care se solicită ajutor dela Dumnezeu. Ungerea o face însă acum preotul, în locul și în numele acestor sfinți, ei înșiși membri ai trupului tainic al lui Hristos, adică ai comunității creștine și anume din categoria Bisericii triumfătoare²⁸⁾.

Caracterul de rit al acestei ungeri, am putea spune că s'a inaugurat ca o consecință a cultului pentru venerațiunea martirilor și a sfinților, a icoanelor și a relicvelor lor, deci foarte de timpuriu. Administrată de acum înainte în biserică, în legătură cu cultul și, deci, de membrii clerului, ungera cu untdelemn din candelile dela icoane deveni un rit bisericesc, adică oficial. Mai departe, miruitul bisericesc continuă să coexiste o vreme cu cel practicat acum numai întâmplător de harismaticii deșerturilor; în chip obișnuit însă, el era privit ca un atribut al preoției. O astfel de situație o presupune una din omiliile Sf. Ioan Gură-de-Aur, care enumără și miruirea cu untdelemn printre lucrurile de preț, pe care le găsește creștinul, intrând în biserică: «Atâția știu că cei ce se ung cu credință și la vremea cuvenită, s'au vindecat de boale»²⁹⁾. Dositei al Ierusalimului citează în această privință pe Teodoret (de sigur, Episcopul Cirului, sec. V), care «povestește că avva Iacob multe suferințe și boale a vindecat cu untdelemn din candelile aprinse înaintea sfințelor icoane ale martirilor (de unde se cheamă și untdelemnul martirilor)»³⁰⁾. În veacul Sfântului Ioan Damaschin, miruitul bisericesc se practica, am putea spune, în aceeași formă ca și astăzi, precum ne lasă să înțelegem expresiunile, în care el îl ia ca termen de comparație, pentru a demonstra efectul dublu al rugăciunilor făcute de cei vii pentru cei repauzați: «Căci precum cel ce vrea să ungă pe un bolnav cu mir»³¹⁾, sau cu alt sfânt untdelemn, mai întâi acel ce unge se împărtășește de ungere (adică se unge

27. Vezi S. Bulgakoff, *op. cit.*, p. 195; același, *Dogma euharistică*, traducere din l. rusă de Pr. Parasciv Angelescu, pp. 94, 95.

28. Credința despre simpatia, solidaritatea și comuniunea cu Sfinții a fost vie și afirmată întotdeauna în viața bisericească, deși în Biserica Ortodoxă nu a venit prilejul pentru formularea ei expresă, sub forma unei dogme speciale. Ca unii care au făcut parte mai întâi din Biserica văzută sau luptătoare de pe pământ și împreună cu ea formează prin legătura aceluiași Duh, Biserica deplină a lui Hristos, membrii Bisericii triumfătoare se găsesc într'un raport reciproc cu credincioșii de pe pământ. Legătura aceasta se manifestă prin simpatia Sfinților față mai ales de cei în nevoi și suferințe, precum și prin rugăciunile unora pentru alții. Astfel, Biserica de pe pământ face pomenirea Sfinților chiar la săvârșirea jertfei euharistice și solicită ajutorul lor, iar ei, ca frați ai noștri și «prietenii ai lui Dumnezeu», se roagă împreună cu noi și se fac solii rugăciunilor noastre înaintea mării lui Dumnezeu.

Idéile exprimate aci despre comuniunea cu Sfinții se găsesc dezvoltate pe larg la P. Trembela, *Comuniunea Sfinților* (traducere din limba greacă de Pr. Dr. Olimp Căciulă, Cernica, 1940), precum și în *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, partea III-a, Răsp. la Intreb. LII.

29. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia XXXII, 6 la Matei*, P.G., t. LVII, col. 384.

30. Dositei al Ierusalimului, *op. și loc. cit.*

31. Probabil că se referă la untdelemn binecuvântat.

pe sine) și după aceea pe cel bolnav...»³²). Pe de altă parte, biografia lui Nil cel Tânăr³³), făcând amintire de vindecarea multor demoniaci, săvârșită prin ungere cu untdelemn de acest renumit ascet, atât printre monahi cât și printre laici, subliniază că niciodată el nici n'a binecuvântat, nici nu a uns personal pe bolnavi, ci rânduiuse ca aceștia să vină în biserică, unde un preot rostea peste dânsii rugăciuni și îi ungea cu untdelemn din candelă³⁴). Fără îndoială, o astfel de atitudine era inspirată de profunda smerenie a acestui cuvios bărbat, dar nu mai puțin și de conștiința că ungerea sau miruirea cu untdelemn constituia, ca și binecuvântarea, unul dintre atributele oficiale ale treptei preoțești. Textul din epistola sobornicească a Sfântului Apostol Iacob (V, 14-15) este cât se poate de elocvent în această privință. Pe de altă parte, «Rânduiele bisericesti» de mai târziu ne dau motive să credem că, în același timp, ungerea credincioșilor cu untdelemn era exercitată de preoți și pentru alte trebuințe și împrejurări decât cele pentru care era recomandată de Sf. Apostol Iacob în legătură cu Taina.

Urmând cursul pietății creștine în legătură cu cultul de adorațiune și de venerațiune, ungerea cu untdelemn, practică la primele ei începuturi de harismatici, în scopul restabilirii sănătății, iar de clerici și pentru orice altfel de ajutor necesar credincioșilor, ajunsese să se rezume în chip obișnuit la ritul bisericesc al miruitului; în chip logic, acesta fu altoit pe marginea oficiilor pentru proslăvirea manifestărilor Providenței divine și de venerare a sfinților, cum este prin excelență Utrenia. Potrivit Constituției Patriarhului Filotei, ceremonia miruitului a fost acceptată numai în legătură cu sărbătorile domnești, care, prin natura lor, comemorează evenimente însemnate ale opere divine din istoria mântuirii, precum și în legătură cu sărbătorile de pomenire ale sfinților mari, ceea ce ne dă dreptul să înțelegem în deosebi pe aceia care au avut darul minunilor și al vindecărilor. O variantă a miruitului o reprezintă și ceea ce se numește în limbajul bisericesc «miruri», care provin din untdelemnul ce arde în candelile dela anumite icoane (a Mântuitorului, a Sfintei Fecioare, a îngerilor și ale sfinților ca: Sf. Ierarh Nicolae al Mirelor, a Cuvioasei Parascheva, etc.) și se împart în regulă generală după rugăciunile pentru cereri speciale, comune ori particulare, așa cum sunt acatistele și paraclicele oficiate în fața icoanelor respective.

Negreșit, temeiul binefacerilor, ce se speră a fi transmise prin «miruit» și prin «miruri», este același ca și al harurilor speciale, acordate prin sfintele Taine, adică Jertfa Mântuitorului, care stă la baza între-

32. Sf. Ioan Damaschin, *Despre cei care au adormit în credință*. P. G., t. XCV, col. 264.

33. Serbat în calendarul apusean la 26 Septembrie. Deși născut dintr-o familie greacă la anul 1905, în orașelul Soriano (din Calabria), rămas sub jurisdicția Patriarhului din Constantinopol până la jumătatea veacului al XII-lea, viața spirituală a lui Nil s'a dezvoltat în mediul monastic grec de sub jurisdicția papei. El este considerat ca întemeietorul mănăstirii basilieni dela Grotta Ferrata, nu departe de Roma. Moare la anul 1005. Vezi Paul Guérin, *Les petits Bollandistes, vies des saints*, ed. VII, t. XI, Paris, 1880, pp. 423-426.

34. *Vita S. Nili Abbatis*, cap. VIII, 58, 59. In *Acta Sanctorum Septembris*, t. VII, pp. 294-295.

gului cult al Bisericii și a riturilor ei³⁵). Miruitul ca și mirurile nu reprezintă însă un mijloc sau «un instrument, care lucrează cu necesitate prin har» sau ex opere operato, ca să întrebuițăm o expresiune a teologiei apusene acceptată și în cea răsăriteană; «nu se dă adică cu necesitate harul» supranatural al vindecării spirituale sau de boalele morale, iar uneori și de cele fizice, însoțit de iertarea păcatelor, ca, de exemplu, prin ungerea cu untdelemn binecuvântat în Taina Sf. Maslu³⁶). De asemenea, nu se comunică harul dumnezeesc, care lucrează cu necesitate pentru întărirea și sporirea în viața spirituală³⁷), ca în Taina ungerii cu Sfântul și Marele Mir³⁸). Miruitul împărtășește în general binecuvântare și alte binefaceri, corespunzător măsurii în care cererile și intențiile credincioșilor sunt susținute de credință și de vrednicie personală.

Proprietățile naturale ale untdelemnului îl fac foarte propriu ca simbol al ideilor din binefacerile, pe care Biserica le mijlocește și credincioșii speră să le obțină prin ierurgiile, în care untdelemnul are o întrebuițare liturgică. El apare astfel în textele biblice și în rugăciunile pentru binecuvântarea lui ca, de exemplu, în cele din rânduiala Tainei Botezului și a Tainei Sf. Maslu, atât ca instrument al harului cât și ca termen și simbol al ideilor de binecuvântare și de bucurie, de împăcare și de îndurare a lui Dumnezeu, de acordarea de bunuri și daruri vremelnice, de înțelepciune și mai ales de vindecare, etc.³⁹). În definitiv, toate aceste sensuri sunt rezumate în observația Sfântului Ioan Gură-de-Aur, că «Untdelemnul este considerat ca simbol al milostivirii (iubirii de oameni a) lui Dumnezeu»⁴⁰). Ceea ce cer și speră să dobândească credincioșii, sub semnul «miruitului» și al «mirului», este una sau alta din formele și manifestările acestei milostiviri, dar, precum am spus, mai cu seamă în legătură cu starea sănătății.

Sub forma binecuvântată din cele două Taine menționate, el este desemnat în terminologia obișnuită mai ales în Apus, ca «untdelemnul catehumenilor» și «al bolnavilor». Credința în acțiunea binefăcătoare a

35. Cf. Hristu Andrușos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, traducere de Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 313.

36. Cf. idem, *ibidem*, p. 315, n. 1, și Macarie, *Teologia Dogmatică*, partea III-a, traducere de Arhim. Gherasim Timuș, p. 404.

37. Cf. idem, *ibidem*, p. 361, și Macarie, *op. cit.*, p. 446.

38. E timpul să observăm că termenii «miruit» (*miruire*) și «miruri» din limbajului nostru bisericesc sunt improprii pentru actul și obiectul desemnate prin el. Miruitul sau miruirea ar trebui să însemneze ungere cu Sf. Mir, ceea ce nu este exact, deoarece materia întrebuițată este exclusiv untdelemn (ἐλαίον) iar nu Sfântul și Marele Mir (τὸ ἅγιον μύρον), care se folosește în chip special în administrarea Tainei Mirungerii (τὸ μύρωμα dar mai ales ἡ μύρωσις, dela verbul μύρω-ω). Cu însemnarea cuvenită delă noi, echivalentă celei de ungere, termenul «miruire» a fost sugerat, de sigur, prin analogie cu forma externă a Tainei Mirungerii.

Cărțile de slujbă bisericească, așa cum se poate vedea la rânduiala Botezului și la cea a Sf. Maslu, folosesc în general expresia: (preotul «unge (ἁρτά) cu sf. untdelemn» sau simplu «cu untdelemn», și respectiv cu «Sf. Mir». Unele din ele fac uz și de forma pleonastică «miruește cu Sf. Mir», adică unge cu Sf. Mir. În cărțile liturgice grecești, operațiunea miruitului este desemnată prin expresia «Se dă sfântul untdelemn» (δίδεται τὸ ἅγιον ἐλαίον).

39. Textele biblice respective se găsesc indicate la Dr. V. Mitrofanovici și Dr. Tarnavski, *Liturgica...*, ed. 1909, p. 222, și la H. Leclercq, *Huile*, in *Diction. d'archéologie chrét. et de liturgie*, t. VI, p. 2, col. 2778.

40. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia IV, 4 la Filipeni*, P.G., t. LXXII, col. 210.

untdelemnului sfințit prin rugăciune se manifestă și prin folosirea lui extra-liturgică, ca în cazul celui binecuvântat la serviciul Litiei, despre care instrucțiunile din Liturghier învață că «poți să-l mănânci și în bucate». De asemenea, în rugăciunea pentru sfințirea untdelemnului, la Taina Botezului, se cere ca ungerea cu el să fie «ungere de nestrăciune, armă de dreptate, de înnoire a sufletului și a trupului, izgonire a toată lucrarea diavolească, spre înlăturarea tuturor răutăților», nu numai «pentru cei ce se ung cu credință», ci și pentru cei ce «vor gusta dintr'însul». Un astfel de uz se găsește de fapt pe linia tradițională a Bisericii primare, care obișnuia să binecuvinteze pentru folosință personală sau particulară, apă și untdelemn, precum se vede din următoarea rugăciune transmisă de Constituțiile apostolice, VIII, 29: «Doamne Sabaoth, Dumnezeuul puterilor,... Insuți sfințește și acum prin Hristos, apa și untdelemnul acesta pentru (robul sau roaba ta) și le dă lor putere pricinuitoare de sănătate, alungătoare de boale, izgonitoare de demoni, apărătoare de orice cursă»... O formulă aproape identică cuprinde și Testamentum Domini, cartea VII, 2. Versiunea siriacă a acestui document cuprinde în plus cererea ca apa și untdelemnul binecuvântat să capete și efectul «de păzirea caselor», ceea ce presupune că era obiceiul ca aceste materii să fie luate și păstrate în casele credincioșilor⁴¹). În același chip, rugăciunea V-a din Evhologhiul cunoscut sub numele lui Serapion de Thmuis din Egipt (începutul sec. al IV-lea) cheamă «numele Celui ce a pățimit, a fost răstignit și a înviat și șade de-a dreapta Celui nefăcut», peste untdelemnurile și apele aduse de credincioși, cerând să dea acestor materii «putere de vindecare, pentru ca, prin luarea spre băutură și prin ungere, să se depărteze toată fierbințeala (frigurile) și tot duhul necurat și toată boala, și împărtășirea de aceste lucruri de Tine făcute să se facă doctorie de tămăduire și de îndreptare...»⁴²). Precum reiese din numărul și locul de ordine al acestei rugăciuni în Evhologhiul lui Serapion, binecuvântarea apelor și untdelemnurilor se făcea către finele Liturghiei și anume după împărtășire și înainte de rugăciunea finală, ceea ce însemnează, precum am spus, că credincioșii le luau acasă, pentru uzul religios personal sau particular.

Untdelemnul, care servește pentru diferite forme de miruire sau ungere, nu este supus însă niciunei rugăciuni speciale de binecuvântare; caracterul de element sfințit și puterea supranaturală sau însușirea binefăcătoare îi sunt conferite, în concepția credincioșilor, de raportul său cu un obiect sfânt, pe care i-l crează faptul că un astfel de untdelemn vine în atingere, ori se găsește în apropiere, este destinat sau servește în vreun fel oarecare locurilor și lucrurilor venerabile din punct de vedere religios. În urma pelerinagiilor mai ales, pietatea creștină din cursul vremii a consacrat în această privință mai multe feluri de untdelemn pentru miruit, deosebit de cel pentru uzul Sfintelor Taine. Este în primul rând **Untdelemnul dela Sfânta Cruce din Ierusalim**, adică cel din vasele de care s'au atins reliefele acestui sfânt obiect. În al doilea rând se clasează **untdelemnul**

41. Vezi *La version syriaque de l'Octateuque de Clément*, traduite en français par F. Nau (Ancienne litterature syriaque, Fascicule IV), p. 111.

42. După textul grec editat de Georg Wobbermin, *Altchristliche liturgische Stücke aus der Kirche Aegyptens nebst einem dogmatischen Brief des Bischofs Serapion von Thmuis*, Leipzig, 1898, pp. 7-8.

43. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia despre Martiri*, 2. P.G., t. L, col. 664.

nul dela locurile sfinte, socotit astfel prin excelență cel luat din candela ce arde la Sf. Mormânt din Ierusalim, precum și cel provenit dela bisericile din alte localități devenite venerabile prin activitatea istorică a Mântuitorului. Se numește apoi **untdelemnul sfinților**, iar în unele cazuri al **martirilor**, acela care este luat din candelile ce ard la criptele acestora, sau din cel ce s'a prelins de pe moaștele sau mormintele lor, fapt care a dus la atribuirea titlului de «izvorător de mir» anumitor martiri. Folosirea untdelemnului dela aceste morminte, în scopul de sănătate, de întărire și de binecuvântare, se găsea deja îndătinată pe vremea Sfântului Ioan Gură-de-Aur, precum rezultă din următorul pasaj al uneia din omiliile sale: «Oprește-te lângă mormântul martirului, varsă acolo ș'roaie de lacrimi, sdrobește-ți inima și adu binecuvântare (σβοῦίαν, adică untdelemn) dela mormânt... Ia untdelemn sfânt și unge-ți tot trupul, limba, mâinile, gâtul, ochii...» 43).

Toate aceste categorii de untdelemn servesc uzului personal sau particular, credincioșii miruindu-se sau ungându-se din el singuri, la trebuințele lor; poate de aceea, n'au lipsit cazuri când pietatea și naivitatea unora dintre ei au fost exploatate în legătură cu acest untdelemn, de către anumiți înșelători 44).

4. **Miruitul bisericesc și ritualul său.** — Adevăratul untdelemn pentru ceea ce se numește «miruit» sau «miruire» în limbajul uzual bisericesc, îl reprezintă însă **untdelemnul care arde în candelile dela icoanele din biserici**. Precum ne lasă să vedem rânduiala scurtei ceremonii a miruitului, descrisă de Patriarhul Filotei, untdelemnul din această întrebuințare nu este sfințit printr'o formulă de binecuvântare; se socotește suficient ca el să provină din candela ce arde la icoana sfântului din sărbătoarea respectivă. Totuși, în practică, realitatea a luat și alte înfățișeri, așa precum se întâmplă uneori astăzi, în unele părți cel puțin, fără ca spiritul Constituției lui Filotei să fie contrazis. Astfel, potrivit indicațiilor din această Rânduială de tipic, momentul miruitului este fixat după apolisu! Utreniei și numai în legătură cu slujba praznicilor domnești și dela sărbătorile sfinților cei mai însemnați; în principiu, deci, miruitul este prevăzut la sfârșitul Utreniei dela sărbătorile mari, a căror slujbă are serviciul Litiei. Cum însă, în astfel de cazuri, Utrenia se oficiază la Privighere și urmează imediat după serviciul Vecerniei cu Litie, untdelemnul binecuvântat la acest din urmă oficiu servește în primul rând la miruit, fiind pus în candela dela proschinar, precum prescrie Liturghierul. În acest caz este deci firesc să ne întrebăm dacă însăși Constituția Patriarhului Filotei nu presupunea că miruirea după Utrenie se făcea din candela, în care fusese pus untdelemnul binecuvântat la Litie. Cel puțin în parohiile Bisericii Ortodoxe ruse, ca și în unele parohii din Biserica Ortodoxă Română, este în uz această din urmă practică, manualele de tipic și alte scrieri menționând expres că, la Privighere, miruirea se face cu untdelemnul din candelă, binecuvântat la slujba Litiei.

44. Pentru diferitele categorii de untdelemn din uzul religios, vezi H. Leclercq, *Amoules (à eulogies)*, în *Diction. d'archéolog. et de liturgie*, t. I, pt. 2, col. 1722 sq.; idem, *Huile*, *ibidem*, t. VI, pt. 2, col. 2777 sq., și Dositei, *Istoria Patriarhilor de Ierusalim*, p. 526.

Acolo, deci, unde miruitul se practică numai la finele Utreniei dela sărbătorile din categoriile specificate, el se face inevitabil cu untdelemn binecuvântat la Litie. Această situație este transformată în regulă mai ales în părțile unde s'a îndătinat obiceiul de a se oficia serviciul Litiei nu înaintea Utreniei dela Privighere, adică seara, după Vecernie, ci dimineața, înainte de Utrenie ⁴⁵).

Deși, în general, untdelemnul pentru miruit nu se sfințește, totuși în Biserica Ortodoxă Bulgară ca și în unele din parohiile noastre ardelenene și chiar din șesul Munteniei, s'a generalizat obiceiul ca credincioșii să fie miruiți în cursul anului cu untdelemn sfințit la Maslul ce se săvârșește în biserică, după Liturghia din Joia cea Mare. Se binecuvintează cu această ocaziune untdelemnul din candela dela icoana hramului, care este înmulțit ulterior prin adăogarea de untdelemn adus de credincioși, păstrându-i astfel continuitatea sfințeniei ⁴⁶).

Alături de practica miruirii cu untdelemn binecuvântat, uzul general îl formează însă **miruirea cu untdelemn din candela aprinsă la icoana sfântului zilei**, așa precum rezultă din rânduiala acestei ceremonii, reprodusă cu mici desvoltări în Tipicul cel Mare, după Constituția lui Filotei, precum și în ediția sinodală de Moscova a Mineiului pe luna Septembrie, iar în Mineiul românesc numai în rezumat. Astfel, în legătură cu sărbătoarea mutării din viață a Sfântului Ioan Evanghelistul (26 Septembrie) se prescrie că la sfârșitul Utreniei și anume înainte de ceasul întâi, «cântăm o stihire samoglasnică a sfântului, pe care va voi eclesiarhul, și iese preotul cu cădelnița, mergându-i înainte cu sfeșnicul aprins și cădește icoana Sfântului Apostol cea de pe analoghiu și, dând cădelnița, stă de-a dreapta parte a analoghiului. Și vine egumenul la analoghiu și face două închinăciuni și sărută icoana Sfântului Apostol și după sărutare o închinăciune și luând pomăzuitorul, carele este gătit pentru aceea, se unge pe sine **din candela Sfântului cu untdelemn sfânt**, în chipul crucii, pe fruntea sa. Așisderea și frații sărută icoana Sfântului, iar egumenul unge pe preot cu untdelemn sfânt și pe ceilalți frați. Iar după ungerea tuturor cu sfânt untdelemn cântăm ceasul întâi... Așa se face ungerea totdeauna și în praznice împărătești și întru toate praznicile sfinților mari, când se face privighere» ⁴⁷). Tipicul cel mare ca și mineiul lunii August, atât cel românesc cât și cel rusesc, țin chiar să însemneze expres la finele Utreniei dela sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, că «... se ung frații cu untdelemn sfințit ⁴⁸), din candela Prea Sfintei Născătoare de Dumne-

45. Vezi Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavschi, *op. cit.*, pp. 562 și 563-564.

46. Din informațiile procurate de I.P.S. Mitropolit Nicodim al Slivenului ș.a.

47. Tipicul cel Mare (Tipicon de pre cel elino-slovenesc), tipografia Sf. Mitropolii din Iași, 1816, p. 94. Vezi și însemnarea după slujba Utreniei în *Mineiul pentru Septembrie, ediția sinodală, Moscova, 1868*, p. 225; *ediția românească a Mineiului pe Septembrie* (București, 1891, p. 328) înscrie următoarea notiță, după Doxologia Mare: «Și se face ungere dela preot cu untdelemn sfânt, din candela Sfântului. Așa se face totdeauna, când se face Privighere». *Mineiul grec*, în edițiile de Veneția din anii 1779, 1843 și 1860, cercetate de noi, nu cuprinde o astfel de însemnare la ziua de 26 Septembrie.

48. Se va înțelege «sfânt». Mineiul rusesc traduce expresia greacă respectivă: «Să dă untdelemn din candela Născătoare de Dumnezeu».

zeu, după cum s'a zis mai 'nainte, în 26 ale lunii Septembrie. Ceasul în-tâi și cel deplin apolis»⁴⁹).

«Prin urmare», așa precum remarcă autorul unui manual rusesc de tipic, «creștinii se ung (se mîruesc) în biserică cu untdelemn de două feluri: unul este untdelemnul «din candelă», adică dela sfintele icoane, iar altul este untdelemnul ce se sfințește odată cu pâinile»⁵⁰), la Litie. Este mai mult o chestiune de nuanță în această dublă practică locală.

5. Ipoteze în legătură cu miruitul la finele Liturghiei. — Din partea Mitropolitului Neofit al Ungro-Vlahiei, ar fi însemnat, de sigur, o prețioasă contribuție personală, utilă problemei noastre, dacă documentația sa istorică nu s'ar fi rezumat exclusiv la reproducerea datelor menționate în lucrarea lui Goar, ci ar fi invocat în sprijinul său și practica actuală atunci, cel puțin la Constantinopol și în alte eparhii grecești, mai ales că mai 'nainte cu un an de ajungerea lui pe scaunul Ungro-Vlahiei fusese hirotonit Mitropolit al Mirelor (un simplu tîtlu, de altfel). Astfel de amănunte ne-ar fi înlesnit, între altele, să înțelegem mai ușor adevăratul motiv al ieșirii lui Constantin Mavrocordat împotriva practicii miruitului în principiu. Ar fi fost, pe de altă parte, interesant de știut cât de generală era atunci aplicarea Rînduelei lui Filotei în Biserica Ortodoxă, cu privire la miruit, care, astăzi cel puțin, constatăm că are variantele sale locale. Neofit nu face acest lucru, fie pentru că în materie de tradiție și de practici religioase argumentul istoric întemeiat pe trecut este aproape peremptoriu, fie pentru că realitatea actuală la acea vreme nu mai trebuia demonstrată, ea fiind aceeași pretutindeni și, ca atare, se găsea pusă în general în cauză. În acest din urmă caz însă, nu apare tocmai explicabilă atitudinea voevodului muntean împotriva obiceiului de a se mirui. Se pot face totuși câteva ipoteze, dintre care, precum vom vedea, nu va fi greu de stabilit cea verosimilă.

Să-i fi fost, oare, necunoscută o astfel de datină religioasă, unui domnitor fanariot, crescut la Constantinopol sau, cel puțin, în curent cu viața bisericească de acolo? Sau, deja în acea vreme, o astfel de practică se găsea ieșită din uzul bisericilor grecești cu enorii, ori poate nici nu fusese acceptată în uzul lor? Situația actuală din parohiile Greciei pare să confirme ultima parte a acestei ipoteze. Sau, poate, miruirea, reprezenta în Biserica greacă numai o practică mănăstirească? Greu, dacă nu chiar cu neputință de răspuns precis, deși termenii însemnării privitoare la miruit,

49. *Tipicul cel Mare* (Iasi 1816), p. 458; *Mineiul românesc pe August*, ed. Buc. 1894, p. 175; *Mineiul rusesc pe aceeași lună*, Moscova, 1868, p. 124, verso. *Mineiul grec de Veneția din anul 1777 și din edițiile menționate în nota precedentă însemnează la 15 August simplu: «Se dă fraților și sfântului untdelemn».*

50. Arhiepiscopul Veniamin al Arzamasului și Nijninogorodului, *Novaia Scrijili* (Tabla nouă), ed. IX, S.P.B. (fără an), pt. II-a, paragr. 35, pp. 116-117. Vezi și S. V. Bulgakov, *Practiceskoe rukovodstvo kă soveršeniu bogsluženia Tërkvî* (*Manual practic pentru săvârșirea slujbelor religioase în Biserica Ortodoxă*, Harkov, 1893, p. 20; F. A. Brokgauz și I. Efron, *Entsiclopediceskii slovari* (Dicționar enciclopedic), S.P.B., 1893, cartea 22, p. 601; *Rucovodstvo k izuceniu tsercovnago ustava s Krătchim iziasnieniem bogosluzhenia pravoslavni Tërkvî* (*Manual pentru învățarea tipicului bisericesc, cu o scurtă lămurire a serviciilor divine ale Bisericii Ortodoxe*), S.P.B., 1911, p. 25; *Pisma bogosluzhenii vostôcnnoi Tërkvî* (*Scrisori despre slujbele dumnezești, ale Bisericii de Răsărit*), S.P.B., 1886, cartea I-a, scrisoarea VI-a (Despre Utrenie), pagina 68.

pusă în Tipicul cel Mare și în Mineiu, după slujba Utreniei din ziua de 15 August (vezi nota 48; deasemenea și nota 49), nu fac imposibilă aceașă din urmă ipoteză; vocabularul acestor însemnări ne arată într'adevăr miruitul la Utrenie ca o instituție și practică monastică în originea sa. În tot cazul, însemnările din Mineiele grecești (vezi notele 46 și 48) ne permit să afirmăm că în Biserica greacă nu se miruia decât de câteva ori pe an și anume la sărbătorile mari. Tocmai pentru acest motiv nu este exclus ca domnitorul să fi fost contrariat în primul rând de faptul că, la București, miruirea se făcea nu numai în ocaziunile determinate în Constituția lui Filotei, adică la praznicile domnești și la sărbătorile sfinților însemnați, așa cum în bună parte se păstrează până astăzi încă obiceiul în Biserica Ortodoxă Rusă și în unele eparhii ale Bisericii Ortodoxe Române, ci și în zilele de Duminici, adică în toate zi'ele cu slujbă religioasă. Într'adevăr, în ziua când el adresează Mitropolitului întrebarea știută, nu era nici praznic domnesc, nici sărbătoarea unui sfânt mare. În legătură cu acest amănunt, considerăm drept un gest de abilitate formula întrebunțată nu fără un scop bine definit în introducerea apologiei Mitropolitului Neofit: «alaltăieri, la rugăciunea de d'mineată (Utrenie) a trecutei Duminici, când s'a serbat cel între sfinți Părintele nostru Teodosie, începătorul vieții de obște...». Accentul era pus, deci, nu pe Duminică, ci pe sărbătoarea sfântului, care se întâmplase să cadă în zi de Duminică, îngăduindu-i astfel Mitropolitului să încadreze cazul în regula din Constituția lui Filotei. Era cu alte cuvinte, o formulă de justificare a miruirii în acea zi de Duminică.

Semnele din calendarele noastre (cu toată fluctuațiunea sistemului lor) precum și Mineiul respectiv nu ne indică însă la această dată sărbătoarea unui sfânt «cu ținere mare», cu Litie în slujbă și, prin urmare, o zi cu «miruit». De necontestat, pe de altă parte, este faptul că sărbătoarea care conta oficial în acea zi, era Duminica; potrivit protocolului curții, domnitorul nici nu ar fi venit, la biserică, dacă nu ar fi fost Duminică. El nu se aștepta, deci, să vadă miruindu-se în această zi, iar Mitropolitul se pare că sublinia într-o formă subtilă din răspunsul său, că se miruise la o slujbă de Duminică, nu pentru că fusese Duminică, ci sărbătoarea unui sfânt, măcar că Mineiele ortodoxe nu-l așezau în rândurile sfinților celor mari. Prin urmare, chiar dacă nu poate fi considerată absolut sigură teza că, până în acea epocă, miruitul s'ar fi găsit generalizat la noi în toate sărbătorile, deci și în Duminică, este totuși clar că practicarea lui se extinsese și la slujbele unor sfinți de mână a doua, care au însă Polieleu. Un manual rusesc de tipic ia chiar act de acest uz, menționând că «miruitul după Utrenie conform Tipicului se săvârșește câteodată și în zilele de sărbători mai mici (vezi Tipicul la 27 Ianuarie și 24 Februarie» 51).

51. S. V. Bulgakoff, *op. cit.*, p. 20. Mineiele respective, atât rusești cât și românești, nu cuprind însă o astfel de însemnare în legătură cu menționatele date: la cea dintâi dintre acestea, este indicată în calendar sărbătoarea Aducerii moaștelor Sfântului Ioan Gură de Aur, iar la cea de a doua, Aflarea capului Sfântului Ioan Botezătorul. Tipicul cel Mare (Iasi, 1816), p. 278, pune o notă numai la Utrenia dela 24 Februarie (Aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul): «*și se dă fraților undelemn sfânt din candela Sfântului. Ceas I...*». Exemplificarea din manualul de tipic citat,

Este limpede, deci, că miruitul bisericesc, legat inițial de Utrenia dela Privighere obișnuită în mănăstiri, a început să fie practicat în bisericile cu enorii, după Utrenia din cursul dimineții, la sărbătorile sfinților, a căror slujbă, deși nu are Litie și Privighere, are totuși Polieleu. Într'adevăr, aceasta este situația în Mineie, atât la 27 Ianuarie și 24 Februarie, cât și la 11 Ianuarie, data incidentului cunoscut. Excepțiile s'au transformat însă în regulă. Cum calendarul a înscris pentru fiecare zi comemorarea unuia sau mai multor sfinți, miruitul a putut ajunge astfel un rit implicit slujbei dela orice dată, ca un postulat al pietății locale, precum se poate verifica chiar astăzi, la noi, unde unii credincioși, dominați de credința vie în valoarea acestei ungeri, cer să fie miruiți înainte de încheierea slujbei, dacă sunt nevoiți să o părăsească. Nu apar în toate acestea, aspecte care au putut surprinde și contraria simțul și obișnuința din mediul grec al domnitorului fanariot? Negreșit, miruitul, monastic în originea sa și practicat la Utrenia dela Privigherea de noapte din mănăstiri, a putut să surprindă și să apară ca o inovație în ochii voevodului țării, neobișnuit să-l vadă la oficiul din cursul unei dimineți de Dumnică.

În sistemul actual dela noi al miruitului după slujba Liturghiei, ar fi de sigur anevoie de explicat prin singur acest motiv nedumeririle formulate de Constantin Vodă Mavroordat. Mai probabil — și am putea afirma aproape sigur — acestea au putut să fie determinate în chip precumpănitor de **modalitatea**, în care se practica în fapt miruirea după Utrenie, adică între acest oficiu și Liturghie. În bisericile d'n lume, unde serviciul Liturghiei urmează în continuare după Utrenia de dimineață ar fi de neînțeles un hiatus sau o întrerupere nepotrivită în cursul serviciului divin, pe tot timpul necesar miruirii credincioșilor, dacă aceasta ar începe după Doxologia mare sau după apolisul Utreniei, conform Constituției Patriarhului Filotei. Pentru evitarea unui astfel de neajuns, s'a considerat practic ca această operație să înceapă așa fel ca să poată fi terminată până în momentul când are să se treacă la Liturghie, adică întocmai așa precum consemnează în continuare manualul rusesc de tipic, menționat mai sus: «Din cauza mulțimii credincioșilor, în bisericile parohiale se începe sărutarea icoanei și ungerea cu untdelemn binecuvântat la Litie, nu după otpustul Utreniei, ci după citirea Evangheliei»⁵²). Tipicul cel mare (Iași, 1816) însuși prevede că miruirea la 15 August se face «cântându-se hvalitiile»⁵³), deci începând dela Lăudândă («Toată suflarea»). În cea mai mare parte din parohiile bănățene, preotul începe a mirui dela sveteală înainte, putând să continue până la finele doxologiei celei mari. Interesant este că, în Biserica Ortodoxă Bulgară, preotul care nu este de rând, ia loc încă dela începutul Utreniei, lângă prochinatar, pe care se află așezată icoana hramului sau a sărbătorii, miruind cu untdelemn din candela din fața acelei icoane, pe fiecare credincios, care intră în biserică

precum și această însemnare din Tipicul cel Mare sunt însă un indiciu că, principal, practica a stabilit ca regulă generală miruirea la Utrenia dela sărbătorile cu Polieleu.

52. S. V. Bulgakoff, *op. cit.*; cf. și F. A. Brokgauz și L. A. Efron, *op. și loc. cit.*; Dr. V. Mitrofanovici și Dr. T. Tarnavski, *op. cit.*, p. 562; P. Lebedev, *Liturgica sau explicarea serviciului divin*, traducere de Iconom Nicolai Filip, Buc., 1899, p. 299.

53. *Tipicul cel Mare* (Iași, 1816), p. 458.

și sărută icoana. Unde nu este decât un preot, acesta începe miruirea după ce a terminat de proscomidit ⁵⁴).

Mai poate încăpea vreo îndoială că tocmai aici se găsește cheia, care ne ajută să pătrundem în taina incidentului ivit în jurul miruitului din Duminica dela 11 Ianuarie, 1747? Putea să rămână neimpresionat domnitorul, de priveștea creată de miruit care pune pe credincioși în mișcare, producea sgomot și distrăgea astfel atențiunea timp atât de îndelungat și anume în cursul celei mai mari și mai interesante părți din imnologia dela Utrenia Duminicii sau a sărbătorii unui sfânt? Un termen de comparație pentru înțuirea exactă a situației îl avem noi înșine în practicarea aceleiași modalități, recomandată de asemenea de Tipic, pentru sărutarea Evangheliei, crucii și icoanei Învierii, în timpul cântării Lăudărilor și stihirilor dela Stihcavna Vecerniei din ziua de Paști. De fapt deci, întrebarea pe ton de obiecțiune, pusă de Constantin Mavrocordat, exprima reacțiunea sensibilității sale, atinsă de priveștea unei practici îndeplinite nu într'un cadru prea fericit și cu suficientă considerare pentru caracterul, cuviința și demnitatea cuvenite unui serviciu religios.

Până în clipa de față, nu știm când s'a petrecut și cui se datorește la noi trecerea momentului pentru miruire după slujba Liturghiei, precum nu putem afirma nici în ce măsură, împrejurarea din Duminica dela 11 Ianuarie, 1747 a creat o preocupare în acest sens sau a reprezentat un element pentru pregătirea unei atmosfere favorabile; nu putem să nu recunoaștem totuși în această măsură un corectiv fericit al situației. Miruirea, ca simbol al «dăruirii milei lui Dumnezeu» ⁵⁵), se găsește astfel — cel puțin din punct de vedere practic — cât se poate de potrivit îmbinată cu împărțirea anafurii, ca semn al binecuvântării divine. În unele părți, miruirea se face «în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh» ⁵⁶), în altele însă și anume în parohiile din Vestul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, se folosește formula «ajutor dela Domnul» (prescurtare din textul «Ajutorul meu dela Domnul...», Ps. CXX, 2), completată în timpul dării anafurii cu formula «hrană dela Domnul» (prescurtare din textul «hrană se dă celor ce se tem de Dânsul»); dacă sunt doi preoți, cel dintâi miruește, iar cel de al doilea împarte anafura, cu formulele menționate ⁵⁷).

Printre formulele variate, ce se găsesc întrebuințate în practica bisericească din diferite părți, s'au strecurat însă unele care sunt streine de sensul miruitului și deci nepotrivite; unele din acestea provin din uzul vieții civile sau profane ca, de ex.: «Bună dimineața», iar altele ca, de pildă: «Pecetea Darului Sfântului Duh», etc., au o semnificație specifică lucrării sfintelor Taine (Botezul și Maslul), din serviciul cărora au fost împrumutate.

Miruitul nu a fost strămutat într-un nimic de pe vechile lui temeuri prin adoptarea momentului său la finele Liturghiei, deoarece untelemnul provine dela candela ce arde la prăznicar sau proschinitar, pe care se află icoana Sfântului serbat, ori icoana Sfântului-hram sau neapărat

54. După informațiunile procurate de I.P.S. Mitropolit Nicodim al Slivenului.

55. *Manual pentru învățarea tipicului bisericesc...*, S.P.B., 1911, p. 25; Arhiepiscop Veniamin al Arzamasului, etc., *op. și pag. cit.*

56. Cf. locurile citate în nota precedentă.

57. Informații primite dela Pr. Prof. Vladimir Prelipcean.

una din icoanele Mântuitorului (mai adesea a Învierii), «unicul mijlocitor între Dumnezeu și oameni» (Timotei, II, 5) și, deci, chezaș al milostivirii arătată prin Sfinții săi. Pe de altă parte, miruitul nu este întru nimic mai puțin la locul său după finele Sf. Liturghii, deoarece aceasta se săvârșește nu numai întru pomenirea Jertfei de pe Golgota și spre slava lui Dumnezeu, ci și «întru cinstea și pomenirea» sfinților, de El încununăți.

Din punct de vedere doctrinar, nimic nu se împotrivesc deci miruitului după Liturghie; nu se poate tăgădui totuși că, acolo unde practica-re miruirii s'a extins la toate sărbătorile, s'a produs o ușoară modificare în raportul dintre ideile, care alcătuiau originar semnificația acestui rit. Credința despre miruit, ca semn de comunicare sau de împărtășire a puterii tămăduitoare de suferințe, care era dominantă la început, a ajuns secundară, dacă nu s'ar putea chiar spune că a rămas aproape ștersă, miruitul reprezentând un simbol al împărtășirii de binecuvântări și bine-faceri în general («semn de dăruirea miliei lui Dumnezeu și a unui deose-bit ajutor în faptele de binefacere și iubire de oameni»⁵⁸) sau «pentru câștigarea de daruri sufletești și trupești»⁵⁹). În numărul acestor da-ruri, ideea despre valoarea tămăduitoare a untdelemnului dela miruit se menține încă în relief, acolo unde miruirea se obișnuiește numai la sărbă-torile mari, deci numai de câteva ori pe an, dar mai cu seamă acolo unde se miruește cu untdelemn rămas dela Maslul din Joia Mare sau dela un alt Maslu⁶⁰). În alte părți însă, vechea semnificație a miruitului apare mai viu legată de «mirurile» (untdelemn din candelă îmbibat în vată), ce se distribuie după acatistele săvârșite cu intenție specială pentru vinde-cări de boale, la icoanele Mântuitorului, Sfintei Fecioare sau ale anumitor sfinți însemnați. De aceea, este o datorie pentru sfinții slujitori să ia aminte ca untdelemnul din aceste «miruri» să provină exclusiv din can-dela dela icoana, la care se face rugăciunea și să se dea pe cât posibil de ei înșiși, după sfârșitul oficiului.

58. *Manual pentru învățarea tipicului bisericesc...*, S.P.B., 1911, p. 25.

59. Arhiep. Veniamin al Arzamasului, etc., *op. cit.*, p. 117.

60. «Miruitului i se atribue puterea de a transmite harul vindecător de boale și de alte neputințe trupesti sau sufletești, precum și de a apăra de rele și necazuri». I.P.S. Mitropolit Nicodim al Slivenului.

MAICA DOMNULUI ÎN COLINDELE RELIGIOASE ROMÂNEȘTI

Folclorul în general, mai ales cel religios, a devenit în ultima vreme un auxiliar prețios în rezolvarea problemelor pe care le ridică istoria comparată a religiilor, deoarece în el se reflectează mentalitatea religioasă și socială din diferitele epoci ale istoriei culturii și civilizației omenești. Numeroase institute de folclor și savanți recunoscuți culeg și cercetează cu deosebită grijă producțiunile folcloristice ale popoarelor, căutând să le coordoneze și să le pună în adevărata lor lumină și valoare.

Lucrarea noastră de față vrea să arate, plecând dela colindele religioase — parte integrantă a folclorului religios românesc — felul cum înțeleg și simt credincioșii Bisericii Ortodoxe Române pe Maica Domnului nostru Iisus Hristos, Sfânta Fecioară Maria.

În evlavia credincioșilor Bisericii noastre, Maica Domnului nu este o zeiță și nu are nimic comun cu cortegiul zeitelor păgâne; ea nu este nici mit și nici prelungirea reînnoită a vreunui mit păgân oarecare în sânul creștinismului. Ea este o persoană distinctă, cu o genealogie indiscutabilă. Cultul de supravenerare (hiperdulia) pe care credincioșii noștri ortodocși îl adresează Maicii Domnului este bazat pe existența istorică reală a Sfintei Fecioare și el s'a născut din respectul și din evlavia sinceră pe care creștinii au avut-o totdeauna față de aceea care a născut după trup, pentru mântuirea noastră, pe cea de a doua persoană a Sfintei Treimi, Domnul nostru Iisus Hristos. Puritatea, înălțimea morală și spirituală a cultului pe care credincioșii Bisericii noastre îl acordă Maicii Domnului este proba cea mai evidentă că acest cult s'a născut odată cu credința creștină și el nu este o moștenire anacronică din vechile practici cultice păgâne.

Ne vom convinge de acest adevăr urmărind în colindele religioase felul cum acestea exprimă, în versurile lor simple dar pline de duioșie, înțelegerea și simțirea credincioșilor noștri ortodocși față de «Prea Curată» și «Prea Nevinovată Fecioară Maria».

Ne-am oprit la colindele religioase, deoarece ele prezintă o importanță deosebită pentru Sfânta noastră Biserică Ortodoxă, atât prin vechimea lor cât și mai ales prin bogăția ideilor dogmatice cuprinse în ele. Colindele religioase fac parte integrantă din spiritualitatea noastră ortodoxă răsăriteană și nu sunt altceva decât prelungirile firești ale cântărilor dela strană. De aceea ele formează un prețios material de catehizare a dreptmăritorilor noștri creștini. Colindele religioase sunt mărturisiri de credință, simple și spontane, înveșnicite prin puterea ritului dealungul generațiilor, care au sorbit și sorb cu aceeași căldură stropii răcoritori ai credinței străbune.

Iată de ce vom căuta să surprindem în colindele religioase românești credințele intime ale credincioșilor noștri în legătură cu Maica Domnului. Cu acest prilej, ne vom da seama că aceste credințe, rodul pietății și evlaviei credincioșilor, stau în deplină concordanță cu învățătura propovăduită de sfânta noastră Biserică, iar unitatea ideilor dogmatice exprimate în toate colindele religioase românești dovedește unitatea suflotească a credincioșilor noștri ortodocși de pe tot întinsul patriei noastre.

Să vedem deci care sunt notele esențiale ale mariologiei ortodoxe românești, pe care ni le oferă colindele noastre religioase, note pe care le vom prezenta într-o înălțuire logică în cele patru capitole care urmează.

CAPITOLUL I.

«Că la Betleem Maria, săvârșind călătoria»

Colindele religioase românești se întrec în a descrie în versuri pline de o duiosie rară peripețiile diverse prin care a trebuit să treacă Maica Domnului în lungul drum către Betleem, căutând un loc prielnic pentru naștere. Sfintele Evanghelii, care istorisesc nașterea minunată a Domnului nostru Iisus Hristos, vorbesc foarte pe scurt de acest drum către Betleem, unde bătrânul Iosif și Sfânta Fecioară trebuiau să meargă să se înscrie după porunca dată de August, împăratul dela Roma. Dar poporul nostru știe, din experiența sa proprie, că un drum, fie lung, fie scurt, este destul de greu și de anevoios pentru o femeie care este gata să nască. Iată deci un motiv pe care imaginația populară l-a speculat la maximum, brodând pe simpla referință evanghelică a acestui drum o mulțime de întâmplări și fapte cu rostul și tâlcul bine stabilite în psihologia și pietatea credincioșilor. Noi ascultăm și astăzi cu emoție colindele dela Nașterea Domnului și luăm parte cu tot sufletul la peripețiile numeroase prin care trece Maica Domnului, ne înduioșem de suferințele ei, aprobăm toate acțiunile și gesturile ei și ne simțim la urmă, după atâtea încercări, plini de o bucurie nestăpânită, sinceră și copilărească, la vestea nașterii Pruncului Iisus.

Toate aceste întâmplări ne sunt înfățișate într-o gradație progresivă, în care neprevăzutul stârnește totdeauna interesul nostru și ne face să participăm, cu toată inima, la aceste peripeții istorisite în colindele noastre religioase. Toate acestea dovedesc sensibilitatea aleasă a credincioșilor noștri și azeziunea lor suflotească totală față de Maica Sfântă și de Fiul ei cel dumnezeiesc. Și mai presus de orice desprindem din aceste întâmplări și suferințe ale Maicii Domnului realismul adânc omenesc al nașterii Domnului nostru Iisus Hristos. Credincioșii noștri trăiesc acest realism cu toată puterea ființei lor. Ei știu că Mântuitorul nostru, Mesia cel mult așteptat, s'a născut dintr'o fecioară curată, din neamul nostru omenesc, nu s'a născut dintr'o floare, dintr'o frunză sau dintr'o piatră, din aer sau din apă, cum se nasc de obicei ființele mitologice din diferitele religii ale lumii necreștine.

Dar colindele, care ne descriu peripețiile căutării unui loc de naștere, reliefează cu foarte multă pregnanță legătura dintre Maica Domnului și

natura înconjurătoare. Credincioșii noștri pun în gura Maicii Domnului, cu această ocazie, toate socotințele lor despre anumite plante sau animale, care-și dau sau nu concursul lor la sfânta Naștere a Domnului.

Se subliniază aici un pronunțat aspect cosmic, familiar de altfel spiritualității ortodoxei răsăritene, care se resimte, după cum vedem, până și în aceste producțiuni populare. Această relație dintre om și natură, proiectată pe un plan superior, între Dumnezeu pe de o parte, om și natură pe de altă parte, capătă în colinde o înțelegere deosebită în conformitate cu învățătura creștină ortodoxă despre legătura care a existat totdeauna între om și Dumnezeu.

Dar să dovedim afirmațiile noastre cu probele pe care ni le oferă din abundență colindele religioase românești. Alegem pe cele mai semnificative și mai cuprinzătoare. Peste tot se observă culoarea locală. Drumul dela Nazaret până la Betleem este prelungit de imaginația populară pe plaiurile românești, pe unde se abat pașii Maicii Domnului, ca să nască pe Domnul nostru Iisus Hristos.

Astfel:

« . . . . . Sfânta Maria
Se lua și se ducea-re
Tot prin vii și prin câmpii
La umbrița plopilor » ¹⁾.

Sau: «Pe acest plaiu, picior de raiu,
Plimbă-se Maica Domnului
Cu'n hojmânt până la pământ» ²⁾.

Priveștiile pe care ni le oferă acest drum sunt de multe ori fermecătoare. Ele corespund peisajelor românești. Iată câteva imagini care încearcă să stabilească itinerariul acestui drum:

«Pe câmpia unui râu
Printre grâne până 'n brâu . . . . .
sau: «Pe un plaiu scăldat în soare
Prin fânețe numai floare. . . . .
sau: «Prin livezi înrouate
Pe sub pomii cu crengi uscate» ³⁾.

În altă parte, clima nu mai este călduroasă ca în Țara sfântă, ci friguroasă ca în iarna Crăciunului dela noi. Din această cauză, și drumul este mai anevoios:

«Umbli Maica pe pământ
Să nască pe Fiul sfânt
Merge 'n sus și iară 'n jos
Că bate vânt friguros, ⁴⁾

iar un colind specifică și îmbrăcămintea Maicii Domnului:

1. Sabin V. Drăgoi, 303 colinde, cu text și melodie, Craiova, 1925, colindul Nr. 118.

2. *Ibidem*, colindul Nr. 129.

3. *Ibidem*, colindul Nr. 148.

4. Gh. Breazu, Colinde, culegere, Craiova, 1938, colindul Nr. 31.

«Jos, în jos și iar în jos,
Că bate vânt friguros.
C'avea haine de argint
Că va naște Fiul sfânt⁵⁾».

Unele colinde precizează mai de aproape mersul drumului, ca de exemplu:

«P'ângă Murdă, p'ângă Tisă
Maria sfântă plimbă-mă-să»⁶⁾.

Dar în această continuă căutare a unui loc potrivit pentru naștere, Maica Domnului întâlnește în cale diferiți pomi, la umbra căroră ar putea să nască, sau diferite așezări de oameni și de vite. Nu toți însă dau concursul Maicii Domnului. Așa se face că anumiți pomi sau animale sunt blestemate, pe câtă vreme altele binecuvântate sau «alduite», ca să vorbim în graiul colinelor din Ardeal. De fapt, în aceste blesteme sau binecuvântări ale Maicii Domnului se străvede antipatia sau simpatia poporului nostru față de aceste plante și animale, sau mai precis, calitățile sau defectele acestor plante și animale sunt explicate în legătură cu acest fapt religios de o deosebită importanță, cum este sfânta Naștere a Domnului. Și iată cum atitudinea credincioșilor față de aceste plante și animale devine în colinde și atitudinea Maicii Domnului.

Astfel, popul este blestemat pentru că prin freamătul frunzei sale, dar mai ales prin puțină sa umbră, nu poate oferi un loc bun de odihnă, unde Maica Domnului, obosită de greutatea drumului și de arșița soarelui, să poată să nască pe Fiul Sfânt. Dimpotrivă, «tisa» verde e mai primitoare și mai răcoroasă:

«Plimbă-se Maica Domnului,
Cu 'n hojmânt până 'n pământ
Și se lasă a hodini-re
La umbră de plop verde.
Plop verde dacă o vede
Rară umbră slobozește
Rară umbră pe pământu
— «Fire-ai tu plop blestematu
De mine de Dumnezeu
Mai tare de fiul meu»
Și se lasă a hodini-re
La umbră de tisă verde.
Tisă verde dacă o vede
Grasă umbră slobozește
Grasă umbră pe pământu
Să se nască fiul sfântu.
— «Fire-ai tisă alduită
De mine de Dumnezeu
Mai tare de fiul meu⁷⁾».

5. Gh. Cucu, 200 colinde populare, culese dela elevii Seminarului Nifon, în anii 1924-1927, ed. postumă îngrijită de Const. Brăiloiu, Buc., 1936, colindul Nr. 28.

6. Sabin V. Drăgoi, op. cit., colindul Nr. 216.

7. Ibidem, colindul Nr. 129; vezi și colindele Nr.: 21, 61, 118, 148, 191, 202, 243.

În alte colinde, plopul este pus în opoziție cu un «fomfiu». Plopul nu ia în seamă rugămintea Maicii Domnului de a sta liniștit:

*«Bine plop d-auea-re,
Dar în seamă nu băgare
Și mai tare îmi suna-re
Rădă Maica blăstăma-re.
— «Fire-ai ploape blăstămatu,
De mine de Dumnezeu
Mai tare de fiul meu!
Bată vântu 'ncet nu tare
Frunza ta să n'aibă stare».*

dimpotrivă «fomfiul» este ascultător și Maica Domnului se poate odihni la umbra lui pentru a căpăta puteri să nască pe fiul său:

*«Bine fomfiu d-asculta
Maica sfântă-l d-aldăia
— «Fire-ai iarna ca și vara,
Prmăvara să 'nflorești
Flori vândute mohorite»⁸).*

După multă alergătură, Maica Domnului poposește însfârșit la casa lui Crăciun. Dar nici acesta nu o primește sub acoperișul său ca să nască, ci o trimite în grajdul cailor:

*— «Bună seara, Moș Crăciun,
Zise Maria lui bun,
Lasă-mă în patul tău,
Ca să nasc pe Dumnezeu.
— «Nu te las să naști în pat,
Du-te 'n grajdul cailor
Sau în damul boilor»⁹).*

Dar din cauza nechezatului cailor, Maica Domnului nu poate să nască pe Domnul nostru Iisus Hristos. Numai în liniștea și la suflarea caldă a boulenilor cuminți, în sărăcia și umilința unui grajd de boi, marea minune a nașterii poate să aibă loc.

Pretutindeni, în colindele religioase, caii sunt blestemați pentru nechezatul, tropăitul și nesațul lor, pe câtă vreme boii și oile se bucură totdeauna de binecuvântarea Maicii Domnului.

Iată de exemplu cum sunt blestemați caii din cauza neascultării lor:

*«Fire-ați voi cai blestemați
De mine de fiul meu,
Și de dragul Dumnezeu!
Și voi cai să n'aveți saț,
Numa 'n ziua de Ispas
Dar ș'atunci numai un ceas»!¹⁰).*
sau: *«Fire-ați cailor să fiți
De mine afurisiți
Și de Domnul pe vecie,*

8. *Ibidem*, colindul Nr. 61.

9. Gh. Cucu, *op. cit.*, colindul Nr. 30.

10. Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, colindul Nr. 21; vezi și colindele Nr.: 118, 129, 191, 202, 216.

*Mersul fugă să vă fie
Ziua, noaptea să mâncați
Rar voi să vă săturați*¹¹⁾

Boii, prin firea lor blajină și domoală, prin bărbăția și cuminenția lor, sunt aceia care-și dau tot concursul lor Maicii Domnului, ascultând-o cu cea mai mare sfîntenie. De aceea ei sunt binecuvîntați:

*«Fire-ați voi, boi, cuvîntați
De mine, de fiul meu,
Și de Bunul Dumnezeu»*¹²⁾.

sau: — *«Boulenilor iubiți
Binecuvîntați să fiți
Și de Domnul și de mine,
Și de fiul care vine.
La umblat s'aveți pas lin,
La mîncare saț deplin,
Cîte-un ceas voi să mâncați
Iar un ceas să rumegați»*¹³⁾.

De remarcat că Maica Domnului nu blestemă și nici nu binecuvîntează numai în numele său personal, ci totdeauna adaogă și: «de Dumnezeu», sau «de fiul meu». În aceste blesteme și binecuvîntări se vedește intuiția profundă pe care o are poporul nostru asupra naturii înconjurătoare. Astfel, credincioșii noștri dau o explicație religioasă unor apucături, calități sau defecte ale unor plante sau animale, cu care ei vin mai ades în contact. Relația om-natură capătă astfel o semnificație creștină interesantă, pe fondul căreia se protejează sentimentele de simpatie sau antipatie ale credincioșilor noștri față de natura înconjurătoare, care într'un fel sau altul ia pante la slăvita minune a Nașterii Domnului.

Dar, odată ajunsă Maica Domnului la Betleem, peripețiile drumului se sfârșesc. În staulul Betleemului domnește liniștea odihnitoare. Au rămas în urmă arșița drumului, freamătul plopilor, nechezatul și tropotitul cailor. Insuși sgomotul orașelului s'a stins pe nesimțite. Numai familia sfîntă veghează. Dar în puzderia de stele ce acoperea în noaptea aceea sfîntă, bolta albastră a Betleemului, a răsărit deodată «ca o taină mare», o stea strălucitoare. Iar colindele noastre amintesc de clipa aceea sfîntă, prin glasurile argintii ale copiilor care pleacă la colindat «pe la cântători, târziu», când «Prea Slăvita naște fiu». Colindătorii povestesc la ferestrele gazdelor, în cuvinte simple, despre steaua care «luminează» și «adeverează», despre Pruncuțul culcat în iesle, despre privirea umedă a boulenilor cumiști, despre cetele îngerești, despre ciobanii miloși sau despre cei trei crai dela Răsărit. Toți aceștia se închină, și odată cu ei și colindătorii noștri, în fața Celui înfășat din iesle, spre bucuria plină de iubire a Maicii Domnului.

11. *Ibidem*, colindul Nr. 148.

12. Gh. Cucu, *op. cit.*, colindul Nr. 30.

13. Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, colindul Nr. 148.

CAPITOLUL II

«Fecioara Maria naște pe Mesia»

a) **Aeipartenia și theotochia.** Cultul Sfintei Fecioare Maria formează capitolul cel mai duios al evlaviei credincioșilor noștri. Dela rugăciunea atât de scurtă, dar atât de expresivă: «Doamne, Maica Domnului ajută-mi», pe care o rostește credinciosul ortodox în toate împrejurările vieții sale, și până la minunatele axioane care preamăresc pe Sfânta Fecioară, toată viața și simțirea creștină sunt pline de dragostea și venerația ortodocșilor față de Maica Domnului. În această dragoste și venerație se poate descoperi una din trăsăturile cele mai adânci, una din coordonatele cele mai esențiale ale pietății noastre ortodoxe răsăritene. Cultul Mântuitorului nu este niciodată despărțit de acela al Maicii Sale. Acest adevăr se fundamentează pe calitatea unică pe care o are Sfânta Fecioară, aceea de Născătoare de Dumnezeu (θεοτόκος). Acest atribut al Maicii Domnului a fost apărat cu căldură de sinoadele ecumenice și de toată suflarea ortodoxă împotriva defăimărilor de tot felul, care coborau minunea întrupării Domnului la o simplă și banală naștere biologică.

Cultul ortodox cuprinde o bogăție neasemuită de tropare, condace, axioane, acatiste sau alte cântări speciale închinete aceleia care s'a învrednicit prin viața ei curată să nască pe Fiul lui Dumnezeu. Această immografie, cuprinde învățătura noastră ortodoxă adevărată, care a încălzit sufletele strămoșilor noștri și care a influențat profund colindele noastre religioase. De aceea, nu este de mirare pentru noi că vom găsi în colindele noastre religioase toate notele esențiale ale mariologiei ortodoxe. Acest fapt nu dovedește altceva decât legătura strânsă dintre credincioșii noștri și Sfânta noastră Biserică Ortodoxă. În locul unei teologii savante, vom găsi în colinde intuiția clară și sigură a adevărurilor fundamentale ale creștinismului. În locul speculațiilor primejdioase, găsim trăirea creștină primară, simplă și autentică. În locul misticismelor întunecoase, găsim realismul luminos al ortodoxiei noastre românești și bucuria de viață a iubiților noștri credincioși.

Maica Domnului se deosebește de toate femeile de pe fața pământului, în deosebi prin cele două attribute care-i aparțin exclusiv: Născătoare de Dumnezeu (θεοτόκος) și Pururea Fecioară (ἀειπαρθενος). În colindele religioase, mai ales în cântecele de stea, aceste attribute se găsesc enunțate laolaltă de credincioșii noștri, care numesc pe Maica Domnului în colinde: «Curata», «Prea-nevinovata», «Fecioara Maria», «Lumină Prea Sfântă», «Precistă blagoslovită», etc.

Citatele care vor urma ne vor arăta cum credincioșii noștri exprimă, în colindele lor religioase, prin gura copiilor nevinovați, pururea fecioria și theotochia Sfintei Fecioare Maria:

*Că astăzi Curata
Prea nevinovata
Fecioara Maria
Naște pe Mesia,
În țara vestită,
Vitleem numită» 14).*

14. Gh. Breazu, *op. cit.*, colindele Nr.: 143, 157, 140; ;vezi și la Gh. Cucu, *op. cit.*, colindele Nr.: 167, 168, 169, 170.

«Că numai din maică
 Și fără de taică
 Noud ni s'a născut
 Cel fără de nceput» ¹⁵).
 «Hai cu toți să suim,
 La orașul Viflaim
 Că acolo nu e nime
 Num'o fată feciorică,
 Mată ești și fată ai fost
 Și ai dat jăfă la Hristos» ¹⁶).
 «Astăzi lumii s'a născut
 Cel de demult proorocit.
 Astăzi s'a născut Mesia
 Din Fecioara Maria» ¹⁷).
 «Astăzi pe cel nevăzut
 O fecioară l-a născut
 În orașul Viflaim
 Aproape de Rusalim» ¹⁸).
 «Că se va naște Hristos
 Din Fecioara Maria
 Din neamul lui Avraam
 Din sămânța lui David
 Din Duhul Sfânt zămislit» ¹⁹).
 «Dar la leagăn cine sta?
 Sta Maria Fecioara
 Cu costița pe spinare» ²⁰).

Desigur exemplele se pot înmulți după voie. După cum observăm, colindele noastre religioase exprimă, fără să facă o distincție specială, amândouă aceste atribute ale Maicii Domnului. Credincioșii noștri nu-și explică și nu-și pun cel puțin întrebarea cum Maica Domnului a rămas fecioară și după naștere. Aceste întrebări le-au scornit necredincioșii de mai târziu. Pentru credincioșii noștri «Mamă fără bărbat» și «Fecioară mamă» sunt taine zăvorâte cu lacătul celei mai profunde credințe. Le e deajuns revelația dumnezeiască cu privire la aceste taine. Ei se miră și pricep cu ajutorul credinței și înțelegerii lor tâlcul dumnezeiesc al acestei minuni cu totul mai presus de fire. Dar această înțelegere sinceră, spontană, dovedește tinerețe sufletească, adeziune totală și intuiție profundă a minunii Nașterii Domnului.

b) Căutarea lui Iisus. Înainte de a trece la un nou capitol, nu putem lăsa sub tăcere un fapt important din viața Mântuitorului, care a pricinuit Maicii Sale sfinte îngrijorare serioasă și foarte mult sbucium sufletească. Este vorba de împrejurarea pe care ne-o relatează și Sfintele Evanghelii, când Iisus, la vârsta de 12 ani, de sărbătoarea Paștilor, a rămas la templu, în mijlocul bătrânilor, în timp ce părinții săi trupești se întorceau spre casa lor din Nazaret. Sfânta Fecioară Maria este prima care observă lipsa copilului iubit. O mare neliniște cuprinde sufletul mamei desnădăjduite, care începe să-și caute cu înfrigurare copilul pierdut.

15. *Ibidem*, colindul Nr. 188.

16. *Ibidem*, colindul Nr. 67.

17. Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, colindul Nr. 239.

18. *Ibidem*, colindul Nr. 260.

19. Gh. Cucu, *op. cit.*, colindul Nr. 11.

20. *Ibidem*, colindul Nr. 145.

Această căutare este redată cu o întreagă gamă de simțăminte de colindele noastre religioase, care se întrec în a descrie, cu o sensibilitate deosebită, durerea sufletească a Maicii Domnului cu această ocazie, când umblă după fiu să-l găsească. Dar și aici geniul poetic al poporului nostru și imaginația avântată a credincioșilor noștri îmbracă pe Mamă și pe Fiul în colorile cele mai atrăgătoare, pe care le oferă peisajul și costumul românesc. La aceste note caracteristice colindelor noastre se adaugă, cu o discreție înduioșătoare, simțirea și participarea colindătorilor și credincioșilor noștri ortodocși la jalea Maicii Domnului, care-și caută pretutindeni fiul răslețit de ceilalți.

Colindele religioase, care ne descriu această căutare, capătă un ritm de baladă bătrânească, ce amintește mersul mărunț al cailor de munte, cu scăpărarea potcoavelor pe drumurile pietruite. Iată pe Maica Domnului stând «Sus la drumul mare» și întrebând pe junii colindători dacă n'au văzut cumva pe Fiul său:

— «Nu mi-ai văzut vouă,
Pe unde ai umblatu
De mi-ai colindatu
Pe Fiutul Meu?
— «Ceata de feciori
Junii colindători
Din graiu îi grăia-re:
— «Noi nu l-am vădutu
Nu l-am cunoscutu.
Iar Sfânta Marie
Din graiu le grăia-re:
— «Lesne a-l cunoaște
Că, căluțul lui,
Roșu-l arătat
Și geluța lulu
Floarea cerului;
Pintenașul lulu
Par luceferiei;
Săbioara lui
Serpe 'nctritat 21).

În urma acestor semnalmente, colindătorii îl recunosc și spun că l-au văzut «jos la Rusalim».

Iată și un tablou minunat din ajunul colindelor:

«De-aseară, de-aseară,
Mai de-alaltă-seară
Junii se strângea-re
Și se vorovea-re
Să plece a colinda-re
Pe drumuș, pe cale,
Spre raza de soare. . .

dar la mijlocul drumului se întâlnesc cu Sfânta Maria, care-i întreabă:

— «Nu ai văzut voi
Pe Fiutul sfântu 22).

21. Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, colindul Nr. 38.

22. *Ibidem*, colindul Nr. 169.

De jale mare, Maica Domnului se preface într'o rază de soare și, spre bucuria ei, uitându-se pe fereastră, își vede Fiul iubit stând la masa de craiu:

*«Și ea că-și vedea-re
Drag fiu al ei
La masa lui craiu
La masă șezându
Păhare umplându
La craiu închinându»²³⁾.*

Dar Maica e tot mai neliniștită:

*«Umblă Maica după fiu
Tot plângând și întrebând
N'ați văzut pe Fiul sfânt?»²⁴⁾.*

Colindătorii întrebați îi spun Maicii Domnului că poate l-au întâlnit, dar nu l-au cunoscut. Maica le spune că e cam de seama lor și că numai după îmbrăcăminte l-ar putea recunoaște:

*«C'avea haine cu petele
Și în degete inele.
La gulere și la ciotori
Avea scrise sărbători.
Soarele și razele,
Ba luna și stelele²⁵⁾.*

sau cu reminiscențe vădite din balada mioriței:

*«Fețișoara luiu
Spuma lapteluiu
Mustăcioara luiu
Spicul grâului
Ochișorii luiu,
Două mure negre,
Coapte la pământu
Neatinse de vântu;
Coapte la răcoare,
Neatinse de soare²⁶⁾.*

La aceste semnalmente colindătorii îl recunosc și-i spun Maicii că l-au văzut, fie la Rusalim, fie răstignit pe o cruce de brad, fie venind călare înapoi:

*«Noi că l-am văzut
În câmp la Rusalimu
Cu calul sălându,
Încoace venindu²⁷⁾.*

Colindele noastre nu redau găsirea lui Iisus în templu și dialogul acestuia cu Maica Sa. Ele scot în evidență numai căutarea sbuciumată a

23. *Ibidem*, colindul Nr. 179.

24. *Ibidem*, colindul Nr. 264.

25. *Ibidem*, colindul Nr. 299.

26. *Ibidem*, colindul Nr. 301.

27. *Ibidem*, colindul Nr. 223.

Maicii, care umblă după fiu. Imaginea mamei care umblă să-și găsească fiul omorât, ca în baladele noastre populare (balada mioriței), a furnizat fanteziei populare unele elemente de care pietatea credincioșilor noștri a ținut seama la alcătuirea acestor colinde. Trebuie să reținem fondul creștin pe care s'au grefat aceste elemente de baladă. Iar ideea creștină pe care o descoperim este căutarea lui Iisus de către Maica sa atunci când el a rămas în templu să vorbească cu bătrânii învățători ai poporului, imediat după cel de al 12-lea Paște al vieții Sale, pe care-l petrecuse cu părinții și cu rudele din Nazaret la templul din Ierusalim. Din aceste colinde reiese dragostea maicii pentru fiul pierdut și conștiința ei că acest «Fiul sfânt» este Dumnezeu.

În folclor, influența reciprocă a diferitelor genuri de creație populară, unele asupra altora, se numește **contaminare**. În cazul nostru, avem contaminarea a două genuri foarte vechi de creație populară: colinda și balada. Când a avut loc această contaminare, este greu de precizat. În orice caz, acest lucru s'a întâmplat în fața în care se plămădea conștiința creștină ortodoxă pe aceste meleaguri, sub acoperământul Maicii Domnului și al Domnului nostru Iisus Hristos.

Căci Maica Domnului nu iubește numai pe Fiul său, ci și pe noi pe toți, cei care o rugăm să mijlocească înaintea lui Dumnezeu mântuirea noastră.

CAPITOLUL III

«Cum, Doamne, n'oi suspinare»

(Maica Domnului ca rugătoare și mijlocitoare)

În concepția credincioșilor noștri ortodocși stăruie cu intensitate ideea că Maica Domnului este mijlocitoare între noi și Domnul nostru Iisus Hristos, ca una din care Domnul nostru Iisus Hristos și-a luat trup omenesc pentru mântuirea noastră.

Bogata înnologie bisericească ortodoxă, adresată Sfintei Fecioare, a influențat adânc și colindele noastre religioase, care caută să exprime, într-o formă accesibilă credincioșilor noștri, marile idei dogmatice ale ortodoxiei noastre.

După înnologia noastră răsăriteană, Maica Domnului nu numai se roagă și mijlocește pentru noi, «ci ne și dă ea însăși haruri și daruri, sau chiar toate bunătățile»²⁸). Credincioșii noștri ortodocși sunt pătrunși de această învățătură atunci când așează în centrul gândirii și simțirii lor pe Maica Domnului. «Doamne, Maica Domnului, ajută-mi» este o rugăciune rostită cu evlavie în orice împrejurare, cât de neînsemnată, din viața de toate zilele. Pentru credincioșii noștri, cultul ortodox are o realitate veșnic actuală. Credincioșii noștri experiază tainic pe Dumnezeu, pe Domnul nostru Iisus Hristos și pe Maica Domnului. Colindătorii trăiesc din plin minunea Nașterii Domnului, ei caută pe Pruncuțul din iesle, pe care-L găsesc în orice casă luminată de candela Nașterii Domnului. În noaptea

28. Pr. D. Stăniloae, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, în «Ortodoxia», an. IV, Nr. 1, București, 1962, p. 106.

aceea, «pe la cântători târziu», când pornesc la colindat, se întâlnesc în drum cu Moș Crăciun, cu îngeri sau cu sfinți, cu Maica Domnului care caută loc de naștere, sau umblă după fiu, sau cu Dumnezeu care «coboară pe o scară de lumină», ca să binecuvinteze lumea și natura care întinește. Colindele au moștenit această realitate obiectivă a Nașterii Domnului dela imnologia ortodoxă, care înfrumusețează cultul ortodox.

De altfel, cultul ortodox este străbătut dela un capăt până la altul de cel mai desăvârșit realism.

Am făcut aceste considerații pentru a arăta, odată mai mult, de ce colindele noastre religioase poartă pecetea vechiului nostru duh ortodox, caracteristic spiritualității noastre răsăritene.

Colindele religioase, care ne înfățișează pe Maica Domnului rugându-se pentru noi, sunt de o frumusețe unică și de o putere intuitivă vrednică de admirație. Slujba, pe care credincioșii noștri o ascultă în fiecare Duminică sau sărbătoare, o văd aievea petrecându-se în cer. O viziune plină de măreție și de evlavie a liturghiei cerești, oficiată de însuși Dumnezeu:

*«D'auzi gazdă ori n'auzi
Toaca 'n cer și slujba 'n rai
Toaca 'n cer cum o bătea
Slujba 'n rai cum o făcea
Dumnezeu cum cuvânta
Maica Sfântă se ruga.
Și să stai să tot privești
Cum făcea slujbe cerești
Ingerii fiind stâlpi
Cântau sfintele cântări» 29).*

Acest colind dovedește însemnătatea cultului ortodox în viața credincioșilor săi. Iată de ce atunci când preotul ortodox oficiază Sf. Liturghie în biserică lui de lemn, credincioșii lui știu că 'n același moment se oficiază și în ceruri Sf. Liturghie de către însuși Dumnezeu și ei văd cu ochii minții lor pe Maica Domnului îngenunchiată și rugându-se pentru păcatele lor.

Aceeași imagine a liturghiei cerești ne-o redă și colindul următor. Slujba are loc într-o mănăstire făcută de însuși Dumnezeu:

*«Făcă-și Domnul ce-și mai face
Făcă-și Domnul mănăstire
Mănăstirea nu-i prea mare
Nouă uși, nouă altare
Cu altarul către soare,
Cu ușile jos spre mare,
Cu ferestrele spre soare.
Slujba sfântă cine-o cântă?
Oânt-o zeul Dumnezeu.
Dar de-ascultat cine-o ascultă?
O ascultă Maica Sfântă.
Cu-n fiu micuț în brațe
Fiușul mic tot sălta-re
Maica Sfântă lăcrăma-re.
— «Ce rându-i d-acesta rându*

De eu salt și tu îmi plângi?
 -- «Taci tu fiu, că tu nu vezi,
 Tu nu vezi ce mi-și văd eu:
 Văzui puntea raiului,
 Pe deasupra iadului,
 Ca firuțu părului,
 Vin sufletele să treacă
 Câte-mă trec, mai multe cadu,
 În vâpaia focului,
 În crișcatul viermiloru,
 În fluierul șerpiloru»³⁰

Maicii Domnului nu-i scapă nicio împrejurare să nu plângă și să nu suspine pentru păcatele noastre, la fel ca o mamă bună care intervine pe lângă tată pentru greșalele copiilor:

«Sus la 'naltul cerului
 La poalele raiului
 Este o masă ferecată
 Masă frumoasă de piatră.
 După dânsa cine șade?
 Șade Maica Precista
 Cu'n pahar galben în mână
 Tot închină și suspină.
 Vin îngerii și întrebă:
 -- «De ce suspini Maică dragă?
 -- «Dar eu cum să nu suspin,
 Că oamenii când se scoală,
 Nici pe obraz nu se spală,
 Făr se duc la fâgădău,
 Săduie pe Dumnezeu.
 Nu le e frică că-i trăznește
 Și mi-e milă de pruncuți,
 Că rămân făr de părinți»³¹).

În alt colind, Maica Domnului se roagă chiar de Fiul ei:

«Sus în vârful aninelui,
 La Domnul Hristos,
 Șade Maica Domnului,
 Șade, șade și se roagă,
 Pentru toată lumea 'ntrecagă»³²),

sau stând la masă cu Dumnezeu:

-- «Cum Doamne n'oi suspina-rc
 Că sunt oameni pe pământu,
 Și se duc la fâgădău,
 Săduie pe Dumnezeu.
 Nu le e frică c'o'u trăsnire
 Dar am milă de prunci mici
 Că rămân făr de părinți;
 Făr de taică, făr de maică,
 Făr de frați, făr de surori
 Și rămân ca niște flori»³³).

30. Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, colindul Nr. 174.

31. *Ibidem*, colindul Nr. 251 și 258.

32. *Ibidem*, colindul Nr. 153.

33. *Ibidem*, colindul Nr. 120.

Apoi, toate colindele care au ca temă centrală nunta din Cana Galileii ne redau intervenția Maicii Domnului către Fiul său, pentru vinul care se terminase. Colindele sunt prea cunoscute pentru a mai da și exemple.

Dar nu numai oameni cer și se bucură de ajutorul Maicii, ci și celelalte ființe. Iată ce frumos se roagă o mierea la «Măicuța Precista»:

*«Numai una mierea
Sta 'n genunchi și se ruga,
La Măicuța Precista.
S'o scape de iarna grea,
S'o scoată din iarnă 'n vară.
La drăguța primăvară³⁴»*

iar o albină adună ceară pentru făclii de aprins la Maica Domnului:

*«Albina strângea din flori.
Ceară pentru sărbători.
Din cear' se făceau făclii,
Să le dea Săntei Mării³⁵»*

Maica Domnului, după credința noastră ortodoxă, este rugătoare harnică și dăruitoare de daruri cerești celor ce cer cu dinadinsul mijlocirei ei. Credincioșii știu că mijlocirea Maicii este mai mare decât a sfinților; la fel și bogăția de haruri, pe care ni le transmite Maica Domnului, este incomparabil mai mare. De aceea și venerarea noastră este mai mare față de Maica Domnului decât față de sfinți, deoarece Maica Domnului stă în fruntea sfinților și a cetelor îngerești, ca una care cuprinde în sine desplînatatea sfințeniei omenești și este cea mai strâns unită, prin îndumnezeirea ei cea după Har, cu Domnul nostru Iisus Hristos.

CAPITOLUL IV

«Mărire Tie Maică Sfântă!»

(Supravenerarea sau hiperdulia)

Pentru însemnătatea deosebită pe care Maica Domnului a avut-o și o are în viața noastră, credincioșii noștri ortodocși îi acordă cultul de supravenerare sau hiperdulia. În concepția noastră ortodoxă, Maica Domnului este mai presus decât orice ființă, fără de asemănare, și cea mai apropiată de Dumnezeu, nu după fire, ci după Har. Măririle ei sunt cu mult mai presus decât orice cuvânt și taina ei cu mult mai negrăită și mai nepătrunsă. Colindătorii cântă pe bună dreptate:

*«Mărire Tie, Maică sfântă,
Dela robii care-ți cântă.
Dela 'mpăratul Christos,
Născut lumi spre falos³⁶»*

34. Gh. Breazu, *op. cit.*, colindul Nr. 127.

35. *Ibidem*, colindul Nr. 74.

36. Sabîn V. Drăgoi, *op. cit.*, colindul Nr. 272.

Pentru a ilustra și mai bine supravenerarea de care se bucură Maica Domnului din partea credincioșilor noștri, reproducem în întregime o colindă care nu mai are nevoie de niciun comentariu:

*«Tu ești lumina cea Sfântă
Precista blagoslovită
Că ai născut pe Fiul Sfânt,
Oamenilor pe pământ.
Tu ești cinste îngerească
Și slavă apostolească;
Biruință striestrească,
Nădejde călugărească
La toți sfinții ești cunună,
Cu cocon fii împreună.
Toți se satură cu tine,
De Dumnezeiasca pâine.
Tu ești izvor de viață,
Adăpi bine cu dulceață.
Și ești Maică adevărată,
Că ai născut fii fără de tată.
Mai înlăi și mai cinstită,
Decât soarele mai sfântă.
Tot de David prorocită,
De înțeleptul Solomon,
Și de Sfântul Gheodeon.
Tu ești ieslea sălășluită,
Și cartea pecetluită,
Care ne scrie cu dreptii,
Unde doresc înțelepții.
Și de-acum până 'n vecie,
Măla Domnului să fie» 37).*

Parcă ascultăm stihurile unui acatist închinat Născătoarei de Dumnezeu. În colindul citat găsim concentrate toate notele esențiale ale mariologiei ortodoxe, cu accentuarea supravenerării pe care o datorăm Maicii Domnului.

Poporul cinstește în chip deosebit pe Maica Domnului, nu numai în colinde, ci și la toate sărbătorile ei de peste an, aducând slavă celei ce a născut pentru mântuirea noastră pe Domnul nostru Iisus Hristos.

Concluzii

Deși sumar, credem că am surprins toate notele mariologice esențiale spiritualității ortodoxe răsăritene. În concepția credincioșilor noștri și mai ales așa cum reiese din colindele lor religioase, Maica Domnului nu este nici pe departe întruchiparea vreunui mit sincretist păgân, continuat peste veacuri, în sânul creștinismului românesc. Sfânta Fecioară Maria este din neamul lui David și din sămânța lui Avraam, așa cum ne spun Sfintele Evanghelii, Tradiția Sfintei noastre Biserici și colindele noastre religioase. Ceretarea făcută de noi în colindele noastre religioase ne-a convins încă odată de valoarea dogmatică a folclorului nostru religios. Pietatea populară, care îmbracă sentimentele și ideile sale creștine în forme adec-

vate înțelegerii ei, nu este nici ea exagerată, ci moderată și în deplină concordanță cu atmosfera generală a pietății ortodoxe. Chiar dacă imaginația creatoare a credincioșilor noștri a adăugat uneori persoanelor sfinte sau acțiunilor lor unele trăsături pitorești, conforme peisajului și costumului românesc, apoi aceasta dovedește, odată mai mult, participarea totală a credincioșilor Bisericii noastre la evenimentele descrise cu atâta căldură în colindele noastre religioase.

Maica Domnului este tot ce poate fi mai bun, mai duios și mai plin de iubire în pietatea credincioșilor noștri. Cine ar vrea să scrie o viață a Maicii Domnului, ar găsi în colindele noastre religioase o sensibilitate ortodoxă deosebită, concretizată în gesturi, în fapte sau în expresii de o rară frumusețe și gingășie. Noi ne-am străduit numai să scoatem în evidență, din colindele românești, notele esențiale ale marologiei ortodoxe și nimic mai mult.

Concluzia noastră ultimă este aceasta: adevărul dogmatic ortodox cu privire la Maica Domnului este bine precizat și redat cu destulă claritate în colindele noastre religioase dela Crăciun și dela Anul Nou.

PREOȚI ORTODOCȘI ROMÂNI IN REVOLUȚIILE ȚĂRĂNIMII

CU SPECIALĂ PRIVIRE ASUPRA RĂSCOALEI DIN 1907

Răscoala țăranilor din «primăvara roșie» a anului 1907 este, fără îndoială, pe plan intern și în direcția respectivă, cel mai de seamă eveniment al primei jumătăți a veacului nostru, care a pus probleme, a dat de gândit multor oameni de bine dela noi și a influențat, într-o oarecare măsură, dezvoltarea politică a României contemporane.

Ea a fost, cum bine a arătat-o la fosta Academie, istoricul A. D. Xenopol, în neuitatul an al răzmeriței: «ciocnirea neapărată dintre nedreptatea legală și avântul firesc spre o stare de lucruri mai dreaptă și mai omenească», ciocnire care fatalmente trebuia să vină, pentru că exploatarea, silnicia și nedreptatea nu pot fi niciodată veșnice.

Răscoala țăranilor din 1907 este o verigă a unui lanț întreg de lupte de acest fel, și dacă nu cea mai extinsă, mai însemnată și mai sângeroasă, în tot cazul una din cele mai importante ridicări de mase ale țăranimii oprite, disprețuite, stoarse de muncă, în zdrențe și condamnată să piară de foame în propria-i țară, pe brazda trudită de ea a marelui moșier.

Din nefericire, această efervescentă socială a secolului nostru, care ținea să înlăture jugul unui adevărat regim colonial, nu s'a încununat și nu s'a soldat cu rezultatele practice, ce trebuiau să vină în mod logic și nu a modificat raporturile dintre exploatatorul agricol și exploatatul iobag, vorba cântecului celui din urmă:

Că de-s secete ori ploii,
Noi trăim tot în nevoi.

Deschizând această pagină a istoriei Patriei noastre, îndoliată de sacrificiul a hecatombe de trupuri muncite de țărani, noi dorim să căutăm în ea și nume de preoți ortodocși, care au fost împreună pătimitori cu obiditul țăran, al întunecatei zile din 1907. Aceasta nu pentru o meschină laudă de sine, a unei categorii de oameni de astăzi, urmași ai celor de atunci, ci pentru că ne interesează adevărul adevărat.

Înainte însă de a ajunge la aceasta, găsim util și necesar să trecem în revistă câteva aspecte ale problemei, în directă legătură cu subiectul pe care ne-am propus să-l abordăm.

I. TRECUTUL DE LUPTĂ NEINTRERUPTĂ AL POPORULUI ROMÂN.

În prealabil, o mică precizare: prin popor, noi înțelegem aici factorii producători cei mai numeroși, dinaintea secolului XX, adică pe țărani, albinele, nu trântorii, și nici «tagma jefuitorilor», ci «norodul»¹⁾, cum bine a accentuat-o Tudor Vladimirescu, definind ce este țara.

1. Scarlat Calimachi, Pavel Chirtoacă, *Tudor Vladimirescu*, București, 1946, pagina 28.

Răscoala din 1907 este cel mai mare protest de foame pe care l-a adresat țărănimea, politicienilor venali, exploataților ghiftuiți și nesățioși și țării, în care au văzut lumina zilei. În niciun caz însă, ea nu este prima, căci multe altele au precedat-o în zbuciumata istorie a poporului nostru dela sate, din cele mai vechi timpuri. Ea nu este prima, fiindcă și înaintea ei a existat exploatare nemiloasă, silnicie neagră și nedreptate strigătoare la cer. Ea nu este prima, fiindcă și înaintea ei a existat robie, foame și umilință pentru cei din sate, sprijinitorii întregii noastre vieți. Ea nu este prima, fiindcă și înaintea ei, bordeiul țăranului era fără foc și lipsit de hrană, traiul său la fel ca al debitoacelor, iar demnitatea lui gârbaciul vechilui, ceea ce l-a făcut pe el, marele răbdător, să-l părăsească răbdarea și să-și încordeze degetele pe uncaltă robie¹ lui, transformând-o în unealtă dătătoare de moarte și eliberatoare.

Incepând cu frământările și luptele sociale din Transilvania, din 1116, 1290, 1339, 1344, 1408, 1430, 1434, 1435, toate făcute împotriva tratamentului neomenesc la care erau supuși țăranii și iobagi, împotriva nobililor și Bisericii Catolice multi-feudală, împotriva dijmelor și corveziilor, pentru dreptul lor imprescriptibil la o viață mai bună, ajungem la **răscoala dela Bobâlna**, din 1437, care le întrece pe toate cele precedente, care aveau un caracter mai mult sau mai puțin local, deoarece aceasta cuprinde aproape întreaga Transilvanie și chiar o parte din Ungaria de astăzi.

Continuând, după aceea, cu cea din 1514, tot de peste munți, sub conducerea neînfricatului **Gheorghe Doja**, cu toate celelalte forme de luptă, mai mult sau mai puțin revoluționare din Moldova și Țara Românească, ce se manifestau prin: nesupunere la lucru, răscumpărarea din iobăgie, fuga din sate și bejenia, ajungem la răscoala din 1526, din Banat, sub Iovan Țarul, la aceea a Secuilor din 1562, după care vin altele mai mici în: 1610, 1658-1659 și 1697, din Transilvania.

Șirul lor legat și impetuos nu se oprește nici aici, ci merge mai departe cu forme și mai violente de luptă, ajungând la răscoala lui **Horia, Cloșca și Crișan**, din 1784, care este precedată de altele mai locale și mai mici, la răzmerița din Moldova din 1804, la răscoala din 1821, sub conducerea lui **Tudor Vladimirescu**, la revoluția din 1848, care se produce aproape simultan în toate cele trei țări și provincii românești, la cele din 1888, 1889, 1894 și 1900 din Muntenia și Moldova, și se încheie cu răscoala țăranilor din 1907, care este o puternică verigă a nesfârșitului lanț de lupte și suferințe a țăranimii noastre.

După cum vedem, istoria țării și a poporului nostru, este scrisă cu sânge de țăran și ea este străbătută, de la un capăt la altul, ca de un fir roșu, de focul frământărilor și al efervescențelor sociale, de răzmerițe, revolte și răscoale, împotriva celor ce nu lăsau «talpa țării» să-și croiască o existență mai demnă și mai omenească, împotriva celor ce nu voiau să-i lase decât doar: «oasele în piele și sufletul în piept», ca să poată munci și să fie jecmănită. Le-ar fi luat și pe acestea, dacă n'ar mai fi fost de nimic un folos.

Numărul așa de mare al acestor mișcări, indică limpede că truditul ogoarelor noastre, în trecut, a fost întotdeauna încătușat de păturile și clasele asupritoare și că el a căutat neîncetat să înălture asfixierea

ce-l amenința, a voit să se desrobească, să-și făurească un trai mai bun, să se elibereze.

Primele și cele mai numeroase răscoale le-au făcut țăranii de peste munți, ale lor sunt înregistrate de istorie poate mai bine, căci ei au îndurat, pe lângă tirania grofilor, a magnaților, și pe aceea a Bisericii Catolice, îndestulată de moșii cu șerbi.

Dar cu toate uriașele, neconținutele și dreptele lupte ale țăranilor noștri, «robii albi ai ogoarelor», împotriva exploatării, sub toate denumirile, ramificațiile și diversiunile ei, nu au rezultat decât satisfacții de moment, parțiale și necorespunzătoare nevoilor lor, sau de niciun fel. Această fiindcă revoltele țărănești au fost făcute întotdeauna, cu mijloace de luptă primitive și rudimentare, fără pregătire prealabilă și fără coordonare, și pentrucă țărănimea, legată de mijloace înapoiate de producție, n'a reținut și n'a aplicat nimic din experiențele răscoalelor trecute, în cele următoare. Chiar atunci când ei au fost învingători, cazul dela Bobâlna și — într-o măsură — revoluția din Muntenia din 1848, ei n'au știut să-și consolideze situația și să-și mențină cuceririle dobândite.

Țăranii au ales, din toate mijloacele de luptă, revoltele, pentrucă niciodată ce'e legale, de care nu dispuneau decât asupritorii lor, ca: presa, întrunirea, alegerile, etc., nu le-au stat în chip efectiv la dispoziție; nu din vina lor, desigur, ci tot a celor mari, cărora le convenea de minune să-i țină în întuneric și departe de viața politică, pe ei, marea majoritate mută a țării. Ce anomalie mai izbâtoare, decât ca un popor de mai multe milioane să nu exercite niciun fel de influență asupra afacerilor publice!

Istoricii trecutelor regimuri, ocupându-se mai mult de conducători decât de conduși, nu au dat, decât cu foarte rare și mici excepții, atenție deosebită acestor frământări dureroase, mai ales celei din 1907, ale țărănimii dornice permanent de o viață mai cumsecade și de un trai ceva mai ușor, pentrucă socoteau periculoasă o astfel de întreprindere.

Din această cauză, ei au scris o istorie închisă gemetelor și asupriilor țăranilor, o istorie care a înregistrat telegrafic sau chiar deloc, înfățișările viețuirii celor de jos și mulți.

Abia în zilele noastre, Academia Republicii Populare Române, forul conducător al întregii activități culturale din țara noastră, prin numeroase volume de documente ce le-a publicat, într'un timp relativ scurt, scoate la lumină și pune în valoare trecutul de zbucium, suferințe și lupte al poporului nostru. Odată cu aceasta, s'au tipărit și trei volume de documente, privind direct revoluția din 1907²⁾, precum și altele în legătură cu celelalte mișcări țărănești dela noi³⁾.

Toată lupta milenară a țăranilor s'a soldat, fără nicio excepție, cu înfrângerea pe linie, fiind urmată pe deasupra și întotdeauna de represii crude și sângeroase și de plata despăgubirilor. Dacă s'ar socoti

2. M. Roller, *Documente și mărturii pentru istoria României: Răscoala țăranilor din 1907*. Editura de Stat, vol. I și II, Buc., 1948; vol. III, Buc., 1949.

3. Idem, *Răscoala țăranilor din 1888. Documente*. Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1950; N. Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu și revoluția dela 1848*. Buc., 1948; B. Dan, *Mișcarea țărănească condusă de Mircea Măldăru (Ian. 1862)*, «Buletinul Științific» (Secția de Științe Istorie), tom. III/1951, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1951; Vasile Negoită, *Din lupta țăranilor români pentru pământ și libertate*. Buc., 1946; ș.a.

și s'ar putea calcula cu oarecare aproximație, toate viețile sătenilor noștri, pierdute în luptele lor, s'ar ajunge la concluzia, pe deplin justificată, că poporul nostru ar fi cu mult mai numeros, decât este el astăzi.

Cu toate acestea, un pas înainte, deși mic, tot s'a făcut, căci dacă ele n'au reușit să înlăture feudalismul nostru mult întârziat, în timpul căruia au avut loc cele mai multe, și nici să dea o altă înfățișare vieții celor de jos, totuși l-au zdruncinat adânc.

II. RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907.

După cum am constatat din cele precedente, către sfârșitul secolului al XIX-lea, se produc în România un ciclu întreg, un grup aproape compact de rășcoale, ce-i drept mai mici, dar legate între ele prin foarte scurte distanțe de timp. Patru ridicări de mase țărănești numai în doisprezece ani: 1888, 1889, 1894 și 1900. Această dovedește, în chip evident, că traiul țăranilor devenise insuportabil de apăsător, că erau aduși la disperare, că preferau mai bine moartea decât viața în lanțuri, și că totodată, conducătorii împietriți în egoismul lor și neimpresionați de aceste firberii, nu se grăbeau deloc să le facă dreptate. De altfel, politicienii noștri luau în discuție această problemă, cu multă tragere de inimă, doar când erau în opoziție, în scopuri demagogice. Incununarea luptelor dela sfârșitul secolului trecut se face printr'o mișcare mai generală și mai zguduitoare a temeliilor statului, pe linie internă și externă, șapte ani mai târziu, dela cea din 1900.

A. Cauzele rășcoalei.

Toate mișcările țăranimii de pe plaiurile bogate ale Patriei noastre, nu sunt, desigur, efecte fără cauze. Ele nu s'au produs datorită hazardului, fără să le fi determinat ceva producerea și încetarea, amploarea și adâncimea, durata și caracterul. Ele au avut întotdeauna cauze generale și speciale, directe și indirecte, deși, în fond la baza tuturor, una este cauza fundamentală: exploatarea cu toate variantele și înfățișările pe care le-a putut ea avea. În această cauzalitate se încadrează desigur și rășcoala de care ne ocupăm, căci dacă n'ar fi fost exploatare, n'ar fi fost nici rășcoale țărănești.

Renunțând, pentru motive metodologice, a mai ierarhiza și cataloga aceste cauze, socotim că este mai bine să pătrundem puțin în viața concretă a țăranului nostru, în anii din preajma marii zguduiri din 1907.

Standardul de viață al țăranilor era foarte scăzut, în ciuda creșterii producției agricole. Pricina de căpetenie era lipsa de pământ a căruia repartitie era cu totul nedreaptă. Din recesământul fiscal, făcut de secretarul general al Ministerului de Finanțe în 1905, rezultă că totalul întinderii cultivabile pe țară, era de 7.968.296 ha., din care 3.787.192 ha. reprezenta marea proprietate, dela 100 ha. în sus, în mâinile a 4.171 de boieri, ceea ce făcea 47,53%. Mica proprietate, până la 10 ha., însuma 3.319.695 ha. și era stăpânită de 1.015.302 capi de familie, adică 41,66%. Restul întinderii, de 861.409 ha., forma proprietatea mijlocie, dintre 10-100 ha. Era prin urmare o disproporție izbitoare. Un popor întreg de oameni stăpâna mai puțin decât câteva mii de mari proprietari. La aceasta se mai adăuga sistemul nenorocit al arendărilor, foarte mulți dintre latifundiați având oroare să-și lucreze singuri pământul și preferând să-și

petreacă viața între «oamenii subțiri ai Apusului». Arendașii, fără niciun fel de scrupule morale și asemenea parvenitului Dinu Păturică, din «Cio-coii vechi și noi» ai lui N. Filimon, căutau să scoată cât mai mult, ca în câțiva ani, dela nimic, să-i vezi și pe ei, cu moși cumpărate sau rășluite prin diverse metode necinstite.

În genere, țăranii puteau încheia, cu lacoma tagmă a arendașilor, două feluri de învoieli: «în parte» sau «cu dijmă».

După termenul în parte, s'ar înțelege că țăranul trebuie să împartă pe din două, recolta rezultată de pe suprafața de pământ pusă la dispoziția sa de proprietar sau arendaș. În realitate însă, în afară de aceasta, el era obligat să-i mai dea celui cu pământul, de fiecare pogon, 10 ouă, 1 sau 2 pui de găină, să-i facă o zi de muncă cu brațele și una cu carul, se înțelege, tot de fiecare pogon.

În cazul al doilea, cu dijmă, învoiala era și mai apăsătoare, deși la prima vedere se părea că este mai omenească. Aici, proprietarul lua una din trei părți de recoltă, sau — în cel mai fericit caz — una din patru, dar prin celelalte plusuri de muncă, el ajungea să ia «trei sau patru din una», cum bine ziceau țăranii. Și iată de ce: să luăm cazul unui țăran care a primit pentru lucru, zece pogoane. El era obligat să muncească, pe lângă aceste zece pogoane, altele cinci ale proprietarului, desigur înaintea celor pe care le luase cu dijmă. În plus, el trebuia să mai dea, pentru zece pogoane: 100 ouă, 10-20 pui, să ducă la gara cea mai apropiată 50-100 de saci de cereale, să muncească 20 de zile cu mâinile și 10 cu carul, să sape 10 metri de șanț, sau să îndeplinească 10 merti de gard pentru împrejmuitul moșiei. Dacă mai adăugăm că recolta cea mai de calitate se cuvenea boierului, că stricăciunile făcute de vite, plata pândarului, asigurarea, pășunatul vitelor și al păsărilor domestice și «cocăritul»⁴⁾, se treceau tot în contul celui ce muncea câte 18 ore pe zi, înțelegem de ce în toamnă, țăranul se întorcea aproape cu nimic acasă și cu lacrimile în ochi, că nu avea cu ce-și hrăni și îmbrăca copiii. Alți proprietari luau numai bani, dela 50-80 lei pe falcie, ceea ce era foarte mult pentru țăran și foarte comod pentru boier, deoarece cel din urmă nu mai era nevoit să urmărească norii, așteptând ploaie la vreme. S'au găsit unii arendași sau proprietari de moșie, cu un spirit mercantil și mai dezvoltat. Ei plăteau aconturile sau muncile, în special pe cele mai ușoare, cu niște bonuri sau monede particulare, cu care muncitorul nu putea târgui decât dela cantina sau cârciuma înființată pe moșie de proprietar sau arendaș. În felul acesta el câștiga de două ori: odată la evaluarea muncii și a doua oară la vânzarea mărfurilor sale.

Când venea dijmuitul din toamnă, proprietarii căutau să ridice prețurile pentru anul următor și cereau să li se facă, în prealabil, arături de toamnă. Țăranii, neputându-se angaja la noile prețuri sporite, boierul se răzbuna pe ei, lăsând porumbul nedijmuit pe câmp, pradă șoarecilor, și nu de puține ori mucegăia și incolțea. Prin preajma Crăciunului, rezultatul unui întreg an de muncă încordată, porumbul, se termina de obicei, și

4. Era o dare de unul sau două coșuri de porumb, din ceea ce se cuvenea țăranului, de fiecare pogon, ce era reținută de proprietar toamna, pentru știuleții pe care i-a copt în timpul verii. Dacă nu copsese, cu atât mai rău pentru el. Teribilă inventivitate!

atunci începeau cunoscutele împrumuturi la același boier sau arendaș. Iată o astfel de împrejurare dintr'un sat oltean și nu era altfel nici în alte părți. Pentru cinci bănicioare de porumb, care ar fi costat cel mult cinci lei¹, împrumutate în iarnă, țăranul a fost nevoit să se oblige să dea din recolta următoare, zece de grâu (15 lei), să are ca dobândă un pogon (6 lei), să-l secere (10 lei), și să-l care la mașină (3 lei), ceea ce înseamnă că, pentru cinci lei, țăranul a fost nevoit să dea imensa sumă, ca raport, de 34 lei⁵).

Hrana proastă a țăranului precum și consumul porumbului stricat, din cauza boierilor, dădea pelagra, oțica și celelalte boli, care au făcut adevărate ravagii în România anului 1906. În 1888 am avut 10.626 țărani bolnavi de pelagră; în 1905, 100.000; în 1907 ar fi fost, după o discuție în parlament, 158.000. Un exemplu: În satul Priboeni-Muscel, în acel an, două treimi din locuitori erau bolnavi de pelagră și jumătate din școlari acelei comune nu puteau veni la școală, deoarece întreg trupul le era acoperit de rugina sângeroasă a cumplitei boli⁶).

Legea drumurilor din 1868, modificată în 1907, apăsa deasemeni, din greu, tot pe țăranii. Proprietarii și arendașii, care desigur dăspuneau de trăsuri și automobile, nu făceau prestație.

Satisfacerea serviciului militar, de către țăranii, era deasemeni prilej de exploatare, bătaie, umilință, lipsă de hrană și îmbrăcăminte, și tratament inuman. Ca să-și câștige hrana, deși erau în serviciul statului, în loc să se pregătească pentru apărarea țării, ostașii erau trimiși la muncă, pe moșiile boierilor, ca hamali în porturi sau gări, ca ordenanțe, furnizând astfel o muncă foarte efină și convenabilă. Ba au fost cazuri când chiar concediile și le făceau la muncă pe moșii. Nimeni nu se îngrijea și nu se apropia de ei în armată, nimeni nu-i lumina. Analfabeții veneau, analfabeții plecau.

La acestea, dacă mai socotim că arendașii și proprietarii erau constituiți în trusturi, sfidând morala și omenia, că justiția și întreg aparatul administrativ al țării erau corupte, părtinitoare și puse în interesul celor avuți, iată tabloul sumbru și insuportabil al vieții țăranimii noastre, îndelung răbdătoare, care o scotea din minți.

Cele două partide ce se perindau la cârma țării, liberalii și conservatorii, oricât ar fi fost ele de separate din alte puncte de vedere, erau întotdeauna de perfect acord, când era vorba de revendicări țăranesti. Boierimea făcea legile și tot ea le aplica, desigur în propriul ei interes. Ea beneficia de toate avantajile, scutirile, de toate ușurințele vieții, iar țăranii de nimic.

Exploatat, bătut, cu cinstea familiei adesea rusinată de boier sau de odraslele lui, disprețuit de orașeni, ținut în beznă de stat, țăranului român nu i se oferea decât o existență neagră sub toate raporturile.

Socotim că am evidențiat destule cauze, deși nu le-am epuizat, care să mențină muncitorimea satei or într-o permanentă stare de fierbere,

5. *Neamul Românesc*, I, Nr. 58 (26 Nov. 1906), p. 70.

6. Situația este dată de învățătorul satului, C. Popescu, în broșura: «*Seceta și pelagra*». *Neamul Românesc*, I, Nr. 2 (14 Mai 1906), p. 22. La congresul medicilor din acel an, învățătorul doctor Marinescu a spus limpede că pelagra este «o boală socială», rodul neomeniei arendașilor. El a propus să se adune un congres al pelagrei.

nemulțumire și de agitare, ce a trebuit să se reverse cândva, ca lava fierbinte a unui vulcan cu craterul astupat de vremi sau oameni.

Acest clocot continuu al țăranimii, cunoscut în presa burgheză sub numele de «chestia țărănească», începe să frământă unele capete conștiente de pericolul ce se apropie. Ea este analizată și i se caută soluții; ba au fost chiar unii mari proprietari⁷⁾, care au scris despre ea, condamnând nemernicia clasei din care făceau parte și spunând lucrurilor pe adevăratul lor nume. S'au spus cuvinte tari, pentru acea vreme, ca acestea: «Nelegiuit, blestemat de oameni și de Dumnezeu este dreptul hoțesc care ucide viața socială, care produce nedreptăți, dând omuia ce nu i se cuvine și luând altuia ce nu este al său... «Marea proprietate... zace ca un imens bloc de piatră pe sufletul românesc și amenință să-l strivească...»

«Din 38 de deputați ai țăranimii sunt oare măcar doi sau trei reprezentanți ai ei?...

«În partidele politice din România, ideile cad sfărâmate de cele mai josnice interese ale unor vampiri nesățioși...

«În tot trecutul nostru dureros, țaranul a suferit, iar boierul l-a biciuit. Țaranul nu a găsit, niciodată, prietenie în casa asupritorilor»⁸⁾.

S'au dat chiar și soluții ca acestea: să nu se mai arendeze în grămadă, la aceași oameni; să se supună unor legi ocrotitoare omul de pe moșile arendate; să se lovească cu legi drastice proprietarii plecaci din țară; să se fixeze prețurile de arendare, pentru ca renta pământului să fie o dobândă, nu o camătă; să se fixeze minimul de preț al unei zile de lucru; să se oblige proprietarii ce vând pământ, să ia înțelegere mai întâi, cu obștile satelor, și altele. Toate ca jefuirea legală a țăranului, ajutată și garantată de contracte și învoielile agricole, să înceteze⁹⁾.

Acestea însă au rămas simple propuneri, cuvinte goale de conținut, vorbărie fără legătură cu realitatea, fiindcă marii proprietari s'au încăpățânat în nepăsare și mai departe. Și atunci ceea ce se prevedea așa de bine că are să vină, a venit.

B. Izbucnirea și desfășurarea răscoalei.

Se mișcă mai întâi țăranii din partea de Nord a Moldovei, în ziua de 15 Februarie 1907, unde un singur trust de arendași stăpânea 236.863 ha. (2.368 km. părați), mai precis în trei sate din județul Botoșani: Flămânzi, Rădeni și Siroești. Țăranii înnebuniți de nedreptate și foame, cu lozinca: «Vrem pământ» și înarmați cu ciomege, furci și coase, se îndreaptă către conacele arendașilor și boierilor, cerând pământ cu 25 lei «falcea», rezilierea tocmelilor agricole și condiții omenești de muncă. Ei nu fac nicio distincție cu privire la naționalitatea proprietarilor, fie ei români, evrei, greci, armeni, bulgari, sârbi, etc.; altceva îi interesează pe ei acum.

7. Vezi în special broșura lui C. Alimănișteanu, *Proprietatea mare și chestia țărănească*, Buc., 1906.

8. C. Alimănișteanu, *op. cit.*

9. I. G. Bibicescu, *În chestiunea agrară*. Buc., 1907; Radu Rosetti, *Pentru ce s'au răscolat țăranii*. Buc., 1907; G. D. Sraha, *Starea socială a țăranului*. Buc., 1907; Hași Theodoraky, *Contribuții la soluția chestiei țărănești*. Buc., 1907; A. D. Xenopol, *Mijloacele de îndreptare ale stării țăranimii române*. Buc., 1907; Pr. N. Bârzaanu, *Spre pace, sau cuvânt asupra revoltelor țărănești agrare*. Craiova, 1908.

Răzvrătirea coboară apoi în Moldova de Jos, iar boierii și arendașii fug care încotro.

La Pașcani, ceferiștii eliberează, din trenul în care erau închiși, pe țărani arestați și considerați ca șefi ai răscoalei. În felul acesta, se întâlnește țăranul cu celălalt mare exploatat, muncitorul, și întâlnirea lor, de acum, este cheazășia înțelegerii, a alianței și a luptei lor comune din viitor.

Întreaga Moldova devine câmp de luptă între țărani și armată, căzând mulți dintre răsculați. Apoi, când în Moldova răscoala era oarecum înăbușită, ea izbucnește, cu deosebită violență, în mai multe județe din Muntenia și Oltenia, ca: Vlașca, Teleorman, Olț, Dolj, Romanai, Mehedinți etc. Ceea ce este vrednic de subliniat, este că răscoala a izbucnit spontan, desfășurându-se fără plan, fără organizare și fără conducere politică.

În aceste împrejurări, guvernul conservator nemai putând domina situația, demisionează, luându-i locul unul liberal, având în frunte pe D. Sturza, pe Ion I. C. Brătianu la Interne și pe generalul Al. Averescu la Război. Noul guvern mobilizează pe rezerviști, proclamă starea de asediu, adresează țăranimii o proclamație demagogică fără promisiuni concrete, realizează unitatea celor două partide, în numele intereselor marilor proprietari, și ucide țărani fără niciun criteriu. Deși parlamentul este în mare majoritate conservator, iar guvernul liberal, nicio divergență nu se face simțită, până ce țăranimea ingenuunchiată și sângerândă amuțește.

George Gr. Cantacuzino, șeful conservatorilor și mare proprietar, la 14 Martie 1907, în viforul răscoalelor, cuțează să întrebe în parlament pe președintele consiliului: «Sper că Domnul Președinte nu va adopta nicio măsură care va tinde la desființarea marii proprietăți» și natural, primește cuvenitele asigurări liniștitoare. Același președinte al consiliului de miniștri, D. Sturza, declară unui ziarist german, că va lucra «pentru renașterea clasei țărănești». Definiția politicianului de atunci: «două fețe și niciun obraz», se dovedește foarte justă.

Desgustat profund de aceste lucruri, cum era și firesc, marele Caragiale scrie următoarele: «Împărțită în două bande, ce se numesc cu pretenții «istorice» — liberali și conservatori — bande mai nesocotite decât niște seminții barbare în trecere, fără respect de lege, fără frică de Dumnezeu, calcă astfel legile pe care le-a făcut ieri, prefăce mâine legile făcute azi, că poimâine să le calce și pe acelea... Cele două partide se pot perinda la putere din an în an... Răul va rămânea, va coace, cu cât mai înăbușit, cu atât mai profund și va izbucni periodic și din ce în ce mai grozav, până la o statornicire cu adevărat sănătoasă, sau până la un desăvârșit dezastru, fiindcă despotismul bizantin al acestei oligarhii de strânsură nu mai poate fi suferit»¹⁰).

Studentii din Iași, adunați împreună cu cetățenii și muncitorii orașului, în sala Patria, la 1 Martie 1907, pentru a se consfătui asupra stării de turburare a satelor din Moldova, în care locuiesc părinții și frații lor, au cerut într-o moțiune adresată guvernului: 1. Să se procedeze cu cea mai mare blândețe față de țărani răsculați, care sunt cele dintâi victime

10. Ministerul Învățământului Public, *Istoria R.P.R. Manual pentru învățământul mediu*, sub redacția Acad. Mihail Roller. Ed. de Stat, secția didactică și pedagogică. Buc., 1952. p. 465.

ale unei stări de lucruri, de care nu sunt ei vinovați și care nu odată au pus satele în răsvărire, în diferite regiuni. 2. Să se rezolve cât mai în grabă problema rurală, votându-se o lege pentru exploatarea moșiilor de către obștiile satești, o lege înlesnitoare a împroprietăririi pe pământurile disponibile.

Deasemeni, studenții din București, adunați la 4 Martie 1907, în sala Dacia, cer guvernului: 1. Să se ia imediate și urgente măsuri, să dispară clasa arendașilor, ca o pată rușinoasă, din viața acestei națiuni, iar moșiile să se arendeze deadreptul obștiilor satești. 2. Votul universal, direct și secret pentru săteni. 3. Să se schimbe legea tocmelilor agricole, dându-se dreptul țăranilor de a se bucura de munca lor.

Țara îstreagă era cu țăranii cei mult nedreptățiți și cu toate acestea, cei 4171 de moșieri și slugile lor, nu și-au muiat inima ca să înlăture nedreptatea.

În zadar ziarul francez al lui Take Ionescu, față cu mișcările țărănești, arată că trebuie o largă legislație, care să remedieze neajunsurile proprietății agrare din România. Nu era decât demagogie pură.

În zadar Dr. Istrate, ministru de domenii, făgăduiește să ajute pe țărani, ca fiu de răzeș ce este; dar a făcut ceva?

C. Efectele răscoalei.

1. **O represieune de o barbarie extraordinară.** Se rezolvă așa zisa «chestie țărănească» omorînd pe țărani. Execuțiile oficiale se fac fără nicio jenă sau sfială și mai rău ca în 1888. Peste 11.000 de țărani au plătit cu viața lor chinută cutezanța de a-și fi cerut dreptul la viață și la un trai mai omenesc. Trei sate din Vlașca: Stănești, Vieru și Odivoaia sunt rase de pe pământ cu tunurile, altele sunt numai bombardate (Bălești, etc.), foarte multe case ale celor împușcați sunt dărâmate. Unii arendași speculează și aceste împrejurări. Ei amenință cu lista neagră și împușcarea, iar țăranii plătesc, ca să fie șterși, sume importante, sau se angajează să lucreze fără condițiuni, pe moșia respectivă.

Vrednică de reținut este anchetarea plugarului Ștefan Furtună din Rădeni-Iași, veteran cu cinci decorații din războiul independenței, bătut și apoi împușcat, descrisă de un martor ocular¹¹), precum și aceea a fostului și bravului sergent din același război, C. Uleiu, în vârstă de 50 ani, din Pătulele-Mehedinți, decorat și el de șase ori, care sub ploaia gloanțelor răpise pe maiorul Giurescu, din mâinile Turcilor, în atacul dela Rahova. Acesta din urmă, dintr-o comună unde nu se răsculase nimeni, fiind pârît, este împușcat cu o mulțime de țărani, femei și copii pașnici. Așa s'au petrecut lucrurile peste tot. S'a împușcat fără niciun fel de cercetare, de multe ori și în satele în care nu se întâmplase nimic, numai datorită listei și indicațiilor date de proprietari. În felul acesta «s'a asigurat» concordia și buna înțelegere, între clase, pentru multă vreme!

S'a experimentat tot cu această ocazie și penetrația glontelui Mannlicher. Se credea că el poate trece prin șase inși așezați în flanc, când colo, cu ocazia răscoalei, el a trecut prin 12¹²). Ura înversunată a clasei privilegiate și fără niciun Dumnezeu, a voit să taie țăranilor orice poftă

11. *Ibidem*, pag. 463, după V. Rășcanu, *Amintiri și evocări din Răscoala țărănească*.

12. M. Roller, *Răscoala țăranilor din 1907*, vol. III, p. 84.

în viitor, nu numai de a se mai ridica în masă, dar și de a-și mai spune păsurile lor. Celor omorâți nu li s'a dat voie să li se pună cruce la căpătâi și nici să fie plânși sau înmormântați cu preot¹³⁾.

2. Numeroase condamnări:

O serie întreagă de procese se deschid în fața juraților, în diferite orașe ale țării. Mulți țărani sunt condamnați la muncă silnică pe viață, iar alții la foarte mulți ani de ocnă. Unele procese de acest fel, nu se încheiaseră nici după primul război mondial, târînd oamenii pe drumuri și sărăcindu-i la ultima expresie.

3. Alți pătimitori.

Ziarele oficiale a celor două partide, cuprinse de furie, văd pricina răscoalilor țărănești din Muntenia și Moldova, în poezia lui Gheorghe Coșbuc: «Vrem pământ», într-o broșură a lui Spiru Haret, care sfătuiă pe învățători și preoți cum să activeze pentru ridicarea satelor, în niște cărți ale lui V. M. Kogălniceanu, fiul omului de Stat din secolul trecut, care a și fost arestat, și în general în toți preoții și învățătorii, ca cei ce creiaseră și conduceau prin sate: bănci populare, cooperative de vânzare a produselor, de consum, de cumpărare în comun a uneltelor agricole, obștii satești pentru arendarea sau cumpărarea moșilor, etc.

Primii au fost calomniati și amenințați, iar cei din urmă, adică învățătorii și preoții, brutalizați, suspendați din serviciu, arestați, transportați pe jos la închisori, sau împușcați pur și simplu.

4. Câteva măsuri de mică importanță.

În fine, un ultim rezultat este că moșierimea stăpânitoare și arendașii lor în urma lecției din 1907, s'au văzut obligați să facă unele neînsemnate concesii, ca să nu fi murit chiar în zadar atîta lume, care în esență nu erau decât paleative, fără a se știrbi marea proprietate.

Prin legea din 1908, se înființează «Casa Rurală», în scopul răscumpărării moșilor și revinderii lor țăranilor, în loturi până la 5 hectare. O altă lege din 1909 prevedea ca terenurile cultivabile ale Statului, mănăstirilor, comunelor, etc., să se dea în arendă numai țăranilor, prin obștii. Se înțelege că aceste măsuri legiferate au fost un mic pas înainte. Ele nu au soluționat «chestia țărănească», ci au avantajat, în ultimă instanță, elementele cu stare dela țară, care au acaparat repede aceste pămînturi, ceilalți țărani, cei săraci, au rămas să-și ducă mai departe amarul lipsei, al mizeriei și al foamei.

III. Au fost preoți ortodocși în mișcările țărănești până la 1900?

Poate unii mai puțin familiarizați cu datele istoriei noastre, sau doțati cu un spirit critic evanghelic mai pronunțat, asupra misiunii preotului în genere, vor formula următoarea întrebare de principiu: Când preotul și Biserica propoveduesc pacea, liniștea și buna înțelegere între oameni și popoare și trebuie să facă aceste lucruri, pentru că aceasta este rațiunea lor de a fi, când el și Ea își desfășoară activitatea în climat diametral opus războiului («pe pământ pace, între oameni bunăînvoire» Lc. II, 14), când slujitorul lui Hristos și Biserica Lui se roagă așa de mult și așa de

13. *Ibidem*, p. 83.

des, pentru pacea lumii, ce să caute oare un apostol al păcii, dragostei și înfrățirii, în lupte și războaie?

Știm cu toții, că Biserica și viața creștină concretă au și ele un război pe care îl înfruntă permanent, dar acela este războiul, revoluția și revolta, pe care au declarat-o, încă dela începutul lor, păcatului și răului în genere, moral și material, care schingiește și deformează ființa omului, sub orice formă s'ar ascunde el, război care este, desigur, mai mult de natură interioară, și care se va continua atât timp cât va fi viața creștină pe pământ, atât cât va exista Biserica luptătoare în fața celei triumfătoare.

Ce să caute un ucenic al Mântuitorului, blândețea întrupată, un preot, tocmai în aceste circumstanțe și împrejurări de natură extraordinară, în care se pierd vieți omenești, se răstoarnă hoțare de țări sau de pământuri, orânduiri sociale vechi sau învechite, tradiții practicate îndelung și se violează adesea concepții, situații, prejudecăți sau realități, el care trebuie să fie un ideal de blândețe și bunăînțelegere, o culme de răbdare și pacificare, un «alter ego» al lui Hristos, cel bătut, scuipat și răstignit?

Și cu toate acestea, istoria poporului nostru, al cărui fir roșu este exploatarea, și consecința ei răsvrătirea împotriva asupra torilor din lăuntru și din afară, cunoaște chipuri de preoți, care au suferit, au ajutat și au condus poporul cu cuvântul și cu fapta, ba unii chiar cu spada, atunci când li s'a părut că acest lucru era absolut necesar și just, atunci când rămânerea de o parte ar fi fost echivalentă cu o dezertare dela datoriile elementare ale vieții deobște, atunci când a fost vorba de dobândirea unor drepturi și libertăți superioare, prescrise deși imprescriptibile și strâns legate de adevăr, bine și dreptate.

Au n'a revoluționat și Mântuitorul, teoretic și practic, în sensul desăvârșirii, toată legea Vechiului Așezământ, care în conformitate cu planul Providenței, își trăise trailul, înlocuind-o cu ceva plin și definitiv?

Au nu El, supremul ideal de blândețe, intrând în lăcașul lui Dumnezeu, a dat afară pe toți cei ce vindeau și cumpărau acolo, răsturnând mesele zarafilor și băncile vânzătorilor de porumbei (Mat. XXI, 12), restabilind prin aceasta demnitatea instituției și a persoanelor, cu un cuvânt restaurând viața pe făgașele ei normale, drepte și sfinte?

Au n'a demonstrat El, pe exploatatorii poporului de atunci și de totdeauna, prin cuvintele: «Scrie este: casa mea, casă de rugăciune se va chema, iar voi faceți din ea peșteră de tâlhari» (Mat. XXI, 13)?

Lăudat-a El cândva: neomenia, prigonirea, asuprirea, rapacitatea, egoismul, ignoranța, silnicia, furtul, dășprețul, ura, batjocura și bătaia aproapelui, nedreptatea și tot cortegiul nefast, ce poate diminua demnitatea de om? Nu! Niciodată!

Ci, El a mângâiat pe cel în suferință, l-a ajutat pe cel săman, a condamnat pe cei bogați (parabola văduvei, săracului Lazăr, etc.), a înfierat pe judecătorii nedrepti puși în slujba celor puternici, a vindecat pe cei bolnavi (trupește și sufletește), a dat lumină orbilor, picioare șchiopilor, surzilor auzul, mușilor limba, demnitatea celor ce-o pierduseră, morților viața.

Pentru aceea, s'au găsit preoți, care au contribuit la ținerea trează

a conștiinței poporului, asupra drepturilor lui inalienabile și imprescriptibile, care l-au mângâiat, încurajat și condus chiar, în vremuri de asupriri și ingenuncheri și care au pregătit și susținut răzvrătiri drepte. Prin aceasta, ca cetățeni conducători și ca preoți, ei au stat în slujba poporului, «cu timp și fără timp», i-au întreținut nestinsă flacăra idealului lor și al Patriei și nu puteau face altceva, căci au avut aceeași viață, cu aceleași multe dureri și puține bucurii, ca însuși poporul.

Viața poporului român, dela apariție și până aproape de noi, a fost plină de tot felul de încercări, de suferințe, de turburări și de lupte. Au fost vremuri, în care i s'a contestat, în mod practic, însuși dreptul lui la viață liberă și neatârnată. Se înțelege dela sine, că în aceste împrejurări grele, preotul nu putea face abstracție de suferințele credincioșilor și enoriașilor săi, nu putea să-și caute în chip egoist numai de sine și ai săi, ci a trebuit să stea și a stat lângă poporul din care făcea parte și de care nu se deosebea prea mult, nici la vorbă, nici la pont și nici ca standard de viață, lângă credincioșii de care nu se putea detașa, fiindcă pe dânsii trebuia să-i slujească și îndrumeze.

Fără îndoială, misiunea preotului, — căci preoția este o misiune, nu o profesiune —, este să pacifice lumea, nu să o învrăjbească și cu siguranță, că acei preoți, care au condus satele în trecut, sau au pus chiar mâna pe arme, pentru apărarea și câștigarea libertății semenilor lor, au făcut aceasta, numai datorită dragostei lor de popor, de dreptate, libertate și bunăstare, de cultură și progres, puse în serviciul aproapelui și al colectivității, ale cărei mădulare erau și ei, cerințe socotite legitime și binecuvântate și de Biserică.

Ei, care predicau jertfa, sub toate aspectele, puteau oare să nu arate practic spiritul de jertfă, față de aproapele?

Știm cu toții, ce a însemnat în trecut poporul nostru. Înainte de a-l avea pe învățător, pe agronom, pe medic și toate celelalte categorii de îndrumători sătești, pe care îi are astăzi, meniți a-i lumina și îmbunătăți viața, poporul nostru l-a avut pe preot drept îndrumător și conducător, care le-a îndeplinit, atât cât puterile și devotamentul i-au îngăduit, pe toate acestea.

Dar, noi nu-l urmărim aici, pe preotul ortodox, în istoria țării noastre, în activitatea lui obișnuită, curentă, de toate zilele, ci în circumstanțe de natură extraordinară ale poporului nostru muncitor, la care și în care, unii din frașii noștri, din trecut, au răspuns prezent, cu elan, cu devotament, cu înțelegere, dovadă a nețărmuritei lor iubiri, pentru mai binele și fericirea acestuia.

Deși scrisă în spiritul de care am amintit, istoria ne-a păstrat, totuși, amintirea clericilor amestecați și implicați în revoluțiile trecute ale poporului nostru. În cele ce urmează, pentru perioada până la 1900, îi vom pomeni doar pe cei mai de seamă, mai ales că dispunem de un studiu special¹⁴⁾, pentru o bună bucată de timp, iar pentru unii dintre ei, chiar de monografii, rămânând să-i trecem în revistă pe toți, pe care i-am putut afla, în 1907.

14. C. Bobulescu, *Fete bisericești în războaie, răzvrătiri și revoluții*. 1930., pag. 117.

Cel dintâi de care trebuie să amintim este popa STOICA DIN FARCAS, cel atât de cântat de popor, pe care Mihai Viteazul, datorită vitejiei sale, îl face agă, adică comandant de pedestrimă¹⁵).

Nu trebuie uitat că Mihai Vodă, în acțiunile războinice întreprinse în Ardeal, mai înainte de întoarcerea sa, ațâțase pe ascuns poporul «cu ajutorul tainic al preoților¹⁶).

Episcopul ortodox, IOAN CERNEA, luptă în 1605 cu paloșul și «în-cotro da mulți cădea de mâna lui», împotriva asupririi. Este omorât într-o luptă¹⁷).

Raicevich ne vorbește de un călugăr stareț al mănăstirii Argeș, al cărui nume nu-l cunoaștem, dar care a fost «cel dintâi care a luat armele în războaiele secolului trecut, deci în secolul al XVII-lea, în favoarea Rusiei¹⁸).

Vestitul protopop LUPU ȘANDRU, sub a cărui conducere poporul din Borșa și satele vecine sfarmă, lângă strămtoarea Borșei, în 1717, oștile tătarăști, eliberând din sclavie un mare număr de oameni¹⁹).

Nu vom pomeni preoții și călugării care au luptat și au avut de suferit, împreună cu credincioșii lor, împotriva un'rei cu Roma, din 1700, deoarece aceștia au luptat pe o temă religioasă, nu pe una economică sau socială, a poporului.

Mai târziu, în răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, preoții au avut un rol de prim rang în mobilizarea și conducerea răsculaților (poște, adunări de colecte, gazde, conducători de grupe, posturi de informație, etc.). Dintre aceștia, putem pomeni pe următorii preoți: IONIȚA DADEI, SIMION DIN LUPȘA, DUMITRU DIN CINCIȘ, MIHAI DIN BĂCIA, DĂNILĂ DIN CRÎSCIOR, NICOLAE DIN ORĂȘTIE, IOAN DIN LEHECENI, VASILE DIN PINTIC, CONSTANTIN TURCIU, AVRAM DIN UIBĂREȘTI, PETRU IANCU DIN LUPȘA, ION CRISNAUȚ, omorât și capul pus în țeapă, MIHAILĂ DIN GHELMARIU²⁰). Cel din urmă a fost executat fără măcar a i se permite, ceea ce se admite tuturor condamnaților, satisfacerea ultimei dorințe, care la dânsul era spovedania și împărlășania.

Șirul lor poate fi continuat cu preotul GHEORGHE DIN CORBEȘTI, căruia i s'a tăiat mai întâi o mână, apoi capul, cu ION DIN BEDELEU și AVRAM ȘULUȚ DIN CARPINIȘ, ambii executați, împreună cu țărani și mulți alții. Ar fi prea lung să înșirăm, la fiecare, cu ce a contribuit în răscoala din 1784.

Mitropolitul Moldovei LEON GHEUCA (1786-1788) în 1787, dă semnalul de atac împotriva Turcilor, care începuseră să prade Iașul, prin tragerea clopotelor, la auzul cărora Moldovenii au sărit ca unul distrugând hoardele otomane ce jefuiau fără milă capitala țării²¹).

15. Ibidem, pp. 17-21; N. M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*. Buc., 1942, pp. 51-56.

16. C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 21.

17. Ibidem, p. 22.

18. Ibidem, p. 23.

19. Ibidem, p. 24-25.

20. Ibidem, pp. 46-62.

21. Al. I. Ciurea, *Figuri de iertări moldoveni: Leon Gheucă*. 1942, p. 24.

Din mișcarea lui Tudor Vladimirescu pot fi amintiți: POPA ILIE ²²⁾, CONSTANTIN DIN BUTOIEȘTI ²³⁾, care fusese pandur, un admirator al căpeteniei revoluției, arhimandritul GHENADIE PARVULESCU ²⁴⁾ și alții al căror nume nu le cunoaștem.

N'au lipsit preoții nici în revoluția din 1848. Între aceștia trebuie amintit preotul GHEORGHE BODESCU, dela biserica domnească din Bârlad, care pentru o frumoasă predică, ținută în primăvara acelui an de prefaceri, în care condamna robia, tirania și împilarea, a fost arestat în aceeași zi, de ispravnicul ținutului respectiv ²⁵⁾.

Nu-l uităm nici pe NEAGU BENESCU, care în ședința deputaților săteni și proprietari, din 10 August 1848, el reprezentând pe cei dintâi, face un adevărat rechizitoriu marei proprietăți și moravurilor corupte și necinstite ale boerilor, față de țărani, în cuvinte memorabile ²⁶⁾.

Locul cel mai de cinste însă i se cuvine lui popa RADU ȘAPCĂ, despre care s'a scris destul de mult în ultima vreme ²⁷⁾ și căruia îi aparțin cuvintele cunoscute: «Izbăvește Doamne și mântuie pe tot omul care suferă, ridică și însuflește pe acest popor care moare ca să facă să trăiască pe asupritorii lui. Scapă-l de abuzul clăcii, de ticăloasa iobăgie, de podvoada drumurilor și a șoselelor, de acele munci ale faraonilor» ²⁸⁾.

Poporul l-a așezat în versurile foarte cunoscute:

Să trăiască Popa Șapcă
C'a scăpat țara de clacă.

22. C. Bobulescu, *op. cit.*, pp. 71-72.

23. *Ibidem*, pp. 72-75, și N. M. Popescu, *op. cit.*, pp. 106-111.

24. Emil Vărtosu, *Un călugăr admirator al lui T. Vladimirescu: Arhimandritul Ghenadie Parvulescu (1805-1873)*, în «Revista Arhivelor», VI, 2 (1944-1945). Acest călugăr închină lui Tudor Vladimirescu un poem în 1827, din care se desprinde viziunea pe care o aveau contemporanii despre căpetenia revoltei din 1821. În legătură cu revoluția lui Tudor Vladimirescu și participarea claselor sociale la ea, a se vedea: A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă din Țările Românești (1821-1822)*. Buc., 1945; Idem, *Mișcarea eteristă în Moldova, 1821*, în vol. *În amintirea lui C. Giurescu*. Buc., 1944, pp. 363-372; N. Iorga, *Un apărător al săracilor, «Domnul Tudor» din Vladimiri*. Buc., 1921.

25. C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 78 sq.

26. *Ibidem*, pp. 79-80; M. Roller, *Istoria R.P.R.*, p. 334.

27. C. Bobulescu, *op. cit.*, pp. 81-88; P. Constantinescu-Iași, *Popa Radu Șapcă, un conducător de frunte al revoluției din 1848*. Buc., 1945; N. C. Bejenariu, *O figură interesantă a revoluției dela 1848: preotul Radu Șapcă*. În *Arhiva din Iași*, XXXII (1925), Nr. 3-4, pp. 271-278; Pr. Constantin I. Gheorghe, *Chipuri de legendă din trecutul de lumină, de jertfă și de biruință: Popa Șapcă*. Pitești, 1941; M. Roller, *Istoria R.P.R.*, p. 326 sq.; N. Popescu-Doreanu, *Radu Șapcă, preotul țărani*, în vol. *Nicolae Bălcescu și Revoluția dela 1848*, de același autor, pp. 120-128; M. Bădescu, *Preoțimea din Valahia în Revoluția dela 1848*, în «Foaia Diecezană», Caransebeș, an. LXIII, Nr. 24-26, 20 Iulie 1948; P. Comarnescu, *Popa Șapcă, omul poporului printre revoluționarii dela 1848*, în ziarul «Națiunea», III, Nr. 655, 5 Iulie 1948; Gh. C. Diaconu, *Popa Șapcă*, în «Telegraful Român», Sibiu, an. XCVI, Nr. 11-12 (13 Iunie 1948); Gh. I. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*. Ed. II, Buc., Ed. de Stat, 1948; Gh. I. Georgescu-Buzău, *Preoți luptători*, în «Albina» din 6 Iunie 1948; T. N. Manolache, *Preoții și călugării Bisericii strămoșești în revoluția din 1848*, în «Universul» Nr. 65, Iunie 1948; pentru toți preoții din revoluția dela 1848, vezi: T. N. Manolache, *Note bibliografice*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXVI, Nr. 5-8 (Mai-August) 1948.

28. M. Roller, *Istoria R.P.R.*, p. 330.

Cu popa Șapcă au pățimit surghiunul popa GHEORGHE și popa OPREA SIN DUMITRU, toți trei slujitori în fața a mii de țărani, pe câmpia Islazului, în memorabila zi de 9 Iunie 1848.

Nu trecem cu vederea nici pe ieromonahul AMBROZIE supranumit și popa Tun, care se aruncă înaintea tunurilor, spre a le stinge fitilele ²⁹⁾, pe IOASAF SNAGOVEANU ³⁰⁾, fondatorul capelei române din Paris, pentru uzul studenților și al refugiaților revoluționari români de acolo, fost, în timpul revoluției, membru în comisia pentru desrobirea țiganilor ³¹⁾, pe protopopul HRISTEA, arhidiaconul ATANASIE STOENESCU, din Craiova, protopopul DINCĂ, CHESARIE MACSINEANU, IPATIE ierodiaconul, protopopul MIHAL, ATANASIE ieromonahul, preotul FLOREA, preotul IOAN și destui alții. Ultimii zece au fost arestați și ținuți la Văcărești, conform unei liste, pe care o avem la dispoziție ³²⁾.

În revoluția din 1848, din Transilvania, se face cunoscut un preot din Bihor, anume ȘTEFAN CHIRILESCU ³³⁾ și un altul SIMION GROZA ³⁴⁾, foarte apreciat pentru vitejia sa, care a bătut, împreună cu alți preoți conducători: BALNIT, GOMBOS, FODOREANU și VLADUȚIU, două companii de ostași, în așa fel încât, ofițerul comandant ar fi exclamat pînă de mînie: «dracul să se mai bată cu popii».

În mișcarea țărănească, din Ianuarie 1862, condusă de Mircea Mălăeru, care a ridicat satele județelor Ialomița, Prahova și pe cele din jurul Bucureștilor, având drept obiect vechile nemulțumiri ale țăranilor cu privire la marii proprietari și arendașii lor, răscoală scoasă la lumină recent ³⁵⁾, și care trebuie considerată ca: «o importantă verigă a lanțului frământărilor, care, prin intensitatea lor vor grăbi realizarea reformei agrare din 1864», găsim și trei nume de preoți. Aceștia sunt:

CONSTANTIN din Sălcii-Prahova ³⁶⁾, GRIGORE MUSCELEANU ³⁷⁾ și NICOLAE dela Sf. Ioan ³⁸⁾, probabil din București. Primii doi vor suferi rigorile temniței dela Văcărești, drept urmare a legăturilor lor, cu

29. *Ibidem*, p. 332.

30. Arhiereul Dr. Veniamin Poitan, *Biserica Ortodoxă Română din Paris*. Buc., 1948, pp. 100-114; N. Corivan, *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857. Scrisori și memorii*. Buc., 1931, p. 101; C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 99 sq.

31. Poporul l-a cântat și pe el: «Părintele Snagoveanu, Care slobozea Țiganu, Și-i da bilet la mână, Fără nici o para bună».

32. C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 98.

33. Pr. Calus Păscu, *Ștefan Chirilescu, un preot bihorean în revoluția din 1848-49, din Banat*. Buc., 1941, în «Rev. Ist. Rom.», XI-XIII (1941-42), p. 492.

34. C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 106.

35. B. Dan, *Mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeru*, în «Buletinul științific al Acad. R.P.R. (St. istorice, filosofice și economico-juridice)», Buc., Ed. Acad. R.P.R., tom. III, 1951, pp. 37-63.

36. *Ibidem*, pp. 47, 54.

37. *Ibidem*, p. 52, notele 9 și 10. El va fi arestat cu prilejul uciderii lui Cărgariu. Într-un protest public, când a fost suspendat dela egumenia mănăstirii Târgșor, el scrie următoarele rânduri edificatoare, pentru situația sa politică: «pe când cinstitul vornic (Dim. Ghica) se răsfață pe divan de mătăslă..., copiii mei n'au mîncare, n'au încălțăminte, n'au haine, ei plîng de foame și de frig; Beisadeaua se răsfață în apartamentele sale și rîde de răul ce au făcut, de suferințele ce au produs, însă să ia bine seama, mai presus de dreptatea boierească este altă dreptate mai tare; când ziua acestei dreptăți suverane va veni, va avea a răspunde de multe, cînsita Beizade, înaintea ei, în «Românul», Nr. 274, din 1 Oct. 1861, p. 867.

38. *Ibidem*, p. 68.

mișcarea amintită, iar cel din urmă sprijină o colecție în favoarea țărănilor închiși după răsccoală.

Deasemeni, în răcoala spontană a țăranilor din 1888, ale cărei documente s'au publicat de curând, răsccoală ce a cuprins nu numai județele din jurul Ilfovului (Prahova, Ialomița, Vlașca), ci și altele spre și din Moldova (R. Sărat, Brăila, Tecuci, Roman, Neamț) având drept cauză: învoielile agricole, dijma, ierbăritul și islazurile, aflăm preoți amestecați, în sprijinul țăranilor. Ei sunt: VICTOR MANCIULESCU, din comuna Corbeanca, Plasa Snagov, Județul Ilfov, depus la Văcărești la 28 Aprilie 1888. Țăranii vor să-l scape, spunând că ei l-au luat cu forța³⁹). Preotul SLATE STAN, «cap de revoluție ce îndemna din nou la răsccoală la Cocioc și Brătulești»⁴⁰). Preotul STOINESCU, din comuna Bălăceanca, despre care colonelul Baler, într-o telegramă adresată Corpului 2 Armată din București, scrie: «acest preot nu s'a sfiit a declara că este socialist. Rog a-mi da ordin dacă trebuie să-l arestez și să-l trimit la București»⁴¹). Și preotul STĂINESCU din Zimnicea, care împreună cu un profesor Barcan, «făcu instigație printre țărani pentru niște locuri de vii, făcându-le și reclamații pe la autorități și că tot ei citesc ziare soldaților Dorobanți concentrați, care urmează a porni la București, unde sunt chemați și le spune că sunt chemați ca să împuște pe frații lor»⁴²).

Au fost și alții, dar nu le cunoaștem numele.

Aceștia sunt preoții cei mai de seamă, ce s'au făcut cunoscuți în revoltele țăranilor în secolele anterioare celui al nostru. Pentru celelalte mișcări, dela sfârșitul veacului trecut, nu s'au publicat documentele în cauză. Este o sarcină dificilă, căci ele sunt răspândite prin arhivele diferitelor ministere, suntem însă siguri că cei ce le-au publicat pe celelalte, nu le vor lăsa nici pe acestea. În orice caz, socotim că este perfect logic să tragem concluzia, că dacă am găsit atâtea preoți alături de popor și în toate mișcările anterioare lui 1888, precum și în cea din acest an, ei n'au putut lipsi nici în cele din 1889, 1894 și 1900.

Ar fi însă complet eronat să ne grăbim a conchide că toți preoții Bisericii Ortodoxe, din România, au participat la mișcările țăranilor crunt exploatați, mișcări care pentru preoți erau doar circumstanțe de activitate extraordinară, în care unii au crezut că este mai propriu misiunii lor să stea de o parte, deși erau tot atât de oropsiți ca și țăranii, din punct de vedere economic, iar alții cunoscând mai dinainte că mișcarea nu va putea avea succes hotărîtor în situația țăranilor, s'au mărginit doar să-i sfătuiască să nu se încreadă «în boieri, întru care nu este mântuire», cum zice Psalmistul.

În același mod au participat de altfel și o parte din învățători la răscocalele ce s'au produs la sfârșitul secolului trecut și începutul celui al nostru. Dar, atât preoții cât și învățătorii, în cea mai mare parte a lor, în suflele lor și în cele ce i-au învățat pe țărani, n'au putut susține nici-

39. M. Roller, *Răscocala țăranilor din 1888*, pp. 185-186. Compară cu A. Beldiman, *O crimă de Stat. Răscocala sâtenilor din primăvara anului 1888*. Buc., 1889.

40. M. Roller, Cf. supra, p. 124. Mai găsim aici: «Fata popii agită satu să scape popa».

41. *Ibidem*, p. 143.

42. *Ibidem*, p. 140.

odată, că exploatarea moșierilor, arendașilor și cămătarilor este justă și sfântă

IV. Preoți împreună-pătimitori cu țăranii în 1907.

În timpul și după măcelărirea nemiloasă a celor peste 11.000 de țărani, se caută peste tot «instigatorii». Presa partidelor atotpuernice îi găsește foarte repede și-i expune oprobriului public: «învățătorii și preoții», sau «preoții și învățătorii»⁴³), ca și cum țăranii n'ar fi putut să ajungă la gândul răscoalei nesfătuite, neîndemnați și neconduși de nimeni, când adevărații vinovați trăiau în deplină libertate, în frumosa lor castele și conace, sau făceau noi planuri, cum să crească d'n nou învoielile, să șantajeze și să stoarcă pe cei rămași în viață, pe urma răscoalei.

Activitatea extrașcolară și extrabisericească, pe care o desfășoară învățătorii și preoții, nu numai în crearea acestor instituții de solidaritate țărănească de care am amintit, ci în genere pentru ridicarea satelor, este socotită drept activitate instigatorie. Ei sunt considerați răsvrățiți, incendiatori, socialiști și anarhiști. Ei fac «propagandă socialistă, anarhică, revoluționară și subversivă la țară»⁴⁴).

Prefectul de Dorohoi, într'un raport către Ministerul de Interne, (5.II.1907), vorbește de «instigațiunile malicioase ale învățătorilor și preoților sătești îndemnând locuitorii a nu se mai angaja pentru lucrări agricole în schimb de pământ pentru hrană, ci a se răscula și a lua chiar cu forța moșile pe seama lor»⁴⁵). Repetă același lucru și în alte rapoarte⁴⁶), el cerând mutarea lor în alte județe.

În ciuda neîncetatei ostilități a presei și paralel cu ele, guvernul, prin intermediul ministrului învățământului și cultelor, Spiru Haret, recurge tot la ei, adresând un apel către preoții și învățătorii satelor, cerându-le să ia toate măsurile ca să potolească mânia țăranilor. Ei acuzații și tot ei pacificatorii, în loc să se arate formal țăranilor, măsurile ce înțelege să le ia guvernul.

Iată ce scrie, printre altele, apelul adresat preoților: «Voi preoți trageți clopotele dela Biserica, îmbrăcați-vă în sfintele vesminte, luați în mână crucea și evanghelia, ca să se adune poporul; și vorbiți-i și voi și învățătorii și faceți să între pacea și dragostea între oameni și să piară duhul cel rău dintre ei. Această este chemarea voastră și marea răspun-

43. *Gorjul*, Tg. Jiu, din 16/III, 1907; *Cronica*, Buc., 25/III, 1907: «Urmărirea instigatorilor: preoții și învățătorii»; *Epoca*, Buc., 18/III, 1907: «Preoții și învățătorii în răscoală»; *La Roumanie*, Buc., 22/III, 1907: «Le rôle des prêtres»; *Cronica*, Buc., 25/III, 1907: «Urmărirea instigatorilor. Preoții și învățătorii»; *România Nouă*, Craiova, 6/IV, 1907: «Rolul preoților, profesorilor și învățătorilor în revoluțiunea țărânimii»; *Cronica*, Buc., 7/IV, 1907: «Învățătorii și preoții»; *Amvonul*, Buc., Aprilie 1907: «Preoții și învățătorii în răscoalele țărănești din 1907»; *Vorbe bune*, Balș, III, Nr. 8 și 9 (Mai-Iunie) 1907: «Preoții și învățătorii față cu răscoalele»; *Cuvântul Adevărului*, R. Vâlcea, 1 Iunie 1907: «Rolurile preoților în mișcările țărănești»; *Secolul*, Buc., 15 Iunie 1907: «Preoții și învățătorii în timpul răscoalelor»; *Adevărul*, Buc., 14 Aug. 1907: «Învățătorii și preoții neamnestiați din jud. Vlașca»; *Domnia Legilor*, R. Vâlcea, 15 Sept. 1907: «Fost-au învățătorii și preoții «instigatorii»?»; *Dimineața*, Buc., 22 Aug. 1907: «Amnistia față de învățătorii și preoții»; *Conservatorul*, Buc., 18 Aug. 1907: «Rolul preoților și învățătorilor în răscoalele țărănești».

44. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI (1907), Nr. 6, pp. 631-632, 640.

45. M. Roller, *Răscoala...*, vol. I, p. 76.

46. *Ibidem*, pp. 77-80, 103.

dere ce veți avea înaintea lui Dumnezeu și oamenilor, dacă nu o veți împlini» 47).

Desigur, să tragă clopotele și să ia vesmintele, pe care n'au avut voie să le tragă și să le îmbrace, pentru cei doborâți fără judecată, fără milă și împușcați prin spate!

Să ia Evanghelia, căci în numele ei doar, asuprirea și căinoșenia a putut ajunge așa de departe. Evanghelia spune: «Celui ce-ți cere haina, dă-i și cămașa» (Mat. V, 40), și pe baza acestor cuvinte, după ce îi se luase țăranilor totul, acum li se mai lua și viața!

Să ia și crucea, ca să-tenii să aibă în față semnul răstignirii lor, după cuvintele lui popa Șapcă: «Popor care moare, ca să facă să trăiască asupritorii lui»!

Să «facă să intre pacea și dragostea între oameni», acea pe care preoții și învățătorii... o alungaseră! «Aceasta este chemarea voastră», prea înaltă, să apărați pe cei bogați, pe lacomi și nemiloși, pe leneși și corupți, pe «lipitorile satelor», pe trântorii și paraziții țării, lor să le fiți adevărați câini de pază!

Marea proprietate strâns unită în jurul guvernului, cere Mitropolitului Primat și Episcopilor să adreseze pastorale 48) și să facă rugăciuni ad-hoc, în biserici, pentru liniștirea spiritelor. În apelurile, circularele și pastoralele ce s'au adresat, nu s'a găsit niciun ierarh, deși unii erau legați politicește de partide, ca să proslăvească dreptatea boerească. Toți privesc răscoala ca o nenorocire, ce s'a abătut asupra țării, fără a-i analiza cauzele. S'a aflat însă, la cabinetul președinției consiliului, un proiect destul de interesant și de bine alcătuit (sic!) al textului ce trebuia citit la ectenii, în biserici 49), care trădează că autorul nu era deloc un cleric, ceea ce înseamnă că el fusese compus chiar de guvernanți. Textul a fost impus Mitropolitului Primat, care, modificându-l, i-a dat o formă mai decentă. Pe lângă aceasta, protopopii sunt trimiși să cutreiere satele, să le deslege de jurăminte și să le liniștească 50). Era și cazul să se procedeze în acest fel. Când omul moare de foame, nedreptate și toate înșelătorile și amăgelile posibile, este în cea mai bună dispoziție de pace, pietate și rugăciune!

Și acum să trecem la însirarea preoților, în ordinea mersului răscoalei, care au avut de suferit, alături de țăranii răsculați, așa cum i-am putut spicui din cele trei volume de documente ce s'au publicat.

47. Apelul lui Spiru Haret în «Monitorul Oficial» din 14/27 Martie 1907, și M. Roller, op. cit., vol. I, pp. 804-806; *Adevărul*, Buc., 8 Martie 1907: «Apeluri către învățători, preoți și țăranii»; *Evenimentul*, Iași, 16 Martie 1907: «Către preoți și învățători».

48. Pastorală Episcopului Pimen al Dunării de Jos, în «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI (1907-1908), pp. 98-100; M. Roller, op. cit., vol. I, p. 80; *Albina*, Buc., Nr. 20-29 Apr. 1907; Episcopul de Roman, M. Roller, op. cit., vol. III, p. 6, și «Ecolul Romanului», 11 Martie 1907, ordinul Nr. 342 din 8 Martie 1907; Circulara Mitropoliei Ungro-Vlahiei, M. Roller, op. cit., vol. III, p. 67; *O predică împotriva răscoalei*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, pp. 102-108; Circulara Mitropolitului Moldovei (Partenie S. Clinceni), în: *Carte Pastorale*, Buc., 1908, p. 57; *L'Indépendance Roumaine*, Buc., 10 Martie 1907: «Aux prêtres et aux maîtres d'école».

49. Se găsește în M. Roller, op. cit., vol. III, p. 24.

50. Protoiereul jud. Dorohoi, Cosma Petrovici, i-a «jurat pe Dumnezeu», ce-

A. Moldova.

1. Preotul SĂVESCU din Frumuși-Botoșani, este bănuț ca instigator⁵¹⁾, nu cunoaștem însă ce a avut de suferit.

2. Preotul GABRIEL NEAGU, din Simnicea-Bals-Botoșari, este trimis la instrucție, fiind acuzat că a îndemnat pe săteni la devastare⁵²⁾.

3. Preotul HARALAMBIE TĂTARU, dela parohia Corni-Liteni-Suceava, este cercetat la parchet și suspendat din preoție pe o lună, de către Mitropolia Moldovei, ca: «instigator în revoltele țărănești». Sufere toate acestea, din cauza moșierului C. Z. Olmazu, cu care se judeca de patru ani, pentru cotropirea pământului parohial din Rotunda-Liteni; tot proprietarul amintit îl reclamă și la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, arătând că: «țărănii s'au răscolat la indemnul lui» și cerând transferarea lui la o altă parohie⁵³⁾.

4. Preotul I. SĂLĂGEANU, din Schitul Hangu-Neamț, «fiindcă a rostit vorbe nesocotite», cum relatează protopopul de Neamț către Mitropolia Moldovei, «ați binevoit a lua măsuri pentru permutarea sa de acolo»⁵⁴⁾.

5. Preotul I. ROȘESCU, dirigintele școlii din Calu, Com. Măstacăni-Neamț, «în predicile ținute la biserică a strecurat vorbe care nu trebuiau să aibă loc», în ceea ce privește rezilierea contractelor de arendare de moșii. Din vorbele lui, s'a născut «pretenția satului contra arendașului acelor poiene», scrie revizorul școlar de Neamț către Minister⁵⁵⁾.

6. Preotul GHEORGHE POPESCU, din Uricheni-Neamț, a fost învinuit de jandarmul din localitate, că a îndemnat pe săteni să se răscoală contra arendașului ca să le deie lor moșia»⁵⁶⁾.

7. Preotul GHEORGHE GHEORGHIU, învățător suplinitor la Mărgineni-Neamț, a «lucrat foarte mult pentru înființarea unei Bănci populare și pentru o cooperativă în acel sat. Indemnând pe oameni la asociație, s'a servit de cuvinte aspre la adresa arendașului și a comercianților din sat». Prefectul județului i-a cerut pedepsirea cu transferarea într-o altă parohie (Ghirova)⁵⁷⁾.

8. Preotul NALBOC, din Băcești-Bacău, este bănuț ca instigator și probabil arestat⁵⁸⁾.

9. NICOLAE VAVILOV, al Țipovenilor din Târgul Frumos-Iași, este calificat instigator principal, este arestat și i s'a deschis acțiune publică⁵⁹⁾.

---

vându-le să domneasă pacea și liniștea. M. Roller, op. cit., vol. I, p. 104; *Adevărul*, Buc., 21 Martie 1907: «Deslegarea jurământului răsculaților»; *Voința Națională*, Buc., 21 Martie 1907: «Deslegarea de jurământul făcut»; *Evenimentul*, Iași, 24 Martie 1907: «Rugăciunile ce se fac în țară din porunca Mitropoliei, pentru potolirea răscoalelor» (se dă textul).

51. M. Roller, op. cit., vol. III, p. 64.

52. *Ibidem*, vol. I, p. 896, și vol. II, pp. 229-230; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 623.

53. *Ibidem*, vol. I, p. 896, și vol. II, pp. 251-253.

54. *Ibidem*, vol. II, p. 265; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 790.

55. *Ibidem*, vol. II, p. 266 sq.

56. *Ibidem*, vol. II, p. 267.

57. *Ibidem*, vol. II, p. 267; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 790.

58. *Ibidem*, vol. III, p. 67.

59. *Ibidem*, vol. I, pp. 125 și 857; vol. III, pp. 39 și 53.

10. Preotul GHEORGHE TOMA, din Buda-Patrașcani-Tutova, este «presupus de foarte mulți că a instigat». Prefectul de Tutova, într'un raport confidențial către Ministerul de Interne îl descrie astfel: «Preotul Toma este temperament voluntar. M'am convins, chiar din conversațiunea ce am avut cu el, că este imposibil să nu fi având partea sa de răspundere, în agitațiunile mari din comuna sa» ⁶⁰).

11. Preotul BRÂNCOVEANU DUMITRU, din Găuriciu (Guriciu) Tutova, este arestat ⁶¹).

12. Monahul GHEORGHE IFTIMIE, zis GHERMAN RUSU, dela mănăstirea Slatina-Suceava, «în seara zilei de 24 Martie îndemna pe concentrați să tragă asupra ofițerilor și astfel rămași fără conducător să ia topoare și orice ar găsi la îndemână, ca să omoare pe proprietari. S'a constatat că acest călugăr a părăsit, pe la începutul lunii Martie, fără permis, mănăstirea Slatina și se cercetează de instrucțiune, dacă întâmplător a făcut acțiunea ce i se impută, sau dacă numitul nu este în legătură cu o organizație mai sistematică pentru propagarea revoltei» ⁶²), scrie procurorul general al Curții de Apel din Galați, către Ministerul Justiției. A fost achetat de Parchetul Tecuci.

Un alt raport din 10 Aprilie 1907, al aceluiași procuror, către același Minister, face cunoscut că numitul călugăr «a evadat din arestul regimentului local, unde se afla depus, cu mandat de arestare, pentru faptul că prin cuvinte rostite în public a instigat pe concentrați și rezerviști la nesupunere către autoritatea militară și la revoltă» ⁶³).

Menționăm pe cântărețul GRIGORE CERCEL, dela biserica Sf. Ioan din Vaslui, pe care-l aflăm pe lista răsculaților răniți și internați în spitalul «Drăghici» din Vaslui, în ziua de 7 Martie 1907 ⁶⁴).

De asemeni, pe cântărețul IOAN SPIRU, dela parohia Panciu, jud. Putna: «Fînd inculpat în răscoalele țărănești, când s'a devastat Panciu, a fost depus» ⁶⁵).

În fine, din ziarul Evenimentul, din Iași ⁶⁶), se constată că Parchetul General din Galați, avea dați în judecată nouă sute cincizeci de oameni, acuzați pentru răscoală și instigație. Între aceștia erau: 5 preoți, 2 învățători, 2 primari și 3 șefi de garnizoană ⁶⁷). Nu cunoaștem numele acestor preoți, precum și al multor altora. De remarcat numărul lor mai mare decât al învățătorilor și al celorlate categorii de «instigatori».

B. Muntenia.

În Muntenia, răscoala capătă o mai amplă întindere și o mai mare violență decât în Moldova; și numărul preoților amestecați este mai mare, iar suferințele lor sunt și mai grele. Iată numele lor:

60. *Ibidem*, vol. I, p. 860.

61. *Ibidem*, vol. I, p. 896.

62. *Ibidem*, vol. II, p. 110.

63. *Ibidem*, vol. II, pp. 72-73.

64. *Ibidem*, vol. I, p. 307.

65. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, Nr. 7, p. 792.

66. Nr. 133, din 26 Iulie 1907.

67. M. Roller, *op. cit.*, vol. I, p. 902.

1. Preotul econom I. VASILESCU, din Ulmu, jud. Brăila, este învinuit de instigație și arestat ⁶⁸).

2, 3. Preoții N. BUDESCU și D. PETRESCU din Costești-Mari, jud. R. Sărat, au fost arestați, fiind bănuți ca ațâțători la răscoală ⁶⁹).

4. Pr. IOAN GURIȚA, din cătunul Vadul-Pășii, comuna Scurtești-Buzău, este adus legat, pe jos, la Buzău și anchetat ⁷⁰).

5. Pr. VOICU IONESCU, din Iașomița, este învinuit că a spus rezerveștilor să nu tragă în țărari ⁷¹).

6. Preotul N. GEORGESCU, paroh la Săcueni-Dâmbovița, este bănuț și cercetat la Parchet ⁷²).

7. Preotul DUMITRU SĂVULESCU, din Buștenari-Prahova, care semnalase protoiereul anumite nemulțumiri printre lucrătorii dela sondele petrolifere, este chemat la Câmpina, în numele protoiereului, dar fără știrea lui și reținut o zi și o noapte ⁷³).

8. Preotul IOAN VOICULESCU, din Bănești-Prahova, ducându-se să cumpere cherestea dela moșia prințului Bibescu, din Comarnic, face imprudența de a discuta cu logofeții, despre cele ce se petreceau în țară, condamnând pe exploatare. Este dat pe mâna Parchetului ⁷⁴).

9. Pr. PETRE PROVIANU, din Bucov-Prahova, este bănuț ca instigator ⁷⁵).

10. Preotul STELIAN POPESCU, din Sângeru-Prahova, ajunge în cercetarea Parchetului ⁷⁶).

11. Preotul din Tămădău-Ilfov a făcut petiție sătenilor, la cererea lor, relativ la doleanțele lor față de arendașul respectiv. Cazul este anchetat, iar rezultatul cerut de protoiere spre a fi înaintat Mitropoliei ⁷⁷).

12. Preotul TH. P. SACHELARIE, din Micsunești-Greci-Ilfov, împreună cu învățătorul B. C. Pascu, încearcă să medieze pe lângă moșierul N. Lahovary, ca să vândă pământ țăranilor, în condițiuni avantajoase. Ei nu ajung la niciun rezultat și au de suferit ⁷⁸).

13. Monahul MELCHISEDEC CRISTEA, dela mănăstirea Neamțului, îmbrăcat în haine călugărești, iar pe dedesubt purtând costum de căpitan de cavalerie, este prins în Capitală. El a declarat că pe vremuri a fost ofițer, apoi s'a călugărit și că a luat parte activă la răscoale, instigând pe țăranii ⁷⁹).

14. Preotul ION ANCULESCU, din Târnava-Vlașca, instigator, este anchetat de Tribunalul Vlașca de trei ori ⁸⁰).

68. *Ibidem*, vol. II, p. 368; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, Nr. 6, pagina 625.

69. *Ibidem*, vol. II, p. 397.

70. *Ibidem*, vol. II, p. 352; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 630.

71. *Ibidem*, vol. III, p. 73.

72. *Ibidem*, vol. II, p. 381; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 635.

73. *Ibidem*, vol. II, p. 357; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 792.

74. *Ibidem*.

75. *Ibidem*, vol. II, p. 357.

76. *Ibidem*.

77. *Ibidem*, vol. II, p. 363; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, nr. 7, p. 790.

78. *Ibidem*, vol. I, pp. 849-850.

79. *Ibidem*, vol. III, p. 69; *Patriotul*, Buc., 20 Martie 1907: «Arestarea unui călugăr revoluționar».

80. *Ibidem*, vol. I, p. 387 sq.; vol. II, p. 305.

15. Preotul CALIN DELCEA, din Călugăru-Vlașca, este arestat fără mandat și depus în penitenciarul Giurgiu, pe motiv că, împreună cu devastatorii, a adus acasă la sine produse⁸¹).

16. Preotul D. TECUCIANU, paroh la Biscoveni-Vlașca, este acuzat de arendașul moșiei seminarului «Nifon Mitropolitul», că în capul răsvrăților, a prădat avutul său. Este arestat și depus în penitenciarul Giurgiu⁸²).

17. Pr. BADEA CRISTESCU, dela parohia Bălănoaia-Turbatu-Vlașca, este acuzat, că a prădat împreună cu devastatorii și a adus acasă produse. Deși locuia în aceeași curte cu fratele său, care le adusese, este arestat și închis la Giurgiu⁸³).

18. Preotul CONSTANTIN DOBRESU, paroh la Crevenicu-Rădulești-Vlașca, este implicat fiindcă a ieșit înaintea devastatorilor, îmbrăcat în vestimente și cu crucea în mână. Arestat, este depus la Giurgiu⁸⁴).

19. Preotul (?) din Bujoru-Vlașca, a întâmpinat, împreună cu consătenii pe cei din comuna Bragadiru și au făcut stricăciuni, scrie revizorul școlar în urma anchetei făcută de el⁸⁵).

20. Preotul D. POPESCU, din Bragadiru-Vlașca, este bănuit ca instigator⁸⁶).

21. Preotul DRAGNE STĂNESCU, din Beiu-Teleorman, acuzat ca instigator, este arestat de două ori, deoarece a fost găsit și mai târziu atâțând sătenii la revoltă⁸⁷).

22. Preotul ILIE CONSTANTINESCU, din Pielea-Teleorman, acuzat de instigație, este arestat⁸⁸).

23. Preotul D. BRANCEANU, paroh la Găurici-Teleorman, acuzat ca instigator, este arestat⁸⁹).

24. Preotul C. BALĂCEANU, din Putinei-Teleorman, «a fugit din comună nelucrând pentru potolirea răscoalei», zice raportul revizorului școlar de Teleorman către Minister⁹⁰).

25. Preotul AL. NICULESCU, din Licuriciu-Teleorman, este arestat ca atâțător⁹¹).

26. Preotul LIMBEREA, din Văleni-Podgoria-Muscel, este învinuit de instigație⁹²).

27. Preotul DUMITRĂCHESCU, din Dobrești-Muscel, este acuzat de instigație⁹³).

81. *Ibidem*, vol. I, pp. 387, 388, 858 și 896; vol. II, p. 305.

82. *Ibidem*, vol. I, pp. 858, 896; vol. II, p. 305. Cinci luni dela arestare, soția preotului Leanca D. Tecucianu, la 29 August 1907, împreună cu alte patru soții de deținuți, intervine la Ministerul Justiției, pentru a se aplica și soților lor amnistia. Vol. II, p. 130.

83. *Ibidem*, vol. I, pp. 858 și 896; vol. II, p. 305.

84. *Ibidem*.

85. *Ibidem*, vol. II, p. 309.

86. *Ibidem*, vol. I, p. 896; vol. II, pp. 342-343.

87. *Ibidem*.

88. *Ibidem*.

89. *Ibidem*, vol. II, pp. 342-343.

90. *Ibidem*, vol. II, p. 344.

91. *Ibidem*, vol. I, p. 896.

92. *Ibidem*, vol. I, pp. 879 și 896; vol. II, p. 329.

93. *Ibidem*.

28. Preotul FUIERESCU, din Purcăreni-Muscel, împreună cu alții, îndeamnă la nesupunere locuitorii comunei, citindu-le jurnalele cu cele ce fac țărani în alte județe, relatează o telegramă cifrată a Ministerului de Interne, către prefectul județului Muscel⁹⁴). Nu știm mai mult.

29. Preotul MARGĂRITESCU, din Vârleni-Vâlcea, este cercetat pentru a se vedea în ce raporturi s'a aflat, cu un încasator al revistei: «Vorbe Bune», care totodată cutreera județul, agitând pe țărani. Se constată că a avut dese întâlniri cu acesta, că l-a găzduit și însoțit prin comună⁹⁵).

30. Preotul G. NICOLĂESCU, învățător și paroh din comuna Pietră-rile-de-Sus-Vâlcea, este dat în judecată pentru că, în înțelegere cu Const. Pițeraru, cântăreț la biserică și Const. D. Dinu, paracliserul parohiei, în urma corespondenței pe care au avut-o cu V. M. Kogălniceanu, despre care am amintit, au constituit în comuna lor o sucursală a societății «Reuniunea Țărănească». După constituirea ei, au lansat un apel, pentru o mare adunare, în localul școlii, la 18 Martie 1907, pe care l-au afisat în comună și la care erau invitați: «toți acei care doresc o îmbunătățire a soartei lor». Și continuă: «A sosit vremea mântuirii și orice întârziere va fi în paguba noastră a tuturor. Cine va avea urechi de auzit, va auzi»⁹⁶).

31-37. Șapte preoți din Vâlcea au avut de îndurat: «amenințări cu împuscarea, bătăi și aspre anchete»⁹⁷), scrie protoiereul N. Răuțu, către Episcopul Atanasie al Râmnicului și Noului Severin, atunci când aceasta nu era spre laudă. Nu le dă însă numele.

38. Preotul CARP POPESCU, din Titulești-Olt, este dat în judecată ca răsvrătitor⁹⁸).

39. Preotul ȘTEFAN TOMESCU, dela Parohia Brătia din Deal, Comuna Cremenari-Flămânda, jud. Argeș, este arestat și dat în judecată: «pe baza unor cuvinte rostite în acele timpuri, fără însă ca în acea comună să fie răscoală». El a pronunțat: «vorbe grele față de trimișii Ministerului de Instrucție Publică și înaintea câtorva oameni din comună». Celor ce veneau de sus, le-a zis: «Ce vă amestecați în comuna mea? Apoi a venit vremea să scoatem praporul din plămâni bogatului și să-l punem pe ficății săracului»⁹⁹), raportează revizorul școlar al județului Argeș, către Minister.

40. Preotul IOAN PREDESCU, învățător în comuna Băsenii-Stărcii, jud. Argeș, a fost destituit. El este ridicat ca instigator, din gara Costești, fiindcă a zis către un căpitan, care spunea publicului că: «de acum va trage în carne vie», «Cum o să trageți în ei, domnule căpitan, nu sunt frații noștri?» El se ducea să-și dea examenele la Facultatea de Teologie din

94. *Ibidem*, vol. I, p. 411.

95. *Ibidem*, vol. I, p. 871.

96. *Ibidem*, vol. I, p. 870.

97. *Ibidem*, vol. II, p. 484.

98. *Ibidem*, vol. I, pp. 853 și 896; vol. II, p. 377; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 622.

99. *Ibidem*, vol. I, p. 896; vol. II, p. 377; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 622.

București. În noaptea plecării s'a devastat conacul proprietarului din Stărci¹⁰⁰).

41. Preotul IOAN FILIPESCU, din Stolnici-Argeș, i s'a deschis acțiune publică, deși în comuna sa n'a fost răscoală¹⁰¹).

42. Preotul IOAN ȘERBOIANU, din Șerboieni, Argeș, arestat ca instigator¹⁰²).

43. Preotul ȘTEFAN RUDEANU, din Șuici-Argeș, arestat ca instigator¹⁰³).

44. Preotul IOAN ANGELESCU, din Șerbăneștii-de-Jos-Olt, arestat ca instigator¹⁰⁴).

45. Preotul IOAN PRETORIAN, din Teslui-Olt, arestat ca instigator¹⁰⁵).

46. Preotul CONSTANTIN STOICHIȚOIU, din Cearu-Gorj, pârît ca instigator, este dus sub escortă la prefectură¹⁰⁶).

47. Preotul ILIE ROȘOGA, din Turburea-Gorj, fiind bănuît că a avut legături cu V. M. Kogălniceanu, i s'a făcut percheziție domiciliară¹⁰⁷).

48. Preotul IOAN DUMITRESCU, din Adunații de Giormane-Dolj, este arestat, depus în arestul prefecturii și dat în judecată. «Răsvrățiții din Adunații-Dolj, spun că preotul I. Dumitrescu le-a spus că a venit timpul să dea loc, să omoare și să ia pământul, căci nu e păcat»¹⁰⁸).

49-53. Preoții NICOLAE VOINESCU, din Drănic-Dolj, VASILE N. IONIȚĂ, din Urzicuta-Dolj, AL. POPESCU, P. DEMETRESCU și CONSTANTIN IONESCU, ultimii trei din comuna Bârlești-Dolj, sunt reclamați că au avut atitudini pasive și n'au voit să facă parte din: «Comitetul Conferențiar», pentru potolirea răscoalei¹⁰⁹).

54. Preotul COSTICĂ STAICULESCU, din Cezieni-Romanați, este dat în seama prefectului respectiv, prin telegramă cifrată, de directorul Siguranței Generale, pe motiv că: «ațără pe săteni la revoltă»¹¹⁰).

55. Preotul MARIN IONESCU, din Drăghiceni-Romanați, este «arestat, dovedit fiind ca instigator. El este adus legat la Caracal și bătut cu sabia de însuși comandantul regimentului»¹¹¹).

56. Preotul D. IONESCU, din Câmpeni-Romanați, redactor al revistei țărănești: «Vorbe Bune» și al ziarului: «Țărăncuța», ce apăreau la Balș, este arestat¹¹²).

57. Preotul SPIRIDON IONESCU, din comuna Braslovăț-Romanați, este bătut, legat, ținut închis la cazarmă și în urma instrucției, depus.

100. *Ibidem*, vol. II, pp. 375, 377; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, pag. 622.

101. *Ibidem*, vol. I, p. 896; vol. II, p. 377; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 622.

102. *Ibidem*, vol. II, p. 377; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 622.

103. *Ibidem*.

104. *Ibidem*.

105. *Ibidem*.

106. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 788.

107. *Ibidem*.

108. *Ibidem*, vol. I, p. 896; vol. II, pp. 199, 203, 205, 413, 415; vol. III, p. 73; «Biserica Ortodoxă Română», p. 639.

109. *Ibidem*, vol. II, p. 413; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 638.

110. *Ibidem*, vol. I, p. 715.

111. *Ibidem*, vol. II, p. 474; vol. III, p. 63; «Biserica Ortodoxă Română», p. 793.

112. *Ibidem*, vol. I, pp. 855 și 896; vol. II, p. 475; vol. III, p. 72.

A fost eliberat pe cauțiune înainte de Paști. Invinuirea principală ce i se aduce, era că ar fi zis, despre revolta țărănească, că este «o mișcare națională»¹¹³).

58. Preotul VASILE MARINESCU, din Celeii lui Popa Șapcă, jud. Romanați, este arestat¹¹⁴).

59. Preotul SACHELARIE I. POPESCU, din Popânzălești-Romanați, este trimis legat pe jos, la Caracal (30 Km.) și bătut fără nicio vină. A fost ținut în cazarmă, mai mult de o lună, împreună cu învățătorul satului, Marin Georgescu, la reclamația proprietarului Take Nicolau și a arendașului Aurel Mărculescu. În comună fusese răscoală la 12-13 Martie. De remarcat este, că preotul a avut proces cu moșierul amintit, care cotropise 11 pogoane din pământul bisericii și voise să mute și cimitirul, pentru care a intrat în conflict cu sătenii. Ei au fost denunțați de cei de mai sus, fiindcă învățau pe săteni, cum să nu se mai îndatoreze la moșier și cămătar¹¹⁵).

60. Preotul PETRE DUMITRESCU, din Băilești-Doj, i s'a cerut pe-depsirea, fiindcă a avut atitudine pasivă, în timpul răscoalei¹¹⁶).

61. Preotul C. ISVERCEANU, din Rogova-Mehedinți, «este dat în judecată, pentru că a instigat pe țărani a se răscula»¹¹⁷).

62. Preotul NIC. BĂRDESCU, din Valea Ursului-Mehedinți, a fost dat în judecată corecțională de Parchet, «pentru că a fost prins în capul devastărilor, care au săvârșit devastările și incendierile, în comuna Tâmba, cu care ocazie a fost rănit de armată»¹¹⁸).

63. Preotul IOAN BĂDEANU, din Podul Grosului-Mehedinți, este împușcat de trupele generalului Lambrino, în gara Tâmba, pentru că ar fi «încercat să fugă», el, cap de revoltă, ce pusese pe locuitori «să jure pe Cruce și pe Evanghelie că va da foc moșiei, ceea ce s'a și întâmplat»¹¹⁹).

64. Preotul VLADIMĂRESCU, din Adâncata-Dolj, «a devastat în fruntea răsculaților»¹²⁰).

65. Preotul ALEXANDRU POPESCU, din comuna Corcova-Mehedinți, a fost împușcat în drumul dintre Strehaia și Corcova. Acestui preot i s'a adus învinuirea că n'a sfătuit pe săteni să fie liniștiți¹²¹).

66. Preotul NICOLAE CRĂINEANU, din comuna Cvardinița-Mehedinți, a fost împușcat chiar în comuna sa pastorală, după ce stătuse toată noaptea și ziua întreagă, în mijlocul enoriașilor săi, îndemându-i să fie liniștiți¹²²).

113. M. Roller, *op. cit.*, vol. I, pp. 855, 896; vol. II, p. 474; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 793.

114. «Biserica Ortodoxă Română», p. 793.

115. *Ibidem*, vol. I, pp. 855, 896; vol. II, pp. 466, 475, 476; «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, p. 793.

116. M. Roller, *op. cit.*, vol. II, p. 414.

117. *Ibidem*, vol. I, p. 867; vol. II, p. 491.

118. *Ibidem*, vol. I, p. 866; vol. II, p. 491.

119. *Ibidem*, vol. I, p. 755; M. Roller, *Istoria R.P.R.*, ed. 1952, p. 467.

120. M. Roller, *Răscoala...*, vol. III, p. 73.

121. *Ibidem*, vol. II, p. 491; *Istoria R.P.R.*, p. 470.

122. M. Roller, *Răscoala...*, vol. II, p. 491; Pentru Jud. Mehedinți vezi și Gh. I. Bengulescu, *Instigatorii în răscoalele țărănești din jud. Mehedinți*. T. Severin, 1907, p. 13.

Nu trebuie să lăsăm de o parte, deoarece sunt tot persoane bisericesti, nici pe cântăreții: **M. Popescu** din Făurești, **I. Georgescu**, din Tg. Horezul și **C. Pietraru**, din Pietrari, toți d'n Vâlcea și toți bănuți și arestați și cu atât mai mult pe cântărețul **Stoian Popescu**, dela parohia Salcea-Mehedinți, care a fost executat ¹²³).

Aceștia sunt în general preoții, care au avut de suferit, împreună cu țărani, în răzmerița «marșului foamei» din 1907.

În Moldova, 12 preoți și 2 cântăreți, din care unul rănit, iar în Muntenia 66 preoți și 4 cântăreți, din care un preot rănit, 3 preoți și 1 cântăreț executați mișelește. În total, au participat la răscoală, îndurând alături de țărani, 78 de preoți și 6 cântăreți, aceștia după datele publicate până acum, în cele trei volume de documente, ce au fost extrase din arhivele Ministerului de Interne, de Culte, Instrucție și Justiție. Câte vor mai fi prin arhivele prefecturilor, ale tribunalelor, care mai există încă, sau s'au distrus?

Revista *Biserica Ortodoxă Română* din 1907 ¹²⁴), publică raportul pe care-l face **Spiru Haret**, ca Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, către rege, în care se întâlnesc unii preoți citați mai sus.

V. Ce gândeau seminaristii, în 1907, despre răscoala țărănilor?

A. Ancheta dela Seminarul «Nifon».

În timpul răscoalei, profesorul **C. Banu**, dela seminarul «Nifon Mitropolitul» d'n București, a dorit să cunoască cât mai sincer, ce gândesc viitorii preoți, despre frământările țărănimii din 1907, pentru a ști «ce idei și simțăminte vor purta cu dânsii... când vor deveni călăuzitori sufletești ai mulțimii».

Căutând să obțină «o mărturisire absolut sinceră, lipsită de teamă și de orice reticență», a cerut celor 59 de elevi, cei mai mulți fii de țărani și câțiva de preoți, din clasele a V-a, a VI-a și a VII-a, deci cei care mai aveau unul, doi sau trei ani înainte de preoție, în trei ore consecutive, «să aștearnă pe hârtie, tot ceea ce gândesc cu privire la micșarea țărănească. Lucrările trebuiau să fie anonime, singura garanție a libertății de exprimare și să poarte mențiunea județului, din care este autorul lucrării, precum și felul ocupațiunii părintelui».

Rezultatul anchetei a fost publicat în întregime, sau numai comentat, în mai multe ziare și reviste ¹²⁵) și a provocat discuții, polemici și destule apostrofări, la adresa nifoniștilor. Iată ce au răspuns, în esență, seminaristii:

«Țara noastră trece în ochii lumii, drept o țară civilizată, dar progresul nostru este o spoială, numai o mască ce înșală privirea, sub care se ascunde ignoranța, suferința și mizeria poporului obidit».

«Țăranul a priceput că, boierii petrec pe socoteala lui».

123. «Biserica Ortodoxă Română», p. 800.

124. Nr. 6, pp. 611-612. *Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice*, Nr. 271 (1-15 Sept. 1907); *Epoca*, Buc., 6 Sept. 1907, comentează referatul.

125. Integral în *Revista Generală a Învățământului*, Nr. 10 (1 Mai 1907), și *Voința Națională*, Buc., 6-10 Iulie 1907; comentat în «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, Nr. 2, pp. 181-185, și multe alte ziare.

«În această țară trăiesc două clase sociale: a boierilor și a poporului. Cei dintâi, cu toate drepturile, cei din urmă cu toate datoriile și nici un drept».

«Boierii ocupă cinci părți din țara întreagă, iar 6 milioane de țărani o singură parte».

«Țăranul face munca ciocoiului și trebuie să-l țină ca pe un trântor».

«Țăranul mănâncă mămăligă cu ceapă, iar boierul are în beci lăzi cu șampanie».

«Țăranul se scoală cu noaptea în cap și pleacă la câmp și nu vine decât noaptea, lucrând în arșița soarelui 16 ore pe zi, iar boierul cu ciubucul lui în gură, așteaptă să-i vie de-a-gata, culcându-se odată cu găinile și sculându-se când soarele este aproape de prânz».

«Boierii... fac legile în favoarea lor».

«Ce a făcut Statul pentru țărani? Nimic!»

Un elev din clasa a V-a: «Eu însă n'am văzut și nici cel puțin n'am auzit că guvernul a discutat ceva pentru îmbunătățirea soartei țăranului român».

«Cei de sus au știut să cuprindă cât mai mult pământ pentru ei, ba încă să ia țăranului și bucăți de la gură».

«Auzi draptate — exclamă un elev prahovean — ca țăranul să plătească la primărie 3 lei de pogon și proprietarul 80 de bani... Cu alte cuvinte, conducătorii n'au făcut altceva decât au îngenunchiat pe țăran, ușurând pe ciocoi».

Un altul: «toți proprietarii și arendași mari trebuiau omorâți fără milă».

Acestea gândeau, în esență, elevii din ultimele trei clase, tineri între 16-21 de ani, de la Seminarul Nifon din București. Din această cauză, ei sunt taxați, de ziarele ce comentează ancheta, ca: «socialiști, anarhiști» și câte altele.

Directorul «Revistei Generale a Învățământului», prof. univ. E. A. Pangrati, care publică ancheta lui C. Banu, o însoțește de următoarele reflexiuni: «Publicând ancheta făcută de Dl. C. Banu, printre elevii săi seminariei, o considerăm ca un document de cea mai mare însemnătate. Ea dovedește, la acei elevi fii de țărani, o stare sufletească îngrijorătoare, pentru viitorii păstori ai poporului, care trebuiesc îndrumați mai bine, pe adevărata cale a chemării lor viitoare».

Și tot el continuă: «Alături de unele adevăruri crude, care nu pot fi ignorate, ci trebuiesc auzite — pentru a se îndrepta relele al căror răsunet sunt — se întâlnesc în lucrările acestor elevi multe idei greșite, concepțiuni false, sentimente de ură de clasă ș.a., care constituiesc o problemă gravă pentru educatorii și învățătorii lor»¹²⁶).

B. Ancheta de la Seminarul «Veniamin Costache», din Iași.

O anchetă similară este făcută de profesorul de istorie C. V. Praja, îndată după cea de la Nifon, la Seminarul Teologic din Iași. Ca și prima, ea a fost publicată în extenso, sau numai comentată, în numeroase reviste și ziare¹²⁷).

126. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, Nr. 2, p. 184.

127. În extenso în revista «Cultura Română», Iași, an. IV, Nr. 8 (Iunie) 1907,

Ca și la București, li s'a cerut celor 75 de elevi din ultimele trei clase, să răspundă la cinci întrebări, aici însă, sub semnătură. Întrebările au fost următoarele:

1. În satul unde ați fost, fost-a vreo mișcare țărănească?
2. Cum motivau sătenii această mișcare?
3. Ce credeți asupra mișcărilor țărănești, sunt ele legitime?
4. Care ar fi mijloacele de îndreptare ale răului?
5. Învățătorul și preotul făcutu-și-au datoria cum trebuia?

Cu toate că foile de răspuns au fost semnate, s'a obținut totuși răspunsuri ca acestea:

«Lipsește pământ de hrană, proprietarii au arat până și cele mai rele ponoare, încât n'avem imas; munca e rău plătită și speculată».

«Ni se robește munca de cu toamnă».

«Pământul e scump, munca rău plătită și bir peste bir, amenzi peste amenzi, pentru copii nu avem școală, mai ales pentru fete».

«Dacă proprietarii nu vor să ia în seamă nevoile noastre și să le poarte de voie, mai omeneste, atunci să-i facem să știe de frica noastră, poate așa s'o mai îmblânzi».

«Ni se ia muncu'ța pe nimic».

«Vrem să căpătăm pământ; s'au sculat toți, dece numai noi am rămâne așa, că dacă vom sta cu mâinile în sân, nu se mai gândește nimeni la noi. Am câștigat cu sângele nostru pământul și e al nostru, nu al boierilor».

«Ne-am răscolat pentru a mai pleca capul celor mândri și țapeni».

Un elev răspunde astfel la întrebarea a treia: «A răbdat bietul țăran cât a putut; nimeni nu l-a înțeles, nimeni nu l-a ajutat, toți l-au jăfuit. Răscoala are partea ei rea: s'au comis cruzimi neauzite și nepomenite pe pământul nostru; are însă și partea ei bună: a atras asupra țăranilor luarea aminte a tuturor mai-marilor noștri».

«Se caută instigatori — zice un alt elev — afară de acolo unde ar trebui căuțați: între asupritorii poporului; și prin așteția înțeleg pe mulți din proprietari, pe arendași, pe primari».

«Sunt legitime mișcările — scrie un altul — pentru că poporul e adus la sapă de lemn».

Și profesorul Praja, fost director și inspector general al învățământului sub conservatori, încheie: «Cu asemenea teorii și cu asemenea oameni, școala noastră nu se poate lăuda. Și mărturisesc că am rămas surprins și profund afectat de rezultatul dat la iveală de colegul din București. În Seminarul Nifon este o Sodomă; acolo se fermentează viitorii agitatori. Se anunță de acolo ruina întregului edificiu social și poate chiar al neamului».

Și noi adăugăm: i se părea profesorului dela Iași că el stă mai bine cu școala sa, decât colegul său dela București. Adevărul este că ancheta dela București și cea dela Iași erau perfect identice. Seminaristii nu puteau gândi altfel, ca fii de țărani ce erau.

pp. 297-305, sub titlul: «În chestiunea răscoalelor». O anchetă la Seminarul Veniamin din Iași; apoi în: «Acțiunea Conservatoare», Ruc., din 10-15 Iulie 1907; «Voința Națională», Buc., 13-15 Iulie 1907, ș. a.

VI. Biserica Catolică din România și răscoala țăranilor, din 1907.

În timpul răscoalei, arhiepiscopul catolic de București a publicat în «Salzburger Kirchenzeitung» un articol care a circulat în țară la noi, sub formă de broșură, cu titlul: «Die rumänische Landeskirche und die Bauernaufstände», von Raymund Netzhammer, Salzburg, 1907, în care se vorbește de rolul pe care l-a avut clerul înalt și cel parohial ortodox, în acea mare turburare.

Se înțelege că broșura în chestiune, fiind scrisă în nemțește, ea se adresa păturilor subțiri și cercurilor înalte dela noi, adică ciocoimii, influența germană economică, politică și culturală fiind destul de puternică în acea vreme. În ea, clerul înalt este acuzat că nu a secondat, în chip îndestulător, pacificarea spiritelor țărănești, căci găsindu-se în București, la sesiunea Senatului, n'a înțeles să trimită nicio pastorală preoților și poporului, pe când arhiepiscopul în chestiune a trimis o scrisoare pastorală diecezenilor săi, încă înainte de căderea guvernului, în care îi invită: «nu numai să nu se amestece în revolte, dar chiar să dea tot sprijinul autorităților»¹²⁸).

Episcopul catolic de Iași, Nicolae Iosef Camilii, fusese și mai harnic, devansându-l chiar pe șeful său din București, în această privință¹²⁹). Datorită acestei intervenții timpurii — conchide arhiepiscopul — parohiile catolice din Moldova au fost liniștite, ceea ce de fapt nu corespunde adevărului, după cum se vede dintr-o broșură-răspuns.

«N'au făcut însă aceasta, accentuiază Netzhammer, ierarhii Bisericii dominante»¹³⁰), căci abia la 27 Martie 1907, apare în «Monitorul Oficial» o circulară subsemnată de ministrul cultelor și de clerul superior al Bisericii Ortodoxe Române¹³¹).

Netzhammer vorbește apoi de unele jurăminte ale țăranilor, făcute preoților, despre situația preoților ortodocși care capătă o educație prea lumească în Seminarii, unde majoritatea profesorilor sunt mireni, și la Facultate, unde există un singur profesor preot, și alte acuzații și insinuări de mai mică însemnătate.

Acest atac la adresa Bisericii Ortodoxe din România, dat în împrejurările răscoalei, când toți asuprașii țăranilor acuzau Biserica și Școala, pe preoți și învățători drept «instigatori», își are tâlcul lui. În cele două răspunsuri ce i s'au dat, s'a vestejit ieșirea lașă și nepoftită a pescuitorului în ape tu'burii, în mod foarte civilizată și scurt, în Organul Oficial al Bisericii Ortodoxe Române¹³²), și mai pe larg de protosinghelul Ilarion Mircea, într-o broșură specială, dar tot decent și tot politicos¹³³).

128. M. Roller, vol. III, p. 62; *Neamul Românesc*, II, Nr. 18 (5 Iulie 1907), pag. 278-279.

129. *Evenimentul*, Iași, 15 Martie 1907: «Monseigneurul Camilii și răscoalele»; *Opinia*, Iași, 22 Martie 1907: «Catolicii și revoltele».

130. Vezi broșura Arhiepiscopului, pp. 4-5.

131. *Monitorul Oficial*, Buc., 14/27 Martie 1907: «Către cucernicii preoți și către toți învățătorii din comunele rurale».

132. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI, Nr. 8, pp. 851-853.

133. Răspuns la broșura intitulată: «Biserica dominantă din România și răscoalele țărănești», a arhiepiscopului latin din București, Raymund Netzhammer, Roman. 1907, pp. 13.

În ambele răspunsuri, nu s'a putut spune însă atunci, ceea ce trebuia spus, fiindcă lucrul acesta ar fi avut urmări nepăcute, pentru Biserică, din partea celor care au cauzat răscoala, pe care tot ei au înecat-o în sânge, fără să li se ceară socoteală de nimeni. Biserica Ortodoxă Română nu s'a grăbit cu pastoralele, deslegarea jurămintelor, rugăciuni speciale și toate celelalte, fiindcă ea era convinsă de dreptatea țaranului răsculat. Ea a făcut-o totuși, atunci când i s'a cerut, fiindcă ar fi fost prea greu să nu o facă.

Pe când episcopii catolici, neținând seamă cine are dreptate și cine nu, și neavând decât un singur scop: să cucerească bunăvoința guvernanților, pentru a putea catoliciza în voie țara, s'au făcut, în chip voit, uşelele celor bogați și puternici, cu anticipație, adică înainte de a li se fi cerut.

Broșura lui Netzhhammer scrisă pentru cei de sus, este o premeditată manevră. Ea încearcă să supraliciteze Biserica Ortodoxă în mod necavaleresc și în împrejurări critice pentru aceasta, în fața marii proprietăți. Li și convenea manevra, căci cine atacase, dintre guvernanți sau moșieri, Biserica Catolică din România în timpul răscoalei, și câți preoți catolici au fost bătuți, arestați, judecați, omorâți sau măcar percheziționați, cu acest prilej? Desigur niciunul, și aceasta nu pentru că sațele de catolici au stat liniștite, ci fiindcă preoții catolici au fost obligați să stea liniștiți.

*

Încheind aceste pagini, închinatelor acelor preoți, care în trecutul plin de lupte al țărănimii din patria noastră, au pătimit solidari cu poporul, în ridicările lui juste pentru mai bine, preoți cu care ne mândrim astăzi, fiindcă și-au însoțit credincioșii nu numai în vremuri de liniște și pace, dar și în vremuri turburi, în care se părea că rolul Evangheliei încetase, — ne exprimăm ferma convingere că în actualitate ca și în viitor se vor găsi neîncetat sacerdoți ai lui Hristos, care trăind practic Evanghelia, vor sprijini și vor fi alături de poporul nostru muncitor dela orașe și sate, căruia zori luminoase îi vestesc o viață din ce în ce mai pașnică, mai îmbelșugată și mai dreaptă. Au fost puțini la număr preoții care în 1907 au înțeles unde este locul celor ce slujesc Evanghelia lui Hristos. Dar calea adevărată a fost aceea pe care au mers ei.

Deaceea trebuie să ne arătăm vrednici de pilda lor. Și putem constata cu multă bucurie că astăzi toți slujitorii Bisericii Ortodoxe Române — dela membrii Sfântului Sinod și până la preotul de sat — merg pe calea slujirii năzuințelor sfinte ale bunului și vrednicului nostru popor.

Aceasta este calea poruncită de Mântuitorul nostru Iisus Hristos: calea slujirii semenilor, calea iubirii aproapelui și a ajutorării lui.

CUPRINSUL REVISTEI

STUDII TEOLOGICE PE ANUL 1953

- Magistrand GH. ALEXE: Maica Domnului în colindele religioase românești, Nr. 9-10, pag. 661.*
- Pr. Prof. ENE BRANIȘTE: Despre «inovații» în săvârșirea serviciilor divine, Nr. 3-4, pag. 279.*
- Pr. Prof. ENE BRANIȘTE: Cultul Ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni, Nr. 910, pag. 626.*
- Prof. VICTOR BRĂTULESCU: Documente-inscripții din biserici, Nr. 1-2, pag. 146.*
- Diac. Prof. OREST BUCEVȘCHI: Pace și Prietenie, Nr. 7-8, pag. 447.*
- Diac. Prof. OREST BUCEVȘCHI: Învățătura creștină despre iubire și dreptate cu viruți sociale, Nr. 9-10, pag. 579.*
- Pr. OREST BUZOIANU: Pacea, bunul cel mai de preț al tuturor oamenilor și popoarelor, Nr. 1-2, pag. 3.*
- Pr. Prof. SPIRIDON CÂNDEA: Agnățul și miridele în cadrul Sfintei Liturghii, Nr. 7-8, pag. 482.*
- Diac. M. CHIALDA: Creștinism și patriotism, Nr. 1-2, pag. 51.*
- Prof. N. CHIȚESCU: Ființa Dogmei, Nr. 3-4, pag. 188.*
- Pr. Conf. AL. I. CIUREA: Preoți ortodocși români în revoluțiile țărănimii, — cu specială privire asupra răscoalei din 1907, Nr. 9-10, pag. 677.*
- Ieromonah ILIE CLEOPA: Viața religioasă din unele mănăstiri ale Bisericii Ortodoxe Române, Nr. 5-6, pag. 429.*
- Pr. Prof. IOAN GH. COMAN: Dumnezeu nu este autor al răului, Nr. 1-2, pag. 38.*
- Pr. Prof. IOAN H. COMAN: Lupta Sfinților Părinți împotriva sclaviei, Nr. 3-4, pag. 165.*
- Pr. Prof. IOAN GH. COMAN: Problemele dogmatice ale Sinodului V Ecumenic, Nr. 5-6, pag. 312.*
- Pr. Prof. IOAN GH. COMAN: Temeiuri biblice și patristice pentru folosirea în comun de către oameni a mișcărilor de țară, Nr. 9-10, pag. 590.*
- Pr. Lect. D. FEȚIORU: Probleme dogmatice și sociale în Evanghelia după Ioan, Nr. 3-4, pag. 210.*
- Prof. IORGU IVAN: Biserica creștină sprijină și binecuvintează orice acțiune menită să întărească familia, Nr. 7-8, pag. 513.*
- Pr. Prof. N. MLADIN: Isus Hristos în viața morală a credincioșilor, Nr. 9-10, pag. 605.*
- Prof. JUSTIN MOISESCU: Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii, Nr. 3-4, pag. 247.*
- Prof. JUSTIN MOISESCU: Biserica Ortodoxă Română în lupta pentru apărarea păcii (cronică), Nr. 7-8, pag. 554.*
- Diac. Prof. N. I. NICOLAESCU: Patimile Mântuitorului, după Sfintele Evanghelii, Nr. 1-2, pag. 79.*
- Diac. Prof. N. I. NICOLAESCU: Minciuna malthusianistă și conștiința creștină, Nr. 3-4, pag. 269.*
- Asistent CONST. PAVEL: Patimile omenești piedică în calea mântuirii, Nr. 7-8, pag. 471.*

- Ierodiacon IOASAF POPA: Pentru o mai bună orientare a unor mănăstiri de călugărițe, Nr. 5-6, pag. 405.*
- Ierodiacon IOASAF POPA: Munca manuală a monahilor, după tratatul «De opere monachorum», al Fericitului Augustin, Nr. 7-8, pag. 495.*
- Pr. Prof. VL. PRELIPCEANU: Evangheliile sinoptice --- probleme dogmatice și sociale, Nr. 5-6, pag. 365.*
- REDACTIA: După cinci ani, Nr. 5-6, pag. 307.*
- REDACTIA: Militarismul și pacea (documentar), Nr. 7-8, pag. 526.*
- Pr. Prof. LIVIU STAN: Împăratul Justinian, Sinodul V Ecumenic, și papalitatea, Nr. 5-6, pag. 347.*
- Pr. Prof. D. STANILOAE: Învățătura creștină despre muncă, Nr. 1-2, pag. 24.*
- Dr. N. TANISLAV: Actualitatea Epistolei I-a a Sfântului Ioan, Nr. 3-4, pag. 225.*
- Diac. Prof. EM. VASILESCU: Spiritismul, o primejdie religioasă, morală și socială, Nr. 7-8, pag. 454.*
- Pr. Prof. PETRE VINTILESCU: Anafora sau Antidoron, Nr. 1-2, pag. 102.*
- Pr. Prof. PETRE VINTILESCU: Sfânta Împărtășire în spiritualitatea creștină. De câte ori rară împărtășire? Nr. 5-6, pag. 382.*
- Pr. Prof. PETRE VINTILESCU: Mirușul, Nr. 9-10, pag. 643.*

**MANUSCRISELE, CARŢILE, COMUNICĂRILE OFICIALE ALE
EPARHIILOR, REVISTELE PERIODICE, ABONAMENTELE ŞI ORI
CE FEL DE CORESPONDENŢĂ PRIVITOARE LA REVISTA SE
TRIMIT PE ADRESĂ: EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MI-
SIUNE ORTODOXĂ, — STR. ANTIM Nr. 29, RAIONUL N. BALCESCU,
BUCUREŞTI, CU MENŢIUNEA: «PENTRU STUDII TEOLOGICE —
REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ»**

COSTUL REVISTEI

IN ŢARĂ		PESTE HOTARE	
Pe un an	20,— lei	Pe un an	40 lei
Un număr	2,50 „	Un număr	5 „
Un număr dublu . . .	5,— „	Un număr dublu . .	10 „

**In Bucureşti, revista «Studii Teologice» se poate cumpăra
dela Magazinul de obiecte bisericeşti al Sfintei Arhiepiscopii a
Bucureştilor, Str. 30 Decembrie Nr. 9.**

**MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUE. CO-
LABORATORII SUNT RUGAŢI SĂ-ŞI PĂSTREZE COPIE
DUPĂ MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACŢIEI
REVISTEI „STUDII TEOLOGICE”**

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXA
1953